

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ОКОЛІТ ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.341+343.237:343.974

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВО
ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ АБО ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ,
А ТАКОЖ УЧАСТЬ У НІЙ**

Спеціальність 081 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О. В. Околіт**

Науковий керівник **Вознюк Андрій Андрійович,**
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Околіт О. В. Кримінальна відповідальність за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

У дисертації запропоновано комплексне розв’язання теоретичних і прикладних проблем кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній шляхом розроблення напрямів удосконалення вітчизняного кримінального законодавства та практики його застосування.

Стан доктринального опрацювання питань кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній визнано таким, що не відповідає потребам правозастосування. З одного боку, це обумовлено істотними недоліками заборонної та заохочувальної кримінально-правових норм, передбачених ст. 255 Кримінального кодексу України, і браком чітких правил кваліфікації дій учасників злочинних організацій та злочинних спільнот, що ускладнює діяльність правоохоронних органів і судів. З другого боку, комплексних досліджень зазначених проблем досі не здійснено.

Виявлено помилки в дефініції кримінального правопорушення, вчиненого злочинною організацією (ч. 4 ст. 28 Кримінального кодексу України), що полягають у використанні займенника «він» замість «воно» та визначенні мети створення злочинної організації як забезпечення функціонування злочинної організації, а також сформульовано пропозиції щодо їх усунення шляхом внесення змін до закону про кримінальну відповідальність.

Аргументовано недоцільність розширення переліку обов’язкових ознак злочинної організації, передбачених ч. 4 ст. 28 Кримінального кодексу України. Проблему різної інтерпретації кримінально-правових ознак злочинної організації та інших злочинних об’єднань, спричинену відсутністю їх законодавчого закріплення в Кримінальному кодексі України чи іншому законі, запропоновано розв’язувати в законодавчій площині або принаймні на рівні правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Злочинну спільноту визнано самостійною формою співучасті, окреслено її кримінально-правові ознаки, переваги й недоліки цієї законодавчої новації, а також аргументовано доцільність виключення з Кримінального кодексу України положень про це злочинне об'єднання.

Визнано обґрунтованим віднесення злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України, до деліктів проти громадської безпеки. Підсумовано, що основний безпосередній об'єкт цього злочину пов'язаний із загрозою громадській безпеці з боку злочинних організацій та злочинних спільнот, а безпосередній додатковий – з кримінально протиправною діяльністю злочинної організації та злочинної спільноти, тобто залежить передусім від спеціалізації цих організованих злочинних об'єднань.

Розтлумачено основні положення щодо форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України, а також сформульовано пропозиції щодо їх удосконалення.

Встановлено, що загальний суб'єкт характерний складам злочинів, передбачених ч. 1, 2 та 4 ст. 255 Кримінального кодексу України, а спеціальний – ч. 3 ст. 255 Кримінального кодексу України (службова особа) та ч. 5 ст. 255 Кримінального кодексу України (особа, яка здійснює злочинний вплив, або є особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі «вора в законі»).

Аргументовано, що пропозиції щодо зниження віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України, заслуговують на увагу, однак потребують створення для неповнолітніх ефективнішої системи покарання та його відбування, оскільки саме в місцях позбавлення волі відбувається становлення майбутніх кримінальних авторитетів, саме там найбільше дотримуються злочинних традицій та правил, формуються необхідні навички і знання для подальшого створення та забезпечення функціонування організованих злочинних об'єднань.

Схарактеризовано суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України, зокрема: 1) визначено форму вини – прямий

умисел; 2) уточнено його вольові й інтелектуальні ознаки в основному, кваліфікованому та особливо кваліфікованому складі; 3) встановлено, що злочинна організація та злочинна спільнота мають на меті здебільшого вчинення тяжких й особливо тяжких злочинів, а мотиви дій учасників цих організованих злочинних об'єднань можуть бути різними, однак серед них абсолютно переважає корисливий мотив; 4) аргументовано, що мотив, мета й емоційний стан не впливають на кваліфікацію, проте можуть бути враховані під час призначення покарання.

Виявлено необґрунтованість позиції законодавця, який не визнає вчинення службовою особою відповідних кримінально протиправних дій щодо злочинної спільноти кваліфікованим чи особливо кваліфікованим складом злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. Водночас оптимальним способом урахування участі службових осіб у діяльності організованих злочинних об'єднань визначено той, який застосовано в проєкті нового Кримінального кодексу України (визнання такої участі ознакою складу злочину, що підвищує тяжкість злочину на один чи два ступені).

Здійснено комплексний аналіз недоліків дефініцій «особа, яка здійснює злочинний вплив», «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», «злочинний вплив», серед яких неконкретність, невідповідність принципам правової визначеності, ясності й недвозначності правової норми, складнощі практичного застосування. Сформульовано рекомендації щодо застосування цих термінів, окреслено напрями їх удосконалення, зокрема: 1) вказівку на частину другу статті слід виключити з диспозиції ч. 5 ст. 255 Кримінального кодексу України; 2) конструкція «будь-які дії особи», використана у визначенні злочинного впливу, потребує уточнення, оскільки є загроза визнання відповідних положень Кримінального кодексу України неконституційними; 3) у дефініції злочинного впливу слово «дії» варто замінити на «діяння»; 4) закон про кримінальну відповідальність необхідно доповнити визначенням терміна «злочинна діяльність»; 5) терміни «авторитет», «інші особисті якості чи можливості» слід виключити із законодавчої дефініції

злочинного впливу, оскільки це зайві складові предмета доказування, які не повинні мати кримінально-правового значення; 6) тяжкість злочинів, що належать до злочинного впливу, слід ураховувати під час призначення покарання в межах відносно визначених санкцій ст. 255 Кримінального кодексу України.

Встановлено, що конструкція особливо кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч. 5 ст. 255 Кримінального кодексу України, має недоліки пов'язані з такими обставинами: 1) криміналізацією в межах одного складу злочину (ч. 5 ст. 255 Кримінального кодексу України) поведінки різних за ступенем суспільної небезпеки суб'єктів – особи, яка здійснює злочинний вплив, та особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу; 2) визнанням особи, яка здійснює злочинний вплив, одночасно суб'єктом як основного, так й особливо кваліфікованого складів злочинів, передбачених ч. 1, 4, 5 ст. 255 Кримінального кодексу України; 3) помилковістю використання сполучника «у тому числі»; 4) недоцільністю використання слова «статус» у терміносполучці «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу»; 5) наявністю тавтології у визначенні особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі», а також порушенням вимог формальної логіки в цій дефініції. Окреслено шляхи усунення виявлених недоліків.

Визнано недоцільним віднесення «вора в законі» виключно до різновидів суб'єкта підвищеного злочинного впливу, оскільки це суттєво ускладнює підстави притягнення їх до кримінальної відповідальності через необхідність доведення кримінально-правових ознак як «вора в законі», так і суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Аргументовано, що приналежність особи до суб'єкта злочинного впливу чи суб'єкта підвищеного злочинного впливу слід визначати не за наявністю неформального статусу в злочинному світі («вор у законі», «положенець», «смотрящий» та ін.), а за наявністю в її діях кримінально-правових ознак особи, яка здійснює злочинний вплив чи перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу.

Аргументовано, що попри переваги законодавчого закріплення «вора в законі» як спеціального суб'єкта злочину (можливість посилення кримінальної відповідальності за допомогою суворішої санкції ч. 5 ст. 255 Кримінального кодексу України; нині «вор у законі» чітко усвідомлює, що його можуть притягнути до кримінальної відповідальності, оскільки в ст. 255 та 255-1 Кримінального кодексу України безпосередньо зазначено, що йдеться саме про особу, яка перебуває в статусі «вора в законі»), нагальної потреби в такій законодавчій новачії не було через наявність і без цього підстав притягнення відповідних суб'єктів до кримінальної відповідальності за вчинення як основного, так і кваліфікованого складів злочинів, передбачених ст. 255, 255-1 Кримінального кодексу України. Зосереджено увагу на недоцільності й помилковості використання в Кримінальному кодексі України терміна «вор у законі», що обумовлено такими причинами: 1) наявністю законодавчої заборони засудженим використовувати жаргонні слова (ч. 4 ст. 117 Кримінально-виконавчого кодексу України); 2) легітимізацією злочинної субкультури та впровадженням в офіційний юридичний обіг злочинного жаргону; 3) сприянням популяризації як «вора в законі» чи інших кримінальних авторитетів, так і злочинського жаргону тощо.

Встановлено, що частину умов спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинної організації на підставі ч. 6 ст. 255 Кримінального кодексу України сформульовано некоректно, а тому окремі положення цієї норми потребують удосконалення, зокрема шляхом: 1) виключення з ч. 6 ст. 255 та інших статей Кримінального кодексу України згадки про керівника як окремого співучасника, поруч з організатором; 2) заміни терміна «розкриття» на «розслідування»; 3) розширення меж добровільного повідомлення відомостями про створення злочинної організації або участь у ній.

Перспективним напрямом розвитку системи заохочувальних норм, які може бути застосовано до учасників злочинних організацій, визнано пропозицію авторів проєкту Кримінального кодексу України запровадити спеціальний вид звільнення від покарання – «непризначення покарання у зв'язку з позитивною

поведінкою особи». Водночас ці положення проєкту потребують узгодження з іншими заохочувальними нормами, які може бути застосовано до учасників злочинних організацій, зокрема з кримінальним процесуальним інститутом угод.

Аргументовано, що проблеми караності учасників злочинної організації та злочинної спільноти полягають у тому, що посилення санкцій ст. 255 Кримінального кодексу України нівелюється застосуванням ст. 69 та 75 Кримінального кодексу України, а також відсутністю чітких правил призначення покарання в межах санкції статті, зокрема залежно від обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, унаслідок чого учасники організованих злочинних об'єднань або не відбувають покарання у виді реального позбавлення волі або отримують покарання в мінімальних межах санкції статті чи навіть більш м'яке покарання, ніж передбачене такою санкцією. Водночас лише покарань недостатньо для ефективної протидії організованій злочинності – необхідна відповідна система відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Ключові слова: співучасть, злочинна організація, злочинна спільнота, організована група, організована злочинність, злочинний вплив, громадська безпека, організатор, «вор у законі», службова особа, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, звільнення від кримінальної відповідальності, покарання.

ANNOTATION

Okolit O. V. Criminal liability for the creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

The dissertation offers a comprehensive solution to the theoretical and applied problems of criminal liability for the creation and management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it by developing directions for improving domestic criminal legislation and the practice of its application.

The state of doctrinal development of issues of criminal liability for the creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, is recognized as the one not meeting the law enforcement needs. On the one hand, this is due to the significant shortcomings of the prohibitive and encouraging criminal law norms provided for in Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine, and the lack of clear rules for qualifying the actions of members of criminal organizations and criminal communities, which complicates activities of law enforcement agencies and courts. On the other hand, comprehensive studies of these issues have not yet been carried out.

Errors in the definition of a criminal offense committed by a criminal organization (Part 4 of Article 28 of the Criminal Code of Ukraine) were identified, consisting in the use of the pronoun «he» instead of «it» and the definition of the purpose of creating a criminal organization as ensuring the functioning of a criminal organization. Proposals were also formulated regarding their elimination by the amending the law on criminal liability.

The impracticality of expanding the list of mandatory elements of a criminal organization, provided for in Part 4 of Article 28 of the Criminal Code of Ukraine. The problem of different interpretations of the legal elements of a criminal organization and other criminal associations, caused by the lack of their legislative consolidation in the Criminal Code of Ukraine or another law, is proposed to be resolved at the legislative level or at least at the level of legal positions of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court.

The criminal community is recognized as an independent form of complicity, its

criminal law features, advantages and disadvantages of this legislative innovation are outlined, and the expediency of excluding provisions about this criminal association from the Criminal Code of Ukraine has been argued.

The attribution of the crime provided for in Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine to crimes against public safety has been recognized as prudent. It has been summarized that the main direct object of this crime is related to the threat to public safety from criminal organizations and criminal communities, and the immediate additional object is related to the criminally unlawful activities of the criminal organization and criminal community, i.e. it depends primarily on the specialization of these organized criminal associations.

The key provisions regarding the forms of the objective side of the crime provided for in Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine, as well as suggestions for their improvement have been formulated.

It has been established that the general subject is characteristic of the composition of crimes provided for in parts 1, 2 and 4 of Article 255 of the Criminal Code of Ukraine, and the special – in Part 3 of Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine (official) and Part 5 of Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine (a person who exercises criminal influence, or is a person who is in the status of a subject of increased criminal influence, in particular, in the status of «thief in law»).

It has been argued that the proposals to lower the age at which criminal liability may arise for the commission of the crime provided for in Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine, deserve attention, but require creation of a more effective system of punishment for minors and its serving, since it is in places of deprivation of liberty that future criminal authorities are formed; it is there that criminal traditions and rules are most closely followed, the necessary skills and knowledge are formed for the further creation and ensuring the functioning of organized criminal associations.

The subjective side of the crime provided for in Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine has been analyzed, in particular: 1) the form of guilt has been determined – direct intent; 2) his volitional and intellectual characteristics have been clarified in the main, qualified and especially qualified composition; 3) it has been established that the

criminal organization and the criminal community mostly aim to commit serious and especially serious crimes, and the motives of the participants of these organized criminal associations may be different, but the self-interested motive absolutely prevails among them; 4) it has been argued that the motive, purpose and emotional state do not affect the legal assessment, but can be taken into account when imposing a punishment.

The groundlessness of the legislator's position has been revealed, which does not recognize the commission of relevant criminally illegal actions by an official against the criminal community as a qualified or particularly qualified component of the crime provided for in Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine. At the same time, the optimal method of taking into account the participation of officials in the activities of organized criminal organizations is the one applied in the draft of the new Criminal Code of Ukraine (recognizing such participation as an element of the composition of the crime, which increases the severity of the crime by one or two degrees).

A comprehensive analysis of the shortcomings of the definitions «a person who exercises criminal influence», «a person who is in the status of a subject of increased criminal influence», «criminal influence» was carried out, including imprecision, non-compliance with the principles of legal certainty, clarity and ambiguity of the legal norm, complexities of practical application. Recommendations regarding the use of these terms have been formulated, directions for their improvement have been outlined, in particular: 1) the reference to the second part of the article should be excluded from the disposition of Part 5 of Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine; 2) the term «any actions of a person» used in the definition of criminal influence needs clarification, since there is a threat of recognition of the relevant provisions of the Criminal Code of Ukraine as unconstitutional; 3) in the definition of criminal influence, the word «acts» should be replaced by «actions»; 4) the law on criminal liability must be supplemented with a definition of the term «criminal activity»; 5) the terms «authority», «other personal qualities or capabilities» should be excluded from the legislative definition of criminal influence, since those are redundant components of the subject of proof, which should not have criminal law meaning; 6) the severity of crimes related to criminal influence should be taken into account when imposing a punishment within the limits of

the sanctions specified in Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine.

It was established that the construction of a particularly qualified composition of the crime provided for in Part 5 of Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine, has disadvantages related to the following circumstances: 1) criminalization within the limits of one component of the crime (Part 5 of Article 255 of the Criminal Code of Ukraine) of the behavior of subjects of different degrees of public danger – a person who exercises criminal influence, and a person who is in the status of a subject of increased criminal influence; 2) recognition of a person who exerts criminal influence as a subject of both the main and specially qualified components of the crimes provided for in parts 1, 4, 5 of Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine; 3) erroneous use of the conjunction «including»; 4) the inappropriateness of using the word «status» in the phrase «a person who is in the status of a subject of increased criminal influence»; 5) the presence of tautology in the definition of a person who is in the status of a subject of increased criminal influence, in particular in the status of «thief in law», as well as a violation of the requirements of formal logic in this definition. Ways to eliminate identified deficiencies have been outlined.

It is recognized as inexpedient to attribute a «thief in law» term exclusively to the varieties of a subject of increased criminal influence, since this significantly complicates the grounds for bringing them to criminal liability due to the need to prove legal elements of both a «thief in law» and a subject of increased criminal influence. It has been argued that a person's belonging to a subject of criminal influence or a subject of increased criminal influence should be determined not by the presence of an informal status in the criminal world («thief in law», «policeman», «watcher», etc.), but by the presence in his actions, the criminal law features of a person who exerts criminal influence or possesses the status of a subject of increased criminal influence.

It is argued that despite the advantage of the legislative establishment of the «thief in law» as a special subject of crime (the possibility of increasing criminal liability with the help of a stricter sanction of Part 5 of Article 255 of the Criminal Code of Ukraine; nowadays any «thief in law» is clearly aware that he can be brought to criminal justice, since Articles 255 and 255-1 of the Criminal Code of Ukraine directly

state that it is about a person who is in the status of a «thief in law»), there was no urgent need for such a legislative innovation due to the presence and without such grounds bringing the relevant subjects to criminal liability for committing both the main and qualified components of the crimes provided for in Art. 255, 255-1 of the Criminal Code of Ukraine. Attention is focused on the impracticality and fallacy of using the term «thief in law» in the Criminal Code of Ukraine, which is due to the following reasons: 1) the existence of a legal ban on convicts using slang words (Part 4 of Article 117 of the Criminal and Executive Code of Ukraine); 2) legitimizing the criminal subculture and introducing criminal jargon into the official legal circulation; 3) promoting the popularization of both «thief in law» or other criminal authorities, as well as thieves' jargon, etc.

It was established that part of the conditions of the special type of exemption from criminal liability of members of a criminal organization on the basis of part 6 of Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine is formulated incorrectly, and therefore certain provisions of this norm need to be improved, in particular by: 1) exclusion from Part 6 of Art. 255 and other articles of the Criminal Code of Ukraine of mentioning the manager as a separate accomplice, next to the organizer; 2) replacing the term «disclosure» with «investigation»; 3) expansion of the limits of voluntary notification of information about the creation of a criminal organization or participation in it.

The proposal of the authors of the draft Criminal Code of Ukraine to introduce a special type of exemption from punishment – «non-imposition of punishment in connection with the positive behavior of a person» was recognized as a promising direction for the development of the system of incentive norms that can be applied to members of criminal organizations. At the same time, these provisions of the project require coordination with other incentive norms that can be applied to participants of criminal organizations, in particular with the criminal procedural institute of plea agreements.

It is argued that the issues of punishing members of a criminal organization and criminal community are that the strengthening of sanctions under Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine is leveled by the application of Art. 69 and 75 of the Criminal

Code of Ukraine, as well as the lack of clear rules for imposing punishment within the scope of the sanction of the article, in particular depending on the circumstances that mitigate or aggravate punishment, as a result of which members of organized criminal associations either do not serve punishment in the form of actual deprivation of liberty or receive a punishment within the minimum limits of the sanction of the article or even a milder punishment than provided for by such sanction. At the same time, solely punishments are not enough to effectively fight against organized crime – an appropriate system of serving punishments in the form of imprisonment for a certain period is necessary.

Key words: complicity, criminal organization, criminal community, organized group, organized crime, criminal influence, public safety, organizer, «thief in law», official, criminal liability, criminal offense, exemption from criminal liability, punishment.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Околіт О. В. Злочинна спільнота як форма співучасті. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 3 (17). С. 85–99. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.3.06
2. Околіт О. В. Суб'єкт злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 4 (18). С. 86–99. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.4.07
3. Околіт О. В. Особливо кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *European Political and Law Discourse*. 2022. № 9 (2). С. 48–53. DOI: 10.46340/eppd.2022.9.2.6 (Чеська Республіка)
4. Okolit O. Disadvantages of the legal definition of criminal influence. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 2. С. 93–98. (Республіка Словенія)
5. Околіт О. В. Підстави кримінальної відповідальності «ворів в законі»: актуальні проблеми теорії та практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 506–510. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/121>
6. Околіт О. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації та злочинної спільноти, а також керівництво ними. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 78. Ч. 2. С. 220–227. (Серія «Право»). DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.35>
7. Околіт О. В. Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі частини 6 статті 255 Кримінального кодексу України: актуальні питання правозастосування. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 212–220. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.30>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Околіт О. В. Кримінально-правові ознаки злочинної спільноти. *30 років розбудови Української державності та кримінальна юстиція як її базовий компонент: чого досягнуто і що втрачене?:* матеріали VII Львів. форуму кримінальної юстиції (Львів, 16–17 вересн. 2021 р.) / упор. І. Б. Газдайка-Василишин. Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 141–147.

9. Околіт О. В. Актуальні питання кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 428–431.

10. Околіт О. В. Службова особа як суб'єкт злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Шляхи реформування кримінальної поліції: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 лют. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 233–236.

11. Околіт О. В. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези V Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 25 лют. 2022 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2022. С. 285–286.

12. Околіт О. В. «Суб'єкт злочинного впливу», «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», «вор в законі»: співвідношення понять. *Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової* : зб. матеріалів (Запоріжжя, 10 берез. 2022 р.). Запоріжжя, 2022. С. 277–279.

13. Околіт О. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації або участь у ній чи її діяльності у проєкті нового Кримінального

кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2022. С. 261–264.

14. Околіт О. В. Кримінальна відповідальність за участь у злочинній організації: актуальні питання теорії та практики. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 182–187.

15. Околіт О. В. Про караність учасників злочинної організації та злочинної спільноти. *Ретроспектива військової агресії РФ в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22–23 черв. 2023 р.) : у 2 ч. Київ : Алерта, 2023. Ч. 2. С. 27–33.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	19
ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА	
СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВО ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ АБО	
ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ, А ТАКОЖ УЧАСТЬ У НІЙ	
1.1. Сучасний стан дослідження кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній	33
1.2. Злочинна організація як форма співучасті	43
1.3. Злочинна спільнота як форма співучасті.....	62
Висновки до розділу 1	73
РОЗДІЛ 2 ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СТОРЕННЯ,	
КЕРІВНИЦТВА ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ АБО ЗЛОЧИННОЮ	
ОРГАНІЗАЦІЄЮ, А ТАКОЖ УЧАСТІ В НІЙ	
2.1. Об'єктивні ознаки створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі в ній	77
2.2. Суб'єктивні ознаки створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі в ній	99
Висновки до розділу 2	107
РОЗДІЛ 3 КВАЛІФІКУЮЧІ ТА ОСОБЛИВО КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ	
СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВА ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ АБО	
ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ, А ТАКОЖ УЧАСТІ В НІЙ	
3.1. Службова особа як суб'єкт злочину, передбаченого ст. 255 КК України.....	111
3.2. Суб'єкт злочинного впливу та суб'єкт підвищеного злочинного впливу як суб'єкти злочину, передбаченого ст. 255 КК України	116
3.3. Недоліки конструкції особливо кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч. 5 ст. 255 КК України.....	149

1. Чи була потреба в законодавчому закріпленні «вора в законі» як спеціального суб'єкта злочину?.....	153
2. Відсутність визначення терміна «вор у законі».	155
3. Віднесення «вора в законі» до особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, суттєво ускладнює підстави притягнення до кримінальної відповідальності «ворів у законі».	158
4. Термін «вор у законі» – русизм і жаргонізм.	160
5. Проблеми доведення статусу «вора в законі».	163
Висновки до розділу 3	169
РОЗДІЛ 4 ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ...	175
ТА ПОКАРАННЯ ЗА СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВО ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ АБО ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ, А ТАКОЖ УЧАСТЬ У НІЙ	
4.1. Звільнення від кримінальної відповідальності за участь у злочинній організації.....	175
4.2. Покарання за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній	185
Висновки до розділу 4	199
ВИСНОВКИ	201
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	211
ДОДАТКИ.....	249

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Австрія – Республіка Австрія

Азербайджан – Азербайджанська Республіка

Албанія – Республіка Албанія

Андорра – Князівство Андорра

Аргентина – Аргентинська Республіка

Бразилія – Федеративна Республіка Бразилія

Вірменія – Республіка Вірменія

Греція – Грецька Республіка

Данія – Королівство Данія

Еквадор – Республіка Еквадор

Естонія – Естонська Республіка

Закон України від 4 червня 2020 р. – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4 червня 2020 р. № 671-IX

Ізраїль – Держава Ізраїль

Іспанія – Королівство Іспанія

Італія – Італійська Республіка

Казахстан – Республіка Казахстан

Китай – Китайська Народна Республіка

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

Латвія – Латвійська Республіка

Литва – Литовська Республіка

Ліхтенштейн – Князівство Ліхтенштейн

Македонія – Республіка Північна Македонія

Мексика – Сполучені Штати Мексики

Молдова – Республіка Молдова

Німеччина – Федеративна Республіка Німеччина

Норвегія – Королівство Норвегія

Перу – Республіка Перу

Польща – Республіка Польща

ППВСУ від 23 грудня 2005 р. № 13 – постанова Пленуму Верховного Суду України
«Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими
злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13

рф – російська федерація

Сербія – Республіка Сербія

Словаччина – Словацька Республіка

Словенія – Республіка Словенія

Таджикистан – Республіка Таджикистан

Туніс – Туніська Республіка

Туреччина – Турецька Республіка

Туркменістан – Республіка Туркменістан

Угорщина – Угорська Республіка

Узбекистан – Республіка Узбекистан

Уругвай – Східна Республіка Уругвай

Фінляндія – Фінляндська Республіка

Франція – Французька Республіка

Хорватія – Республіка Хорватія

Чехія – Чеська Республіка

Чорногорія – Республіка Чорногорія

Швейцарія – Швейцарська Конфедерація

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах загострення суспільно-політичної ситуації в державі внаслідок міжнародного збройного конфлікту, що виник у зв'язку з агресією РФ, анексією Автономної Республіки Крим, окупацією інших територій України, а також помилок процесу реформування системи органів кримінальної юстиції, серйозну стурбованість викликає діяльність учасників організованих злочинних об'єднань, які під керівництвом кримінальних авторитетів здатні ще більше ускладнити ситуацію в державі. Обстановка загострилася перед широкомасштабним вторгненням російських військ в Україну 24 лютого 2022 р., оскільки ворог спробував використати «ворів у законі» та інших кримінальних авторитетів для дестабілізації ситуації в державі.

Попри воєнний стан у державі, протидія організованим злочинності залишається пріоритетним напрямом діяльності правоохоронних органів. Сучасні організовані злочинні об'єднання стають транснаціональними й активно інтегруються в політичні, економічні та соціальні сфери як окремих держав, так і міжнародної спільноти загалом. Злочинні схеми торгівлі наркотиками, зброєю, людьми, контрабанди, кіберзлочинів та інших кримінально караних діянь, що використовують представники організованого криміналітету, вирізняються використанням технологій, пов'язаних із криптовалютою, даркнетом, найновішими електронними платіжними системами, захищеними засобами зв'язку тощо. Ці та інші фактори безпосередньо впливають на ефективність роботи правоохоронців у цій сфері.

З метою підвищення кримінально-правової охорони громадської безпеки від діяльності кримінальних авторитетів та інших учасників організованих злочинних об'єднань 4 червня 2020 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою». Цим так званим законом про «ворів у законі», який набрав чинності 27 червня 2020 р., внесено суттєві зміни в підстави кримінальної

відповідальності учасників організованої злочинної діяльності та звільнення від неї, передбачені ст. 255 КК України – «Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній».

За даними Офісу Генерального прокурора впродовж 2020–2022 рр. за ст. 255 КК України обліковано 402 злочини, повідомлення про підозру вручено в 193 (48 %) випадках. Провадження щодо 66 (16,4 %) злочинів направлено до суду, зокрема 65 (16,2 %) з обвинувальним актом, щодо 49 (12,2 %) злочинів провадження закрито за п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України (додаток А.1). Водночас відповідно до статистичних даних Державної судової адміністрації України за зазначений період розглянуто 52 провадження щодо цих злочинів, серед яких 25 (48,1 %) з постановленням вироку, 11 (21,2 %) повернуто прокурору, зокрема з відмовою в затвердженні угоди, 4 (7,7 %) із закриттям провадження у справі, 12 (23 %) направлено для визначення підсудності. За результатами досудового розслідування та судового розгляду лише щодо 6 % (25 з 402) облікованих злочинів винесено обвинувальні вирoki (додаток А.2). Це можна пояснити різними причинами, зокрема й помилками кваліфікації та складнощами доказування цих деліктів.

Застосування ст. 255 КК України в новій редакції суттєво ускладнене некоректними формулюваннями, які застосовано в диспозиції статті, відсутністю чіткого роз'яснення термінів, які в ній використано, зокрема таких, як «злочинна спільнота», «вор у законі», «злочинний вплив», «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», а також браком рекомендацій щодо застосування нових положень кримінального законодавства.

Проблемні питання кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній досліджено в працях О. О. Бахуринської, А. А. Вознюка, В. О. Гацелюка, М. К. Гнетієва, Л. М. Демидової, О. О. Дудорова, О. О. Кваші, С. Г. Киренка, Ю. В. Луценка, В. В. Малюка, Р. О. Мовчана, С. О. Павленка, С. В. Перемота, В. Г. Севрука, В. В. Українця, М. Ф. Фоменко, П. Л. Фріса, І. П. Фріса, С. С. Чернявського та інших науковців. Попри чисельність досліджень, не всі

вони охоплювали зміни до ст. 255 КК України, внесені внаслідок прийняття зазначеного Закону України від 4 червня 2020 р. Окрім цього, чимало питань, пов'язаних із підставами кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній, залишаються висвітленими не цілком або належать до дискусійних, а тому потребують подальших наукових розвідок і кваліфікованого вирішення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020), Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019); Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 р. № 454); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2020 р., протокол № 23).

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 28 вересня 2021 р. (протокол № 18) та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (№ 683, 2021 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є комплексне розв'язання теоретичних і прикладних проблем кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній шляхом розроблення напрямів удосконалення вітчизняного кримінального законодавства та практики його застосування.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- з'ясувати сучасний стан дослідження кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній;
- висвітлити особливості злочинної організації та злочинної спільноти як форм співучасті;
- проаналізувати об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 255 КК України;
- розглянути кваліфікуючі й особливо кваліфікуючі ознаки створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі в ній;
- дослідити підстави звільнення від кримінальної відповідальності за участь у злочинній організації;
- схарактеризувати покарання за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що складаються у зв'язку із вчиненням злочинів учасниками організованих злочинних об'єднань.

Предмет дослідження – кримінальна відповідальність за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній.

Методи дослідження. Для досягнення поставлених мети і завдань використано комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів, зокрема: *історико-правовий* – під час ретроспективного аналізу змісту правової норми, передбаченої ст. 255 КК України (розділи 1–4); *компаративістський* – під час порівняння відповідних норм вітчизняного й іноземного кримінального законодавства (розділи 1–4); *формально-логічний (догматичний)* – під час тлумачення положень ст. 255 КК України (розділи 1–4); *системний* – у процесі комплексного дослідження елементів кримінально-правової характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі в ній (розділи 1, 2); *аналізу документів* – під час вивчення вироків й

інших матеріалів судової практики за ст. 255 КК України; *статистичний* – для аналізу й узагальнення емпіричної інформації (розділи 2–4); *моделювання* – під час розроблення пропозицій, спрямованих на вдосконалення ст. 255 КК України та покращення відповідної судової практики (розділи 1–4, висновки).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні матеріали Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України за 2020–2022 рр. та результати вивчення вироків й ухвал про звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 255 КК України, постановлених упродовж 2015–2023 рр.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним дослідженням теоретичних і прикладних проблем кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній, у якому сформульовано пропозиції щодо підвищення ефективності кримінально-правової охорони громадської безпеки від діяльності злочинних організацій та злочинних спільнот. У роботі аргументовано низку нових положень, висновків і рекомендацій, а саме:

вперше:

– виявлено помилки в дефініції кримінального правопорушення, вчиненого злочинною організацією (ч. 4 ст. 28 КК України), що полягають у використанні займенника «він» замість «воно» та визначенні мети створення злочинної організації як забезпечення функціонування злочинної організації, а також сформульовано пропозиції щодо їх усунення шляхом внесення змін до закону про кримінальну відповідальність;

– злочинну спільноту визначено як постійне чи тимчасове організоване злочинне об'єднання, утворене з двох і більше злочинних організацій для реалізації мети чи виконання завдань, пов'язаних із кримінально протиправною діяльністю корисливого чи корисливо-насильницького спрямування або встановленням та поширенням злочинного впливу; дефініція злочинної спільноти потребує уточнення шляхом доповнення іншими злочинними об'єднаннями, які можуть утворювати досліджувану форму співучасті (передусім організованою групою);

– проблему різної інтерпретації кримінально-правових ознак злочинної організації та інших злочинних об'єднань, обумовлену відсутністю їх законодавчого закріплення в КК України чи іншому законі, запропоновано розв'язувати в законодавчій площині або принаймні на рівні правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду;

– сформульовано рекомендації щодо застосування дефініцій «особа, яка здійснює злочинний вплив», «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», «злочинний вплив», здійснено комплексний аналіз їх недоліків та окреслено напрями вдосконалення;

– з огляду на неможливість диференціації злочинного впливу залежно від тяжкості злочину, оскільки види цих деліктів різні (нетяжкі, тяжкі й особливо тяжкі) і в межах злочинної діяльності можуть змішуватися, запропоновано тяжкість злочинів, що належать до злочинного впливу, ураховувати під час призначення покарання в межах відносно визначених санкцій ст. 255 КК України;

– аргументовано, що попри переваги законодавчого закріплення «вора в законі» як спеціального суб'єкта злочину (можливість посилення кримінальної відповідальності за допомогою суворішої санкції ч. 5 ст. 255 КК України; нині «вор у законі» чітко усвідомлює, що його можуть притягнути до кримінальної відповідальності, оскільки в ст. 255 та 255-1 КК України безпосередньо зазначено, що йдеться саме про особу, яка перебуває в статусі «вора в законі»), нагальної потреби в такій законодавчій новації не було, оскільки без цього були підстави притягнути відповідних суб'єктів до кримінальної відповідальності за вчинення як основного, так і кваліфікованого складів злочинів, передбачених ст. 255, 255-1 КК України;

– визнано недоцільним віднесення «вора в законі» виключно до різновидів суб'єкта підвищеного злочинного впливу, оскільки це суттєво ускладнює підстави притягнення їх до кримінальної відповідальності через необхідність доведення кримінально-правових ознак як «вора в законі», так і суб'єкта підвищеного злочинного впливу;

удосконалено:

– положення про форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України, зокрема: 1) аргументовано залежність створення злочинної організації та злочинної спільноти, а також керівництва ними як найбільш небезпечних діянь, криміналізованих у зазначеній нормі, від мети організованих злочинних об'єднань, їх структури, інших індивідуальних особливостей та обстановки функціонування; 2) встановлено, що особа, яка створила злочинну організацію, здебільшого залишається її керівником до засудження, заміщення іншим керівником або смерті й, окрім організаційних та керівних функцій, вона вчиняє злочини, охоплені метою об'єднання, а тому її дії потребують додаткової кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень; 3) акцентовано, що керівництво злочинною організацією чи злочинною спільнотою – це передусім керівництво їх кримінально протиправною діяльністю загалом, воно не охоплює керівництво окремими кримінальними правопорушеннями, які вчиняють їх учасники, і потребує додаткової кваліфікації за відповідною частиною статті, що містить підстави кримінальної відповідальності за ці делікти; 4) виявлено відмінності в керівництві злочинною організацією та злочинною спільнотою, які стосуються структурних частин: керівництво структурною частиною злочинної організації визнано самостійним діянням, яке не охоплюється керівництвом злочинною організацією, а керівництво структурною частиною злочинної спільноти входить до керівництва нею; 5) з метою усунення розбіжностей в однорідних кримінально-правових заборонах положення щодо керівництва структурною частиною організованих злочинних об'єднань у КК України та його проєкті запропоновано уніфікувати; 6) аргументовано, що особливість участі в злочинній організації полягає в тому, що вона характеризує рядових учасників злочинної організації та має різні варіанти вияву залежно від спеціалізації злочинної організації, ієрархічної структури, встановлених правил поведінки, способів, знарядь і засобів вчинення кримінально протиправних діянь; 7) аргументовано позицію про те, що через відсутність у ст. 255 КК України такої форми об'єктивної сторони злочину, як участь у злочинній спільноті, дії осіб, які

вступили до неї та беруть у ній участь, слід визнавати участю в злочинній організації та кваліфікувати за ч. 2, 3 або 5 цієї статті;

– характеристику суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України, зокрема: 1) визначено форму вини (прямий умисел); 2) уточнено її вольові й інтелектуальні ознаки (в основному складі злочину, передбаченого ч. 1, 2, 4 ст. 255 КК України, усвідомленням (інтелектуальною ознакою) має охоплюватися вчинене діяння (створення, керівництво, участь) і вид злочинного об'єднання (злочинна організація чи злочинна спільнота), у кваліфікованому складі – належність до категорії службових осіб та використання службового становища, в особливо кваліфікованому – приналежність до категорії осіб, які здійснюють злочинний вплив або є особами, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі «вора в законі»; суб'єкт злочину, описаного в ст. 255 КК України, передбачає, що його дії створюють загрозу громадській безпеці та він бажає їх вчинити); 3) встановлено, що злочинна організація та злочинна спільнота мають на меті здебільшого вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, а мотиви дій учасників цих організованих злочинних об'єднань можуть бути різними, однак серед них абсолютно переважає корисливий мотив; 4) аргументовано, що мотив, мета й емоційний стан не впливають на кваліфікацію, однак можуть бути враховані під час призначення покарання;

дістало подальший розвиток:

– пропозиція виключення із закону про кримінальну відповідальність положень про злочинну спільноту як форму співучасті на підставі співставлення переваг цієї законодавчої новації (упровадження терміна, який більш повно й точно характеризує певні організовані злочинні об'єднання, що функціонують у злочинному світі, а також можливість призначення більш суворого покарання за створення злочинної спільноти та керівництво нею з огляду на суворіші санкції ч. 4 ст. 255 КК України) і недоліків такого кроку законодавця (складнощі доказування нової форми співучасті, запізніле реагування на факти кримінально

протиправної діяльності організованих злочинних об'єднань і надмірне навантаження на правоохоронців);

– пропозиція щодо врахування участі службових осіб у діяльності організованих злочинних об'єднань за прикладом положень проєкту нового КК України (визнання такої участі ознакою складу злочину, яка підвищує тяжкість злочину на один чи два ступені), однак вона може бути реалізованою лише в умовах комплексного реформування кримінального законодавства;

– пропозиції щодо зниження віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України (вони заслуговують на увагу, однак потребують створення для неповнолітніх більш ефективної системи покарання та його відбування, оскільки саме в місцях позбавлення волі відбувається становлення майбутніх кримінальних авторитетів, саме там найбільше дотримуються злочинних традицій та правил, здобувають необхідні навички та знання для подальшого формування організованих злочинних об'єднань);

– напрями усунення недоліків конструкції особливо кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч. 5 ст. 255 КК України, таких як: 1) встановлення в межах одного складу злочину (ч. 5 ст. 255 КК України) поведінки різних за ступенем суспільної небезпеки суб'єктів – особи, яка здійснює злочинний вплив, й особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу; 2) визнання особи, яка здійснює злочинний вплив, одночасно суб'єктом як основного, так й особливо кваліфікованого складів злочинів, передбачених ч. 1, 4, 5 ст. 255 КК України; 3) помилковість використання сполучника «у тому числі»; 4) недоцільність використання слова «статус» у терміносполучі «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу»; 5) наявність тавтології у визначенні особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі «вора в законі», а також порушення вимог формальної логіки в цій дефініції;

– положення про умови звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинної організації на підставі ч. 6 ст. 255 КК України, частину з

яких сформульовано некоректно, зокрема визначено перспективні напрями їх удосконалення, які охоплюють: 1) виключення з ч. 6 ст. 255 та інших статей КК України згадки про керівника як окремого співучасника, поруч з організатором; 2) уточнення умови звільнення від кримінальної відповідальності, що стосується сприяння шляхом заміни терміна «розкриття» на «розслідування»; 3) розширення меж добровільного повідомлення про створення злочинної організації або участь у ній;

– рекомендації щодо покарання учасників злочинної організації та злочинної спільноти, а також пропозиції з удосконалення законодавства в цій сфері: 1) посилення санкцій ст. 255 КК України нівелюється застосуванням ст. 69 та 75 КК України, а також відсутністю чітких правил призначення покарання в межах санкції статті, зокрема залежно від обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, унаслідок чого учасники організованих злочинних об'єднань або не відбувають покарання у виді реального позбавлення волі, або отримують покарання в мінімальних межах санкції статті чи навіть більш м'яке покарання, ніж передбачене такою санкцією; 2) незрозумілим залишається непризначення конфіскації майна, яка визначена в новій редакції ст. 255 КК України як обов'язкове покарання; 3) одних покарань недостатньо для ефективної системи протидії організованим злочинностям – необхідна відповідна система відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, а тому постала потреба в реформуванні кримінально-виконавчої системи (наприклад, створення спеціальних установ виконання покарань з особливими умовами та режимом для «ворів у законі»).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – для вдосконалення законодавства, спрямованого на протидію діяльності злочинних організацій та злочинних спільнот;

– *правозастосовній діяльності* – під час кваліфікації та розслідування злочинів, передбачених ст. 255 КК України (акти впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 27 липня 2023 р. та Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України від 20 серпня 2023 р.);

– *науково-дослідній діяльності* – у дослідженнях проблем протидії організованій злочинності (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 14 березня 2023 р.);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін з кримінального права та кримінології (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 23 березня 2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. З метою обґрунтування окремих положень дослідження використано праці інших учених, на які зроблено посилання.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено на таких наукових заходах: «30 років розбудови Української державності та кримінальна юстиція як її базовий компонент: чого досягнуто і що втрачене?» (Львів, 16–17 вересня 2021 р.); «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (Київ, 9–10 грудня 2021 р.); «Шляхи реформування кримінальної поліції: вітчизняний та зарубіжний досвід» (Київ, 18 лютого 2022 р.); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (Хмельницький, 25 лютого 2022 р.); «Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової» (м. Запоріжжя, 10 березня 2022 р.); «Актуальні проблеми кримінального права» (Київ, 30 листопада 2022 р.); «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (Київ, 24 листопада 2022 р.); «Ретроспектива військової агресії РФ в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі» (Київ, 22–23 червня 2023 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 15 наукових публікаціях, серед яких п'ять – у

наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, дві статті – у наукових виданнях інших країн (Чеська Республіка та Республіка Словенія), вісім – у збірниках конференцій, круглих столів, форумі.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (343 найменування на 38 сторінках) та 4 додатків на 24 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 272 сторінки, з них обсяг основного тексту – 190 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВО ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ АБО ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ, А ТАКОЖ УЧАСТЬ У НІЙ

1.1. Сучасний стан дослідження кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній

В умовах міжнародного збройного конфлікту, розпочатого РФ проти України, пріоритетним для держави залишається розв'язання проблем протидії злочинності. Учені слушно привертають увагу до складнощів, які виникають на цьому етапі розвитку України під час застосування кримінально-правових норм, що стосуються колабораційної діяльності [167; 200, с. 79-121; 222, с. 356-360; 223, с. 8-16], пособництва державі-агресору [123, с. 95-117], кіберзлочинів [175, с. 34-40; 187, с. 494-498], незаконних дій з гуманітарною допомогою [121, с. 99-115; 124, с. 21-37; 313, с. 760-776], поширенням військово значущої інформації [188, с. 326-330; 189, с. 54-62], воєнних злочинів [40; 41; 45; 64; 89; 137; 140; 288], воєнного стану [49; 174], накладення санкцій [139, с. 14-22], обміну військовополонених [56; 77; 106; 107] і навіть довкілля [324; 325]. Водночас одним із неминучих негативних наслідків такої загалом природної зміни акцентів стало те, що науковці менше зусиль спрямовують на подолання інших злободенних кримінально-правових проблемах сучасної України, зокрема на питаннях відповідальності за злочини, вчинювані організованими злочинними об'єднаннями. І це попри те, що актуальність окресленої проблематики нині є більш ніж очевидною [122, с. 153]. Слід також додати, що значна частина злочинів, учинених під час війни в нашій державі, пов'язана з діяльністю організованих злочинних об'єднань. Ідеться щонайменше про колабораційну діяльність, розкрадання гуманітарної допомоги, злочини проти довкілля,

кіберзлочини та воєнні злочини. Ці делікти, з огляду на їх специфіку, здебільшого вчиняють в організованих формах співучасті, зокрема і в складі злочинних організацій.

Боротьба з організованою злочинністю та підтримання правопорядку й законності в демократичній правовій державі на всіх історичних етапах її розвитку є найважливішим завданням органів державної влади¹. Проте в історії різних країн відбувалися такі події, що надавали їм особливої, виключної актуальності [250, с. 368]. В Україні до таких подій належить міжнародний збройний конфлікт, що триває з 20 лютого 2014 р. у зв'язку з агресією рф. Він загострився з моменту широкомасштабного вторгнення збройних сил рф 24 лютого 2022 р. В умовах воєнного стану всі зусилля правоохоронців країни спрямовані передусім на попередження та розслідування воєнних й інших злочинів, пов'язаних з агресією [91, с. 23-27; 200, с. 9-11]. Водночас серед таких деліктів траплялися випадки використання організованого криміналітету для дестабілізації суспільно-політичного життя в Україні з метою полегшення окупації нашої держави.

Організована злочинність становила, становить, і, ймовірно, у найближчому майбутньому буде становити серйозну загрозу правам і свободам громадян в усьому світі, не є винятком найбільш розвинені держави (Італія, Китай, Німеччина, США, Туреччина, Японія тощо), а також Україна, у якій організована злочинність є поширеним явищем [50, с. 22; 71, с. 267].

Організовані злочинні об'єднання в умовах розповсюдження корупції розширюють сферу своїх інтересів, проникають в органи влади як на місцевому,

¹ Нині в Україні упродовж 2022 року обліковано 137 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 255 КК України. З них показник кримінальних правопорушень, у яких особам вручено *повідомлення про підозру*, становить 54,7 %. Водночас з-поміж облікованих кримінальних правопорушень лише 14,6 % становлять кримінальні правопорушення, за якими провадження *направлені до суду* (13,9 % – провадження з обвинувальним актом та 0,7 % – провадження з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності) та 10,2 % – кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито (додаток А.3).

Серед облікованих у 2022 році 40 злочинних організацій, щодо яких розслідувано кримінальні провадження, 3 (7,5 %) функціонувало за участю неповнолітніх, 4 (10 %) мали корупційні, 14 (35 %) – міжрегіональні та 3 (7,5 %) – транснаціональні зв'язки, а 9 (22,5 %) – були сформовані на етнічній основі (додаток А.5).

регіональному, так і загальнодержавному рівні, встановлюють «наглядачів», а інколи навіть підміняють окремі функції держави та місцевого самоврядування [108, с. 21].

Нині на теренах України організована злочинність функціонує в різних формах, однією з яких є *злочинська спільнота*, що поєднує елементи не лише організованої, а й професійної та рецидивної кримінально протиправної діяльності, має певні правила й традиції, а також розгалужену інфраструктуру, зокрема тісні зв'язки з представниками вітчизняного злочинського світу та організованого криміналітету за кордоном [50, с. 22]. В Україні сформувалося специфічне злочинне середовище, що протиставляється владі, законам і культурі законослухняного суспільства. В окремих регіонах країни створено систему неправових взаємозв'язків і відносин, що здатні конкурувати з легальними інституціями соціуму. Відмітними особливостями сучасного кримінального світу є те, що він має власну економіку, ідеологію, неписані, але беззаперечно виконувані, жорстокі й невідворотні «закони кримінального світу», власну охоронну систему й навіть механізми «соціального захисту» від будь-якого втручання ззовні [6, с. 175-176].

Злочинська спільнота – це один з найнебезпечніших виявів кримінально протиправної діяльності, оскільки нейтралізація окремих її учасників та їх об'єднань не призводить до ліквідації цього соціально небезпечного явища. Вона має здатність до самовідтворення (на зміну одному кримінальному авторитету приходить інший, який продовжує організацію, координацію чи сприяння кримінально протиправній діяльності на певній території). Частково цим можна пояснити той факт, що попри зусилля влади щодо ліквідації цієї форми організованої злочинності, вона продовжує успішно функціонувати як в Україні, так і за межами держав пострадянського простору [42, с. 82].

Злочинську спільноту можна вважати найвідомішою національною формою організованої злочинності на кшталт Якудзи в Японії, мафії – в Америці, Італії, Канаді, Тріад – у Китаї, Гонконзі й Тайвані, картелей – у Колумбії тощо [42, с. 82].

Вона має декілька особливих ознак, що дають змогу ідентифікувати її серед інших форм організованої злочинності.

По-перше, на вершині ієрархії злочинської спільноти – «злочинці в законі» (їх ще називають «вори в законі», «вори», «законники» тощо). Їм підпорядковуються «положенці», «смотрящі» та інші кримінальні авторитети. Кримінальним авторитетом слід вважати особу, яка має довіру в злочинному середовищі, повагу серед кримінальних правопорушників, а також значний вплив на них. Це може бути як «вор у законі», «положенець», «смотрящий», так і особа, яка не перебуває в таких неформальних статусах.

По-друге, головними функціями злочинської спільноти є організація, контроль, координація кримінально протиправної діяльності на певній території та/або у певній сфері. Представники злочинської спільноти намагаються контролювати різні види та форми злочинності на певній території. Насамперед це кримінальні правопорушення проти власності, життя та здоров'я особи, у сфері незаконного обігу наркотиків. Водночас представники злочинської спільноти не мають суттєвого впливу на окремі види кримінально протиправної діяльності, наприклад, корупційні кримінальні правопорушення (хоча й підтримують корупційні зв'язки в органах державної влади).

По-третє, економічним підґрунтям цієї форми організованої злочинності є наявність злочинських кас – «общаків», які формуються шляхом відповідних внесків як із законної, так і протиправної діяльності, їх використовують на потреби злочинського світу (наприклад, для підтримки засуджених у місцях позбавлення волі).

По-четверте, у злочинському світі встановлено певні звичаї та традиції, які з плином часу зазнали суттєвої трансформації, однак здебільшого їх дотримуються представники злочинської спільноти, а також інші кримінальні правопорушники.

По-п'яте, злочинська спільнота має колегіальний орган управління злочинними об'єднаннями й окремими злочинцями – «злочинську сходку», на якій вирішують найважливіші питання, що стосуються кримінально протиправної діяльності. Учасники «сходки» періодично збираються для прийняття рішення

про покарання порушників «злодійських законів»; розгляду спорів; призначення «смотрящих»; розподілу сфер злочинного впливу й доходів, одержаних злочинним шляхом; «коронації» кримінальних авторитетів; розкоронування «ворів у законі» тощо. Це зібрання може відбуватися під прикриттям ювілею, весілля, похорону тощо [42, с. 82-84].

В Україні склалася доволі складна політична й економічна ситуація. Нестабільністю користуються представники злочинного світу – так звані «зłodії в законі», які потрапляють до України з території рф, Грузії, Вірменії, Азербайджану, встановлюючи кримінальні контакти, впливають на криміногенні процеси, зокрема, контролюють певні види нелегального бізнесу, чим ускладнюють криміногенну обстановку в державі. «Зłodії в законі» є одним із ключових елементів організованої злочинності. Це специфічне для колишнього СРСР, а нині – і для країн пострадянського простору злочинне об'єднання, що утворилося в 30-х роках ХХ століття, яке не має аналогів у світовій кримінальній практиці та вирізняється наявністю жорсткого кодексу кримінальних традицій (спеціальних правил поведінки), а також винятковим рівнем закритості й конспіративності. Переважна більшість «зłodіїв у законі» колишнього СРСР перебували в рф та Грузії, однак у зв'язку з тим, що в цих країнах приналежність до «зłodіїв у законі» криміналізовано, більшість із них змушені були тікати і знайшли джерела кримінального заробітку та притулок в Україні [236].

Представники сучасного організованого криміналітету в нашій державі, з одного боку, постійно вдосконалюють форми й методи кримінально протиправної діяльності, опановують нові технології, а з другого – продовжують дотримуватися встановлених правил, звичаїв, традицій, притаманних для злочинній спільноті країн пострадянського простору. Упродовж 2015–2019 років вони суттєво посилили свої позиції в умовах перманентного реформування правоохоронних органів (насамперед з огляду на ліквідацію ГУБОЗ) та суттєвого зростання рівня корупції в державі. Крім того, введення до КК Вірменії, Грузії, рф нових та особливих підстав кримінальної відповідальності злочинних авторитетів, насамперед «зłodіїв у законі», зумовило часткову «міграцію» цих суб'єктів

підвищеного злочинного впливу із зазначених країн на території інших держав, зокрема і в Україну [50, с. 23].

Професійна злочинність завжди пристосовувалася до тієї суспільно-політичної та соціально-економічної обстановки, яка складалася в певний період історичного розвитку держави, а також до умов функціонування місць позбавлення волі [181, с. 173].

З 2014 р. розпочато воєнні дії, що призвело до виникнення нової реальності: на Донбасі тамтешні бандитські угруповання взяли участь у захопленні влади, майже відвертому грабунку власності, як державної, так і приватної, що спричинило скасування ще довоєнних «договорняків» і «конвенцій» кримінального світу. З'явилися нові, позасистемні гравці в «сегменті» контрабанди на імпровізованому кордоні між Україною і окупованими районами Донецької та Луганської областей [181, с. 173].

Науковці вважають, що кримінальну ситуацію в Україні ускладнюють правовий хаос у державі, нефункціональність правоохоронної та судової систем, зокрема продемонстрована всій країні безкарність «елітної» злочинності, коли злодіїв-прокурорів, депутатів, винних у багатомільйонних розкраданнях держбюджету (а про мегахабарі вже й не йдеться), лише лякають, звинувачуючи, позбавляючи депутатської недоторканності, морально засуджуючи та відпускаючи за кордон, оголошуючи потім у безперспективний розшук [181, с. 173].

Учені констатують, що спроби знищення верхівки злочинного світу здійснювала кожна влада, причому неодноразово, згадуючи й так звану «суччу війну» в повоєнні роки, спроби знищення авторитетів у 80–90 рр. XX ст. шляхом їх ізоляції в спеціальну виправно-трудоу установу «Білий лебідь» у Солікамську із застосуванням різноманітних заходів впливу (часто незаконних) тощо. Проте жодного позитивного наслідку це не забезпечило – зазначена категорія осіб не зникла [275]. Такі твердження дослідників видаються не цілком обґрунтованими. Адже спроби викорінення чи знищення злочинності загалом чи окремих її видів здійснюються систематично в різних державах, але вона залишається. Тобто,

керуючись логікою вчених, можна дійти висновку, що очікуваних результатів це також не дає. Однак чи так це насправді? Якщо не вживати відповідних заходів протидії організований злочинності, то її позиції в державі суттєво посиляться.

В Україні з-поміж заходів протидії організований злочинності важливе місце посідають кримінально-правові інструменти.

Слушно зауважує С. Г. Киренко, що боротьба з організованою злочинністю потребує всебічної уваги з боку держави, а отже, наявності належного кримінально-правового забезпечення, без якого неможливо протидіяти цьому вкрай небезпечному явищу [146, с. 60].

також слушно наголошує, що

Ефективна протидія організований злочинності та «злочинам в законі» як її елементу, стверджує А. О. Нікітін, безпосередньо залежить від якості правових норм та їх правильного застосування правоохоронцями [198, с. 169].

Влучно підсумовує О. С. Доценко, що наскільки буде якісним нормативно-правове забезпечення, настільки ефективною виявиться протидія організований злочинності [120, с. 37].

Водночас Д. В. Каменський спрямовує увагу на закріплення потужного нормативного інструментарію в межах чинного кримінального законодавства, передбаченого положеннями статей розділу VI Загальної частини КК України, а також ст. 255 і 256 (у значно меншому обсязі – ст. 257) цього Кодексу. Норми про створення та сприяння діяльності злочинних організацій (їх учасників) уможлиблюють адекватне реагування на окремі кваліфіковані (особливо кваліфіковані) види економічних посягань з боку правоохоронних органів, учинених, наприклад, рейдерськими групами, конвертаційними центрами або фіктивними товарними біржами [138, с. 436].

Попри позитивну оцінку кримінально-правових норм, які застосовують під час протидії організований злочинності, упродовж тривалого часу вони не давали змоги на належному рівні протидіяти передусім кримінальним авторитетам.

Тому ми поділяємо думку, що брак якісної нормативно-правової бази, що відповідатиме рівню суспільної небезпечності створення злочинних об'єднань та

участі в них, призводить до помилок під час кваліфікації відповідних злочинів, сприяє уникненню тими, хто їх вчиняє, справедливої відповідальності та загалом ускладнює протидію передусім груповим, організованим і терористичним злочинам [98, с. 1]. Непродумана та слабка правова політика, поєднана з недосконалою юридичною базою, з суперечностями та прогалинами в нормативно-правових актах різного рівня, перешкоджає формуванню цілісного бачення мети, напрямів і результатів реалізації державної політики України у сфері протидії організованим злочинності [8, с. 305].

Зміни до КК України. У зв'язку з цим для посилення кримінально-правової охорони громадської безпеки від діяльності кримінальних авторитетів й інших учасників організованих злочинних об'єднань 4 червня 2020 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою». Цим Законом, який набрав чинності 27 червня 2020 р., внесено суттєві зміни в підстави кримінальної відповідальності учасників організованої злочинної діяльності та звільнення від неї, передбачені ст. 255 КК України «Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній». Вони полягали в:

- 1) запровадженні злочинної спільноти як самостійної форми співучасті, а також криміналізації створення такого злочинного об'єднання та керівництва ним;
- 2) диференціації окремих форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України, а також виключення з їх переліку участі в злочинах, учинених злочинною організацією;
- 3) уведені до цієї статті кваліфікуючої (вчинення відповідних дій службовою особою з використанням службового становища) й особливо кваліфікуючої ознаки злочину (вчинення його особою, яка здійснює злочинний вплив або є особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі»);
- 4) уточненні добровільного повідомлення про створення злочинної організації або участь у ній як однієї з умов спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 6 ст. 255 КК України (таке повідомлення має відбуватися до повідомлення особі про підозру у вчиненні цього злочину);
- 5) виключенні зі

ст. 255 КК України незаконних дій щодо злочинного зібрання (сходки) та створення самостійної підстави кримінальної відповідальності за ці суспільно небезпечні діяння в ст. 255³ КК України; 6) визначенні в примітках до ст. 255 КК України поняття «злочинного впливу» та «особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі в статусі “вора в законі”» [205, с. 428-429].

Водночас під час застосування зазначеної норми на практиці правоохоронні органи та суди постали перед складнощами, які обумовлені браком чітких правил кваліфікації дій учасників злочинних організацій та злочинних спільнот, а також вадами конструювання заборонної та заохочувальної кримінально-правових норм, передбачених ст. 255 КК України. Натомість цей Закон зазнав критики.

Критика законодавчих змін. Ще до прийняття зазначених вище змін фахівці Головного науково-експертного управління ВРУ у своєму висновку зазначили, що наявних у чинному КК України приписів, застосування яких здатне забезпечити процес притягнення до кримінальної відповідальності лідерів (учасників) окремих злочинних угруповань за вчинення ними відповідного суспільно небезпечного діяння, цілком достатньо. Для реалізації принципу індивідуального характеру кримінальної відповідальності «злочинів у законі» можна було б послуговуватися чинними нормами, що визначають особливості такого інституту, як співучасть у злочині, та відповідними положеннями Особливої частини КК [228]. Практики зауважували, що в арсеналі правоохоронних органів достатньо ст. 28 та 255 КК України для того, щоб за умови належного документування – притягнути будь-якого «злочинця в законі» до кримінальної відповідальності [224].

Тому в колах наукової спільноти прийняття Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4 червня 2020 р. спричинило гостру дискусію. Чимало дослідників акцентували увагу на істотних недоліках ст. 255 КК України та пов'язаних із нею інших кримінально-правових положень. Учені П. Л. Фріс та І. П. Фріс визнали цей Закон таким, що грубо порушує основні

засади кримінальної відповідальності та правила юридичної техніки, яких необхідно дотримуватися в процесі законотворчості [275]. О. І. Міневич виокремлює такі правотворчі помилки в Законі про «ворів у законі»: порушення термінологічної чіткості вітчизняного кримінального права, фактична легітимізація злочинного жаргону, порушення системних зв'язків між нормами Загальної та Особливої частин КК України, невідповідність окремих положень Закону від 4 червня 2020 р. принципам правової визначеності, ясності й недвозначності правової норми, а також суто мовні помилки [186, с. 122-125]. С. Г. Киренко привертає увагу до проблем некоректного формулювання окремих складів злочинів, браку чіткого роз'яснення термінів, які застосовано в чинному кримінальному законодавстві України, адекватної кваліфікації злочинів, вчинених різноманітними злочинними об'єднаннями [146, с. 60].

Стан дослідження. Зазначене зумовлює необхідність комплексного дослідження підстав кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній.

З часу появи нової редакції ст. 255 КК України внаслідок прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4 червня 2020 р. деякі питання кримінальної відповідальності за цей злочин досліджено в працях О. О. Бахуринської [9], А. А. Вознюка [42; 43; 46, с. 54-55; 50; 57; 58; 61; 66; 71; 94; 281; 339], та О. О. Дудорова [108; 158], О. О. Кваші [141; 143], С. Г. Киренка [146], Н. К. Макаренко [180], В. В. Малюка [182; 183], Р. О. Мовчана [122], А. О. Нікітіна [198], М. Г. Томи [256], П. Л. Фріса та І. П. Фріса [275], Д. М. Цехана [279], Д. В. Чурилова [285] та ін.

Аналіз цих та інших наукових праць засвідчив, що дослідники акцентують увагу на різних аспектах кримінально-правової, кримінологічної та оперативно-розшукової характеристик злочинів, передбачених ст. 255 КК України. Однак жоден з них не здійснив дослідження з метою комплексного розв'язання проблем кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній.

1.2. Злочинна організація як форма співучасті

У ст. 255 КК України криміналізовано суспільно небезпечні діяння, пов'язані зі створенням і функціонуванням злочинної організації та злочинної спільноти, тому слід з'ясувати кримінально-правову природу цих об'єднань.

Кримінально-правова природа – це термін, який охоплює визначення поняття, його відмітні ознаки і властивості, соціальну зумовленість, значення, мету, історію виникнення, становлення і розвитку, зміст, механізм правового регулювання, місце в системі кримінального права, відмінність від інших явищ, функції та підстави [52, с. 405-410]. Однак у межах дослідження кримінально-правової природи злочинної організації та злочинної спільноти передусім слід окреслити кримінально-правові ознаки цих злочинних об'єднань, тобто закріплені в законі про кримінальну відповідальність, а також інших формах (джерелах) кримінального права їхні риси, властивості й особливості, які застосовують під час кваліфікації злочинів [97, с. 99]. Через ці ознаки здійснюють кваліфікацію злочину, учиненого злочинною організацією [79, с. 114-118], визначають форму співучасті [48, с. 51], а також ступінь і характер суспільної небезпечності злочинного об'єднання [78, с. 63-64]. Кримінально-правові ознаки злочинної організації та інших кримінально протиправних об'єднань мають важливе значення для встановлення трансформації злочину, учиненого в співучасті, чи її форми [83; 99; 234]. Частину інших аспектів кримінально-правової природи злочинної організації та злочинної спільноти буде розглянуто в подальших підрозділах цього дослідження.

Кримінально-правові ознаки злочинної організації висвітлено в ч. 4 ст. 28 КК України, відповідно до якої кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо *він* (виділене О. В.) скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально

протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так й інших кримінально протиправних груп.

Навіть поверхневий аналіз змісту цієї дефініції засвідчує, що законодавець припустився помилки, оскільки замість слова «він» необхідно вжити «воно», адже йдеться про кримінальне правопорушення, а не про злочин, як було до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4 червня 2020 р. Зазначену помилку має бути виправлено шляхом внесення змін до ст. 28 КК України.

Положення ч. 4 ст. 28 КК України дають підстави виокремити кримінально-правові ознаки кримінального правопорушення, вчиненого злочинною організацією. Однак тут визначено і кримінально-правові ознаки злочинної організації. До них належать:

- 1) стійкість;
- 2) ієрархічність;
- 3) мінімальний кількісний склад учасників – декілька осіб (п'ять і більше);
- 4) організація за попередньою змовою членів або структурних частин для спільної діяльності;

5) мета організації за попередньою змовою – безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництво чи координація кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як власне злочинної організації, так й інших кримінально протиправних груп.

У кримінальному законодавстві інших країн кримінально-правові ознаки злочинних організацій, організованих груп чи інших організованих злочинних об'єднань можуть як збігатися, так і суттєво різнитися.

Наприклад, відповідно до ч. 4 ст. 34 КК Азербайджану, злочинним співтовариством (злочинною організацією) визнається створення стійкої організованої злочинної групи з метою вчинення тяжких чи особливо тяжких

злочинів або стійке об'єднання двох чи більше організованих злочинних груп, створене з такою самою метою [258].

У ч. 6 ст. 367 КК Румунії організовану злочинну групу запропоновано визначити як структуровану групу, що складається з трьох або більше осіб, яка створена на певний проміжок часу та діє скоординовано з метою вчинення одного або кількох злочинів [308].

Частина 1 ст. 467.1 КК Канади злочинну організацію визначає як організовану групу, що:

- (а) складається з трьох або більше осіб у Канаді чи за її межами;
- (б) однією з її головних цілей або основною діяльністю є сприяння або вчинення одного чи кількох серйозних правопорушень, які можуть призвести до прямого чи опосередкованого отримання матеріальної вигоди, зокрема фінансової, групою або будь-якою з осіб, які утворюють групу.

Це не може бути група осіб, утворена випадково для негайного вчинення одного правопорушення (кримінальна організація) [310].

Відповідно до ч. 2 ст. 129 КК Німеччини, злочинна організація – це довготривале організоване об'єднання, що складається з більше ніж двох осіб, незалежно від визначення ролей членів, безперервності членства та характеристик структури, з метою втілення спільної мети злочинного спрямування [333].

Організованою злочинною групою в КК Норвегії вважають співпрацю трьох або більше осіб, основною метою якої є вчинення діяння, за яке передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше ніж три роки, або яка припускає, що значна частина такої діяльності полягає у вчиненні зазначених діянь (ч. 2 ст. 198) [322].

У п. 10 ч. 1 ст. 123 КК Сербії організованою злочинною групою визнано об'єднання трьох і більше осіб для вчинення кримінальних правопорушень, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років або більш суворе покарання. До зазначеної кількості членів також входять організатор або керівник об'єднання [319].

У КК Угорщини злочинна організація – це довгострокова, ієрархічно організована, конспіративна група, що діє за попередньою змовою, складається не менше ніж із трьох осіб та має на меті вчинення умисних злочинів, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти років (ч. 1 ст. 459) [293].

Відповідно до ч. 4 ст. 328 КК Хорватії, злочинне об'єднання складається щонайменше з трьох осіб, які об'єдналися спільною метою вчинення одного або кількох злочинів, за які може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі на три роки або більше. Таким не є об'єднання, до якого входять особи, що випадково об'єдналися для безпосереднього вчинення одного кримінального правопорушення [316].

У КК Фінляндії організованою злочинною групою є структуроване об'єднання щонайменше трьох осіб, які об'єднуються на певний проміжок часу та діють узгоджено разом для вчинення злочинів, за які передбачено максимальне покарання у вигляді позбавлення волі не менше ніж чотири роки, або злочинів, зазначених у ст. 10 розділу 11 чи ст. 9 розділу 15 (ст. 5) [329].

Законодавець Франції злочинну організацію визначає як будь-яку групу або змову осіб, що мають на меті підготовку одного або декількох злочинів або одного чи декількох проступків, якщо така підготовка втілилася в одній або декількох об'єктивних діях, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше ніж п'ять років (ст. 450-1 КК Франції) [300].

Відповідно до ч. 6 ст. 401 а КК Чорногорії, злочинною організацією, про яку йдеться в частині першій цієї статті, є організація, до якої входять три або більше осіб, метою яких є вчинення кримінальних правопорушень, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до чотирьох років або більш суворе покарання, з метою отримання неправомірної вигоди або повноважень, якщо виконано щонайменше три з таких умов:

1) кожен учасник злочинної організації мав заздалегідь визначені або такі, які можна визначити, завдання чи ролі;

2) діяльність злочинної організації заплановано на тривалий або необмежений проміжок часу;

3) діяльність злочинної організації ґрунтується на застосуванні певних правил внутрішнього контролю та дисципліни членів;

4) діяльність злочинної організації здійснюється в міжнародному масштабі;

5) у діяльності злочинної організації використовують насильство чи залякування або є готовність до їх застосування;

6) у діяльності злочинної організації використовують господарські або підприємницькі структури;

7) у діяльності злочинної організації використовують відмивання грошей або інших доходів, одержаних незаконним шляхом;

8) наявний вплив злочинної організації чи її частини на політичну владу, медіа, законодавчу, виконавчу чи судову гілки влади чи інші важливі соціальні або економічні фактори [318].

Зазначені дефініції передусім ґрунтуються на кількісному складі учасників, періоді функціонування об'єднання та його меті. Аналогічні ознаки наявні й у ч. 4 ст. 28 КК України.

До внесення змін у КК України, пов'язаних зі вставленням підстав кримінальної відповідальності за створення злочинної спільноти та керівництво нею, злочинну організацію визнавали найнебезпечнішою формою співучасті. Наприклад, науковці, характеризуючи злочинні організації, що спеціалізуються на наркозлочинах, слушно зауважували, що злочинна організація – це така форма співучасті, яка дає змогу максимально ефективно організувати незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів не лише на території України, а й за її межами. Сучасні злочинні організації, що спеціалізуються на цих деліктах, мають високий рівень мобільності та конспірації, корупційні зв'язки в судових і правоохоронних органах, транснаціональний характер, використовують новітні технології виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання та збуту

наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Це суттєво ускладнює виявлення та документування такої категорії кримінально протиправних діянь, а також запобігання їм [103, с. 199].

У судовій практиці зазначені вище обов'язкові кримінально-правові ознаки можуть поєднуватися з іншими ознаками, не визначеними в ч. 4 ст. 28 КК України, а також виявлятися у взаємозв'язку. Лише в комплексі вони формують цілісне уявлення про сутність злочинної організації. *Наприклад, створена й очолена Особою-1 (провадження стосовного якого здійснюють компетентні органи Німеччини в окремій кримінальній справі № 730Js968/20) злочинна організація характеризувалася: попередньою зорганізованістю в спільне об'єднання для вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів; стабільністю; згуртованістю та стійкістю складу, який фактично не змінювався з початку її створення, а лише доповнювався новими учасниками; тривалістю злочинної діяльності (у період з квітня 2016 р. до квітня 2020 р.); розробленням та узгодженням загального плану злочинної діяльності, а також плануванням вчинення кожного окремого злочину; чітким розподілом функцій (злочинних ролей) між її учасниками та єдиними для всіх правилами поведінки; чітким підпорядкуванням її організаторам, що забезпечувало встановлений порядок керівництва цією організацією та сприяло збереженню функціональних зв'язків і принципів взаємозалежності її учасників під час здійснення спільної злочинної діяльності; отриманням на постійній основі матеріальних благ від такої діяльності; розподілом грошових коштів, одержаних злочинним шляхом, між членами злочинного об'єднання та спрямуванням їх на витрати, пов'язані з діяльністю та функціонуванням організації [20].*

Стійкість. Стійкість злочинної організації визначають по-різному. Відповідно до п. 11 ППВСУ від 23 грудня 2005 р. № 13, стійкість організованої групи та злочинної організації полягає в їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитися чи вийти з нього),

так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів у злочинному середовищі тощо). Здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізаційним факторам засвідчують, зокрема, такі ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, централізоване їх підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності й чіткий розподіл функцій учасників щодо його реалізації.

Ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації можуть бути встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів у злочинному середовищі, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення і використання тощо.

Набуття організованою групою, крім ознак внутрішньої, ще й зовнішньої стійкості (за наявності ієрархічної побудови та мети вчинення тяжких й особливо тяжких злочинів) здебільшого засвідчує, що ця група трансформувалася в злочинну організацію [234].

Водночас визначення організованої групи виключно як внутрішньо стійкого, а злочинної організації – як внутрішньо й зовнішньо стійкого об'єднання видається необґрунтованим. Ця позиція ПВС України суперечить закону про кримінальну відповідальність, оскільки згідно з ч. 3, 4 ст. 28 КК України серед ознак злочинів, учинених організованою групою та злочинною організацією, немає поділу стійкості на зовнішню та внутрішню [72, с. 207].

У теорії кримінального права стійкість організованого злочинного об'єднання тлумачать по-іншому, зокрема як здатність до тривалого функціонування та успішної протидії заходам, яких уживають правоохоронні органи з метою викриття таких груп і притягнення їх учасників до кримінальної відповідальності (Д. П. Альошин) [4, с. 124]; багаторазовість вчинених чи задуманих злочинів, злочинну діяльність здійснювану протягом тривалого часу (С. О. Єфремов) [128, с. 42]; наявність організаційної єдності учасників, що склалася внаслідок попередньої змови про систематичне, упродовж невизначеного заздалегідь періоду, вчинення злочинів на постійній основі

(Є. К. Марчук) [184, с. 7]; створення його для тривалої злочинної діяльності, неодноразове вчинення діянь підвищеної небезпеки (В. В. Українець) [265, с. 61].

На думку Г. В. Новицького стійкість як ознака злочинної організації може втілюватися у двох основних формах: «спільна діяльність з метою систематичного вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів» (ідеться про діяльність, що передує початку вчинення першого злочину, це різні організаційні заходи, які спрямовані на забезпечення безпеки, здобування необхідних матеріально-технічних чи фінансових ресурсів, підбір співучасників злочину; друга форма полягає в систематичному вчиненні тяжких або особливо тяжких злочинів [201, с. 141].

На переконання Л. М. Демидової, стійкість об'єднання характеризується такими обов'язковими об'єктивно-суб'єктивними ознаками: 1) створенням злочинної організації для здійснення порівняно тривалої злочинної діяльності з метою вчинення одного або декількох тяжких чи особливо тяжких злочинів; 2) наявністю організаційної та психологічної єдності її учасників, що виявляється в згуртованості складу злочинної організації: наявності попередньої змови між учасниками злочинної організації про спільну злочинну діяльність, плану діяльності, загальних намірів її учасників або учасників структурних частин, чіткому розподілі ролей (функцій) учасників злочинної організації її структурних частин, їхнього взаємозв'язку із загальною спрямованістю на вчинення певних тяжких чи особливо тяжких злочинів. Також автор зазначає, що стійкість у деяких злочинних організаціях може характеризуватися й додатковими ознаками: наявністю ретельної конспірації, системи захисних заходів, суворими правилами поведінки, наявністю «спільної каси» тощо [117, с. 9].

Стійкістю А. А. Вознюк пропонує вважати змову учасників злочинного об'єднання щодо вчинення двох і більше злочинів або попереднє (до моменту утворення організованої групи чи злочинної організації) вчинення ними одного чи більше злочинів у відносно постійному складі [97, с. 629-630]. Це означає, що для того щоб визнати злочинну організацію стійким об'єднанням, необхідно довести

участь її учасників у вчиненні принаймні одного злочину, а також змову на вчинення ще одного [97, с. 629-630].

У міжнародних нормативно-правових актах, що стосуються протидії організованій злочинності, визначено певні аналоги стійкості. Наприклад, у Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. зазначено, що організована група діє протягом певного проміжку часу (existing for a period of time) [337], а в Рамковому рішенні Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. ознакою злочинної організації визнано заснування її на певний проміжок часу (established over a period of time) [309]. Учені доходять слушного висновку про спільність такої ознаки в цих документах, попри певні відмінності в словах, які її описують [340].

Тож можна припустити, що стійкість у цих документах пропонують визначати передусім у контексті періоду функціонування організованого злочинного об'єднання².

Водночас у правозастовній діяльності стійкість тлумачать по-різному. І таке тлумачення не цілком відповідає положенням зазначеної постанови ПВС України. *Наприклад, у вироку Приморського районного суду м. Одеси від 26 липня 2021 р. зазначено, що злочинна організація, очолювана Особою-1 та Особою-2, характеризувалася стійкістю злочинного об'єднання, що полягало в стабільності групи, про що свідчать тривалість, системність і детальна організація функціонування групи, наявність необхідних для функціонування злочинної організації фінансових можливостей, а також згуртованості групи, що засвідчують міцні внутрішні зв'язки між учасниками, встановлені загальні правила поведінки, єдиний план злочинних дій та усвідомлення кожним з учасників факту об'єднання з іншими особами для досягнення єдиного злочинного результату [31]. Водночас у цьому рішенні тривалість існування злочинного*

² За даними Офісу Генерального прокурора 2022 р. найбільше злочинних організацій функціонувало до одного року (47,2 %) або до двох років (44,4 %). Значно менше період часу становив від 3-х до 6-ти років (5,6 %) та більше 6-ти років (2,8 %) (додаток А.7).

об'єднання визначено як самостійну ознаку, що не залежить від стійкості. Ми не поділяємо такий підхід, оскільки ця ознака свідчить про стійкість.

У вироку Приморського районного суду м. Одеси від 8 липня 2022 р. стійкість злочинної організації визначено як згуртованість і стабільність. Між учасниками злочинної організації були постійні міцні внутрішні зв'язки. Між керівником групи, керівниками окремих ланок ієрархічної структури організації та її рядовими учасниками наявний високий рівень узгодженості дій, взаємна довіра, єдині правила поведінки, до яких віднесено спеціальні домовленості щодо ведення розмов між собою із застосуванням умовних слів і словосполучень, використання окремих засобів зв'язку між собою, єдину систему вчинення кримінальних правопорушень із чітким розподілом ролей кожного з учасників групи тощо [32].

Отже, в обох судових рішеннях немає згадки про зовнішню стійкість злочинної організації, на якій акцентує ПВС України.

Ієрархічність. Однією з обов'язкових ознак, що відмежовує злочинну організацію від інших форм організованих злочинних об'єднань, є ієрархічність. Ця ознака, як і попередня, законодавчо не визначена, а тому вчені тлумачать її по-різному, зокрема як розподіл функцій і ролей між учасниками (структурними частинами) злочинної організації, що забезпечує підпорядкованість і підзвітність рядових учасників останньої організаторам: керівнику (керівному органу) злочинної організації та керівникам структурних частин (А. А. Вознюк) [72, с. 243]; чітко побудовану структуру підпорядкованості між структурними частинами (членами) цього об'єднання, що передбачає наявність певної вертикальної підлеглості, за якої усі нижчі рівні (члени) організації підпорядковуються вищим (Д. Ю. Кондратов) [151, с. 105]; наявність чітко вираженого керівника угруповання чи колегіального органу управління та відносин між членами угруповання, що базуються на принципах влади та підкорення (Г. В. Новицький) [201, с. 141].

Відповідно до п. 11 ППВСУ від 23 грудня 2005 р. № 13 ієрархічність злочинної організації полягає в підпорядкованості учасників останньої

організатору й забезпечує певний порядок керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків і принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин під час здійснення спільної злочинної діяльності [234].

Виокремлена ознака передбачає: 1) особливий розподіл функцій та ролей в об'єднанні – наявність організаторів (керівників злочинної організації та її структурних частин) і виконавців (рядових учасників); 2) поділ злочинної організації на структурні частини; 3) наявність правил поведінки, що ґрунтуються на субординації, підпорядкованості, підзвітності й дисципліні її учасників [72, с. 243].

Теоретично можна припустити, що для розподілу ролей у злочинній організації достатньо трьох осіб (двох організаторів і виконавця), однак на практиці такі об'єднання охоплюють п'ять і більше осіб. Організованим злочинним об'єднанням притаманний розподіл ролей, однак під час учинення злочину всі учасники можуть діяти і як співвиконавці [93, с. 99].

Злочинна організація має щонайменше трирівневу ієрархічну структуру (верхній рівень утворюють керівники всієї злочинної організації, середній – керівники структурних частин, нижній – рядові учасники) і дворівневу систему управління (управління всією злочинною організацією та управління її структурними частинами) [60, с. 90]. *Наприклад, у вироку Печерського районного суду м. Києва від 24 вересня 2018 р. зазначено, що ієрархічна структура злочинної організації полягала в наявності кількох рівнів управління, розподілі організації на окремі структурні частини з визначенням керівників таких частин, підпорядкованих організатору злочинної організації – Особі-1, а також здійсненні координації дій учасників організації Особою-2 та Особою-3, які підпорядковувалися Особі-1 [27].*

Структурна частина злочинної організації – це її підсистема, що виконує визначені функції стосовно безпосереднього вчинення злочинів або забезпечення функціонування всієї злочинної організації [98, с. 6]. Це може бути організована група чи група осіб за попередньою змовою, що характеризується розподілом

ролей. У ній принаймні одна особа повинна виконувати функції організатора, ще одна – виконавця (може бути кілька організаторів і виконавців; одна особа одночасно може виконувати функції і організатора, і виконавця; поряд із цим інші особи можуть виконувати функції підбурювача, пособника) [75, с. 165].

Виокремлюють територіальні, функціональні та змішані (функціонально-територіальні або територіально-функціональні) структурні частини. Територіальні – це відокремлені групи, що діють на різних територіях і виконують ті самі функції, що й злочинна організація загалом. Функціональні – це відокремлені групи, які виконують різні функції в злочинній організації. Водночас змішані (функціонально-територіальні або територіально-функціональні) структурні частини – це структурні підрозділи, що діють на різних територіях і виконують різні функції [97, с. 144].

Найпростішу ієрархію злочинної організації утворюють щонайменше три особи: її організатор (керівник), керівник структурної частини та рядовий виконавець. До складу структурної частини в цьому випадку входитимуть два суб'єкти кримінального правопорушення: керівник структурної частини та рядовий учасник. Складною є ієрархія, яка охоплює декілька організаторів, керівників структурних частин та рядових учасників [158, с. 17].

Наприклад, у складі злочинної організації, що спеціалізувалася на незаконній реалізації на території України імпортованих нафтопродуктів без сплати до державного бюджету установлених податків, зборів та обов'язкових платежів, сформовано структурні підрозділи, які охоплювали окремі напрями її діяльності, а саме: «напря́м фіктивів», «напря́м нафтопродуктів», «митний напря́м», «напря́м перевізника» тощо. Кожен керівник структурного підрозділу уповноважений організатором злочинної організації самостійно організовувати чітке функціонування відповідного напрямку роботи (добір осіб і реєстрація на них фіктивних суб'єктів господарської діяльності; організація вчинення реєстраційних та інших дій, необхідних для створення видимості функціонування фіктивних підприємств; пошук і взяття в оренду нафтобаз; відкриття на них митних складів тощо) [34].

Натомість злочинна організація, що спеціалізувалася на вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, пов'язаних із заволодінням чужим майном, мала ієрархію, що складалася з трьох ланок. Найвищу (першу) ланку Особа-1 відвела собі, згідно з чим їй як організатору злочинної організації та її вищому керівнику, повинні були підпорядковуватися всі інші учасники злочинної організації, передусім керівники окремих організованих груп. Другу ланку в злочинній організації Особа-1 відвела своїм найбільш довіреним особам, які безпосередньо підпорядковувалися тільки їй, підшуковували та залучали до злочинної діяльності нових осіб, доводили до підпорядкованих їм учасників злочинної організації плани вчинення злочинів, контролювали їх виконання, здійснювали керівництво співучасниками злочину та особами, яких використовували для вчинення злочинів і яким було невідомо про злочинну діяльність членів організації, особисто брали участь у вчиненні злочинів, здійснювали координацію та контроль за вчиненням злочинів окремими структурними частинами злочинної організації, забезпечували зовнішню безпеку існування та діяльності злочинної організації тощо. Третьою ланкою в ієрархії злочинної організації Особа-1 визначила так званих бійців, які підпорядковувалися Особі-1 чи керівникам організованих груп, безпосередньо вчиняли злочини, відповідно до відведеної їм ролі, керували діями осіб, які не входили в злочинну організацію та яких використовували для вчинення злочинів, а також тих, яким взагалі не було відомо про злочинну діяльність членів злочинної організації [19].

Мінімальний кількісний склад учасників злочинної організації – декілька осіб (п'ять і більше). Стабільність складу й організаційної структури не є обов'язковою характеристикою злочинної організації. Її контингент може охоплювати постійних (своєрідне ядро угруповання) і непостійних учасників, які беруть участь у вчиненні злочинів епізодично або одноразово. Крім цього, декого з-поміж цих осіб може бути притягнуто до кримінальної відповідальності й поміщено до місць позбавлення волі, декого може бути вбито, інші можуть перейти до складу іншої групи чи відмовитися від вчинення в майбутньому кримінально протиправних діянь тощо. Тобто, склад злочинної організації

повинен бути відносно постійним, що не виключає можливості виходу одних членів і вступу інших [62, с. 231-234; 158, с. 15]. Злочинні організації бувають різними за кількістю учасників: від 5-ти до декількох десятків. *Наприклад, учасниками злочинної організації, що виконувала функції конвертаційного центру з метою ухилення від сплати податків, визнано 40 осіб. Водночас у вироку також зазначено про інших невстановлених учасників [18].*

Щодо кількості осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в складі злочинної організації, за даними Офісу Генерального прокурора, 2022 р. у 67,5 % випадків їх було від 4-х до 10-ти осіб, у 20 % випадків – 3 особи, у 12,5 % випадків – від 11-ти до 20-ти осіб (додаток А.6).

Зорганізованість за попередньою змовою. «Попередність» змови завжди є чинником, який призводить до зростання рівня суспільної небезпечності діяння, оскільки формує певну злочинну установку у співучасників [217, с. 310]. Зорганізованість за попередньою змовою членів або структурних частин злочинної організації для спільної діяльності означає домовленість про створення об'єднання та участь у ньому. Її можна тлумачити як набуття об'єднанням організованого характеру та/або як організацію злочинної діяльності на порівняно тривалий проміжок часу. Ця риса засвідчує наявність у злочинному об'єднанні всіх ознак його організованості до початку вчинення злочину (наприклад, визначеної законом мінімальної кількості учасників, мети, стійкості, розподілу ролей). Лише після того, як було створено об'єднання, відбувається домовленість про вчинення злочину учасниками вже організованої групи. Про наявність цієї ознаки можуть свідчити: об'єднання для спільного вчинення злочинів; досягнення змови між ними на вчинення певного кримінального правопорушення або їх множини; планування кримінального правопорушення; розподіл функцій і ролей між учасниками злочинної організації; встановлення певних правил поведінки; забезпечення об'єднання необхідними знаряддями та засобами тощо. Зорганізованість за попередньою змовою виходить за межі попередньої змови, яка стосується переважно домовленості про конкретне кримінальне правопорушення [158, с. 15-16]. *Наприклад, про попередню організованість*

злочинної організації в одному випадку свідчили розроблений та ухвалений членами організації план вчинення злочинної діяльності, чіткий розподіл ролей між учасниками групи, наявність організатора, прикриття своєї діяльності [31], а в другому – здійснення єдиного керівництва та координації дій керівником злочинної організації, розподіл функцій і ролей між членами злочинної організації, планування злочинної діяльності, чітке виконання вказівок керівника злочинної організації її членами, наявність усталеної схеми розподілу злочинних доходів [30].

Мета. Метою злочинної організації, відповідно до ч. 4 ст. 28 КК України, є безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництво чи координація кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як власне злочинної організації, так й інших кримінально протиправних груп.

Злочинна організація, безумовно, є організованим злочинним об'єднанням, учасники якого передусім вчиняють тяжкі або особливо тяжкі злочини³. Водночас аналіз положень ч. 4 ст. 28 КК України дає підстави стверджувати, що метою злочинної організації може бути й організація, або керівництво чи координація кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як власне злочинної організації, так й інших кримінально протиправних груп. Попри те, що в законодавстві мета злочинної організації має альтернативні елементи, на практиці всі злочинні організації передусім вчиняють тяжкі чи особливо тяжкі злочини, лише окремі з них можуть здійснювати керівництво чи координацію кримінально протиправної діяльності інших осіб. Таке керівництво чи координація можуть полягати в наданні дозволу на вчинення кримінальних правопорушень певним особам чи групам на визначеній території, отриманні від них частини одержаного доходу, розв'язанні конфліктів між ними,

³ Серед облікованих у 2022 р. злочинів, учинених злочинними організаціями, майже половину (47,4 %) становлять злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення (додаток А.4).

У більшості випадків (95 %) злочинним організаціям характерна полікримінальна діяльність (додаток А.5).

вирішенні питань з корумпованими правоохоронцями щодо отримання певної інформації чи непритягнення до кримінальної відповідальності винних тощо.

Визначення мети створення злочинної організації як забезпечення функціонування власне злочинної організації видається не цілком обґрунтованим. Не може існувати злочинна організація, яку створюють виключно для забезпечення власного функціонування. Має обов'язково бути зв'язок із кримінально протиправною діяльністю. За відсутності такого зв'язку немає підстав стверджувати про існування злочинної організації.

Учені слушно зауважують, що учасники злочинної організації можуть вчиняти й інші кримінальні правопорушення, а не лише тяжкі й особливо тяжкі злочини, і навіть пропонують виключити вказівку на категорію злочинів з дефініції мети злочинної організації [51; 90; 244; 257]. Однак така позиція видається недостатньо обґрунтованою, оскільки на практиці злочинні організації в більшості випадків створюються з метою вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Водночас вчинення учасниками цих об'єднань кримінальних проступків і нетяжких злочинів трапляється вкрай рідко⁴. Крім того, можна кваліфікувати такі менш небезпечні делікти за сукупністю з тяжкими й особливо тяжкими злочинами, вчиненими злочинною організацією.

Водночас проблему різної інтерпретації кримінально-правових ознак злочинної організації та інших злочинних об'єднань, обумовлену відсутністю їх законодавчого закріплення в КК України чи іншому законі, слід розв'язувати в законодавчій площині чи принаймні на рівні правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Інші ознаки, не визначені в ч. 4 ст. 28 КК України. Характеристика злочинної організації не завжди вичерпується стійкістю, ієрархічністю, зорганізованістю за попередньою змовою, мінімальним кількісним складом учасників для спільної діяльності та метою. Учені акцентують на інших ознаках

⁴ Кримінальні проступки становили 2,4 % від усіх облікованих у 2022 році кримінальних правопорушень, вчинених учасниками злочинних організацій (додаток А.4).

організованих злочинних об'єднань, зокрема озброєності [81; 95; 102], наявності корупційних зв'язків [68; 69].

Вивчення судової практики дає підстави стверджувати, що це злочинне об'єднання може характеризуватися як зазначеними, так й іншими ознаками, що не визначені в ч. 4 ст. 28 КК України. *Наприклад, створена Особою-1 та Особою-2 на тривалий період часу злочинна організація характеризувалася: стабільністю та згуртованістю складу; розробленням й узгодженням планів і методів вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням та пересиланням з метою збуту й незаконного збуту особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в особливо великих розмірах; наявністю загальновизначених правил поведінки; домовленістю та готовністю до вчинення злочинів усіма членами злочинної організації в будь-який час; розподілом грошових коштів, отриманих від злочинної діяльності між усіма її учасниками; чіткою ієрархією [37].*

В іншому випадку злочинна організація, очолювана Особою-1 (досудове розслідування щодо якої здійснюється в окремому провадженні) та Особою-2 (досудове розслідування щодо якої здійснюється в окремому провадженні), характеризувалася: попередньою зорганізованістю в спільне об'єднання для вчинення злочинів; чіткою ієрархією; стабільністю та згуртованістю складу; розробленням й узгодженням планів і методів вчинення злочинів; об'єднаністю злочинів єдиним планом з розподілом функцій кожного з учасників групи, спрямованих на досягнення єдиної злочинної мети; обізнаністю всіх учасників групи з планом злочинних дій; наявністю загальновизначених правил поведінки; домовленістю та готовністю до вчинення злочинів усіма членами злочинної організації в будь-який час; розподілом грошових коштів, отриманих від злочинної діяльності між усіма її учасниками; готовністю до усунення конкуренції [29].

Серед ознак злочинної організації в певних випадках виокремлюють *спеціалізацію її діяльності* (полягала, наприклад, у сутенерстві та створенні й

утриманні місць розпусти [31]; вчиненні умисних дій, спрямованих на незаконний обіг особливо небезпечних психотропних речовин і прекурсорів на території міста Києва, Київської області та інших областей України [26]), однак вона охоплюється метою створення й функціонування цього злочинного об'єднання. Тому у виокремленні її як самостійної ознаки немає потреби.

У більшості випадків злочинні організації мають **план діяльності**, який спрямований на досягнення мети їх створення та функціонування. Його слід відмежовувати від інших видів плану, визначених ученими, зокрема від плану вчинення злочину, плану як наміру та плану як засобу [86, с. 160-161].

План діяльності злочинної організації може передбачати поетапну реалізацію запланованого організаторами, бути відкритим для всіх учасників чи конфіденційним. Плани бувають досить детальні з алгоритмом кримінально протиправної діяльності. *Наприклад, у вирoku Жовтневого районного суду м. Дніпра від 09 березня 2023 р. зазначено, що для досягнення злочинного умислу на заволодіння шахрайським шляхом майном та корпоративними правами ТОВ «ЕКСПРЕС» Особа-1, Особа-2, Особа-3 затвердили єдиний, поетапний і конфіденційний злочинний план, що вимагає ретельної довготривалої підготовки з розподілом функцій кожного учасника злочинної організації, спрямування їх дій на вчинення злочину з визначенням способів його виконання, координації поведінки цих осіб, залучення співучасників усіх видів (виконавців, пособників, підбурювачів, інших організаторів) і визначення строків виконання злочинного плану. Цей план полягав у таких діях: підшукуванні осіб, які цілком визнаватимуть організаційну роль і риси лідерів, погодяться залучати інших осіб для заняття злочинною діяльністю; керуванні та координації дій співучасників злочинів під час їх вчинення та інших осіб, яким не було відомо про злочинні наміри злочинної організації; укладанні фіктивного договору оренди обладнання; організації укладання договору позики, який передбачатиме вирішення спірних питань у конкретному третейському суді; фінансуванні оперативного одержання рішення третейського суду про стягнення суми заборгованості з фізичної особи; організації звернення позикодавця до апеляційного суду за місцем проведення*

третейського розгляду із заявою про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду; оформленні фіктивних паспортів на Особу-7 та Особу-8; відчуженні корпоративних прав ТОВ «ЕКСПРЕС» на компанію-нерезидента з подальшим фіктивним продажем корпоративних прав ТОВ «ЕКСПРЕС» на підконтрольних осіб; зверненні підконтрольної особи до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство ТОВ «ЕКСПРЕС» з метою отримання оперативного контролю за процедурою банкрутства ТОВ «ЕКСПРЕС»; призначенні розпорядником майна ТОВ «ЕКСПРЕС» арбітражного керуючого, що має лояльну позицію до кредитора, а саме Особу-4; розпорядженні незаконно отриманим майном ТОВ «ЕКСПРЕС на власний розсуд [21].

В іншому випадку відповідно до злочинного плану заволодіння учасниками злочинної організації грошовими коштами потерпілих здійснювали за такими етапами: організація здійснення пошуку співучасників вчинення злочинів; пошук оголошень, розміщених в мережі Інтернет, про продаж товарів для подальших телефонних дзвінків потерпілим (особам, які розмістили такі оголошення), як вдавані покупці товару; отримання шляхом обману номерів банківських карток, та персональних даних потерпілих; придбання SIM-карток для подальших одноразових телефонних дзвінків потерпілим з метою невикриття діяльності злочинної організації; пошук підконтрольних осіб, які не мають постійного джерела доходів, з метою оформлення на них банківських карток підконтрольних учасникам вчинення злочинів; здійснення дзвінків потерпілим під виглядом працівника служби безпеки банку «Монобанк» із повідомленням завідомо неправдивої інформації щодо «технічних проблем», пов'язаних із перерахуванням грошових коштів на картки потерпілих, і необхідності надання останніми персонального тризначного коду перевірки дійсності картки платіжної системи та коду безпеки, який отримують потерпілі в SMS-повідомленні банківської установи для здійснення грошового переказу; після отримання необхідної інформації від потерпілих – здійснення входу в їх особисті банківські онлайн кабінети для збільшення кредитного ліміту на банківській картці; переказ й

отримання грошових коштів з банківських карток потерпілих на банківські картки, підконтрольні учасникам злочинної організації; зняття через банкомати грошових коштів або переказ на банківські картки, оформлені на членів злочинної організації, грошових коштів, отриманих шахрайським шляхом і подальший їх розподіл між учасниками злочинної організації [22].

Важливе значення для успішного функціонування злочинної організації мають запровадженні в ній **правила поведінки**. Наприклад, у вироку Приморського районного суду м. Одеса від 26 липня 2021 р. зазначено, що за період існування злочинної організації між її керівниками Особою-1, Особою-2 та учасниками Особою-3, Особою-8, Особою-7, Особою-4, й іншими особами було встановлено високий рівень узгодженості дій та єдині правила поведінки, розроблені на виконання спільного злочинного плану, відомого всім учасникам групи [33].

Окреслення інших ознак злочинної організації, крім закріплених у ч. 4 ст. 28 КК України, у зазначених судових рішеннях, імовірно, обумовлено різним їх тлумаченням як у теорії кримінального права, так і судовій практиці. Адже жодну ознаку злочинної організації не визначено ні в КК України, ні в інших законах. Водночас значна частина одних ознак доповнює інші. Слід також урахувати, що кожна злочинна організація індивідуальна, а тому й набір ознак може бути різним. Частина з них є факультативними, оскільки вони не притаманні кожній злочинній організації. Тому розширювати перелік кримінально-правових ознак злочинної організації немає потреби.

1.3. Злочинна спільнота як форма співучасті

Доповнення ст. 255 КК України положеннями про злочинну спільноту потребує встановлення кримінально-правової сутності цього організованого злочинного об'єднання, висвітлення його кримінально-правових ознак,

визначення критеріїв відмежування злочинної спільноти від злочинної організації, а також здійснення оцінки обґрунтованості такого кроку законодавця.

Тлумачення ч. 4 ст. 255 КК України засвідчує, що злочинною спільнотою слід вважати об'єднання двох чи більше злочинних організацій. Аналіз кримінально-правових положень про це злочинне об'єднання дає підстави виокремити проблемні моменти, що можуть позначитися на якості та ефективності правозастосування.

Місце злочинної спільноти серед форм співучасті в злочині. Передусім слід встановити, чи є злочинна спільнота самостійною формою співучасті в злочині. У контексті необхідно зауважити, що в ст. 28 КК України немає визначення злочину, учиненого злочинною спільнотою. Хоча ще на етапі підготовки законопроекту фахівці Головного юридичного управління акцентували на тому, що проектом не вносяться зміни до ст. 28 цього Кодексу, які дали б змогу сформулювати уявлення про спільність діяльності учасників злочинної спільноти (наприклад, спрямованість їх умислу для вчинення певного злочину; єдність наміру всіх співучасників вчинити одне й те саме кримінальне правопорушення тощо). Такий законодавчий підхід не дає підстав розмежувати ці суміжні форми співучасті – злочинну організацію та злочинну спільноту. Отже, і процес доказування створення злочинної спільноти буде зведено до доведення факту об'єднання двох чи більше злочинних організацій, який можна буде поставити під сумнів [229].

Про зазначену прогалину неодноразово наголошували й дослідники проблем протидії організованій злочинності. Зокрема, О. І. Міневич визнала правовою помилкою порушення системних зв'язків між нормами Загальної та Особливої частин КК України. За ч. 4 ст. 255 цього Кодексу, злочинна спільнота – це об'єднання двох чи більше злочинних організацій. У ч. 4 ст. 28 КК України закріплені обов'язкові ознаки злочинної організації, які відображають її специфіку. Однак відповідних ознак злочинної спільноти законодавець не визначив і необхідних доповнень до ст. 28 не зробив, унаслідок чого в Загальній частині КК України жодної вказівки на злочинну спільноту немає [186, с. 123].

Аналізуючи цю ситуацію, П. Фріс та І. Фріс влучно підсумовують, що йдеться про не врегульовану чинним законом форму злочинного об'єднання – злочинну спільноту, що утворює законодавчу прогалину, яка за елементарною логікою повинна бути заповненою [275]. Слушно стверджує О. О. Кваша, що закріплення в Особливій частині КК нової форми співучасті – злочинної спільноти – потребує паралельного внесення цієї новели до ст. 28 Загальної частини КК України, яка закріплює форми співучасті в кримінальному правопорушенні [141, с. 396-397].

Оскільки законодавець не вніс до ст. 28 КК України, яка визначає форми співучасті, зміни стосовно злочинної спільноти, постає запитання, чи є злочинна спільнота самотійною формою співучасті.

Для відповіді на це питання слід встановити, що таке форма співучасті в злочині загалом. Формою співучасті пропонується вважати спосіб організації умисної спільної участі декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Її вирізняють відмітні для злочинного об'єднання кримінально-правові ознаки [48, с. 54].

З огляду на зазначене, злочинна спільнота є формою співучасті у випадку, якщо злочинні організації, що її утворюють, об'єднуються з метою вчинення злочину. Об'єднання злочинних організацій з будь-якою іншою метою, зокрема не протиправною – позитивною, співучасті у формі злочинної спільноти не утворює [206, с. 86].

Отже, можна стверджувати, що злочинна спільнота, попри те, що вона не визначена в ст. 28 КК України, є самотійною формою співучасті. На підтвердження висловленої тези слід зважати на те, що форми співучасті закріплено не лише в ст. 28 КК України, а й в інших статтях цього Кодексу. Слушного висновку доходить А. А. Вознюк, що всі види злочинних об'єднань, про які йдеться в ст. 28 КК України, так й інших статтях КК України, зокрема ст. 143, 181, 257, 258-3, 260, 392 КК України, слід визнавати самотійними формами співучасті [47, с. 52]. Як нову форму співучасті злочинну спільноту вважають і П. Фріс та І. Фріс, зазначаючи про те, що це очевидно з назви закону [275]. Справедливо наголошує О. О. Кваша, що відбулося закріплення в Особливій

частині КК нової форми співучасті – злочинна спільнота, без необхідного дзеркального внесення змін до ст. 28 КК України [143, с. 45]. Поділяючи таку позицію, Ю. М. Крамаренко, О. С. Скок, Т. В. Шевченко та В. Г. Хашев зазначають, що з огляду на те, що частина понять, які позначають форми співучасті (злочинна спільнота, банда, терористична група або організація, незаконне воєнізоване або збройне формування), не ввійшли до ст. 28 КК України, то Загальна частина КК України потребує реструктуризації із чітким визначенням і тлумаченням основних понять, що позначають форми співучасті [156, с. 201-202].

Тобто після внесення змін до ст. 255 КК України відбулося введення в законодавчий обіг нової форми співучасті без чіткого визначення її меж у ст. 28 КК України.

Кримінально-правові ознаки злочинної спільноти. Злочинна спільнота вирізняється двома ознаками: 1) вона охоплює дві чи більше злочинні організації; 2) ці злочинні організації об'єдналися в нове організоване злочинне об'єднання. Обґрунтованою видається позиція вчених, що для доведення наявності злочинної спільноти необхідно встановити кримінально-правові ознаки двох чи більше злочинних організацій (кожної окремо взятої), а потім додаткову ознаку – факт їх об'єднання [158, с. 19].

З огляду на те, що злочинна спільнота охоплює дві та більше злочинні організації, це одне з найнебезпечніших і найчисельніших за мінімальним складом⁵ організоване злочинне об'єднання (до його складу входять щонайменше десять суб'єктів кримінальних правопорушень). Злочинна спільнота має складну ієрархічну структуру, оскільки об'єднує ієрархії двох і більше злочинних організацій у межах однієї. Така структура повинна мати одного чи декількох організаторів, які здійснюють загальне керівництво злочинною спільнотою, а також організаторів, які здійснюють керівництво структурними частинами

⁵ Кількісний склад злочинного об'єднання може бути мінімальним та максимальним. Мінімальний кількісний склад – це обов'язкова кримінально-правова ознака будь-якого злочинного об'єднання, оскільки вона визначає, ознаки якого злочинного об'єднання

злочинної спільноти (такими частинами, очевидно, стають і злочинні організації після їх об'єднання в злочинну спільноту). Імовірно, один організатор може керувати як злочинною організацією, яка ввійшла в злочинну спільноту, так і всією злочинною спільнотою, за умови підпорядкування йому інших учасників злочинної спільноти. Керівником злочинної спільноти, засвідчує практика, може бути «вор у законі» або кримінальний авторитет нижчого рівня [206, с. 88]. Асоціація злочинної спільноти з «вором у законі» простежувалася в розробників законопроекту і спочатку⁶.

У ч. 4 ст. 255 КК України задекларовано, що злочинна спільнота охоплює виключно злочинні організації. З огляду на зазначене, можна сформулювати два висновки: 1) злочинна спільнота виникає внаслідок об'єднання щонайменше двох злочинних організацій, а не будь-яких інших злочинних об'єднань, наприклад, злочинної організації та організованої групи; 2) водночас це не означає, що до злочинної спільноти не можуть входити інші злочинні об'єднання, наприклад, організовані групи (тобто злочинною спільнотою може бути визнано об'єднання двох злочинних організацій та однієї чи декількох організованих груп).

Позиція законодавця про те, що злочинною спільнотою є лише об'єднання двох чи більше злочинних організацій, є дискусійною. Адже постає цілком закономірне питання: чому законодавець обмежився лише злочинними організаціями та не передбачив можливість виникнення злочинної спільноти на базі організованих груп, груп осіб за попередньою змовою чи індивідуальних суб'єктів? Недоліком відповідного нормативного формулювання злочинної спільноти (ч. 4 ст. 255 КК України) А. А. Вознюк та О. О. Дудоров слушно називають неврахування тієї обставини, що до складу злочинної спільноти можуть входити й організовані групи [108, с. 25]. Прихильники такої позиції

вбачаються в злочині, вчиненому [63, с. 45]. Більш детально про це йдеться в публікаціях А. А. Вознюка [62; 80; 101].

⁶ У проєкті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 02.12.2019 № 2513 пропонувалося доповнити ст. 28 КК України ч. 5 такого змісту: «Злочин визнається вчиненим злочинною спільнотою, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), учасником, організатором, керівником та/або координатором якої є «злодій у законі»» [230].

П. Фріс та І. Фріс у контексті цього слушно зауважили, що аналіз діяльності знаних у 90-ті роки ХХ століття злочинних об'єднань (спільнот), таких як російські «Солнцевське», «Долгопрудненське», кримські «Башмаки» та інші, засвідчує, що до їх складу входили як злочинні організації, так й організовані злочинні групи. Те саме спостерігається під час аналізу організованої злочинності в США, Італії, країнах Східної Азії тощо. З огляду на це, під час підготовки до другого читання законопроекту, ухваленого як Закон від 4 червня 2020 р., І. Фріс висував пропозицію доповнити ст. 28 КК частиною 5 відповідного змісту («Злочин визнається вчиненим злочинною спільнотою, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох організованих злочинних груп або злочинних організацій»), однак вона не була врахована профільним комітетом [275].

Сумнівною вважає М. Ф. Фоменко позицію законодавця, який основою створення злочинної спільноти визнав тільки злочинні організації. Адже в міжнародно-правових актах, які ратифіковані Україною (наприклад, Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності), ідеться саме про організовану злочинну групу та структурно оформлену групу, які за змістовними характеристиками засвідчують високий ступінь суспільної небезпечності⁷.

Доречно зауважити, що в кримінології злочинну спільноту тлумачать як об'єднання організаторів і лідерів злочинного середовища, створюване для координації та впорядкування злочинної діяльності тощо [9, с. 192-193]. Водночас організаторами й лідерами злочинного середовища можна вважати осіб, які керують не лише злочинною організацією, а й іншими злочинними об'єднаннями, наприклад, організованою групою.

⁷ Водночас існують дослідження, які доводять, що криміналізація в одних країнах дій учасників організованої групи, а в інших – злочинної організації частково зумовлена врахуванням законодавцями цих країн рекомендацій різних міжнародних правових актів: в одних випадках – Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., а в інших – Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. [98, с. 5].

Зіставлення кримінально-правових ознак організованої групи, про яку йдеться в Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., та злочинної організації, яка визначена в Рамковому рішенні Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. дає підстави для висновку, що це фактично тотожні за своєю

Тому визначення злочинної спільноти потребує уточнення шляхом доповнення його іншими злочинними об'єднаннями, які можуть утворювати досліджувану форму співучасті, передусім організованою групою.

Очевидно, що до складу злочинної спільноти можуть входити як злочинні організації, так й інші злочинні об'єднання, однак постає питання, як оцінювати дії їх учасників відповідно до положень про форми співучасті, адже з таким входженням у них з'являються додаткові ознаки. Убачаються такі варіанти кримінально-правової оцінки в зазначених ситуаціях: 1) їх статус залишається таким, яким був до об'єднання, і це не впливає на кваліфікацію; 2) вони стають учасниками злочинної спільноти; 3) з появою нових кримінально-правових ознак вони можуть перетворитися на небезпечнішу форму співучасті (наприклад, група осіб за попередньою змовою – в організовану групу; організована група – у злочинну організацію). Імовірно, у другому та третьому варіантах йдеться про трансформацію злочинних об'єднань⁸. За таких обставин злочин, учинений у співучасті, необхідно визнавати вчиненим у складі того об'єднання, ознаки якого були характерні співучасникам у момент учинення кожного злочину до й після трансформації [83, с. 54]. Однак ураховувати той факт, що в ст. 255 КК України не встановлено кримінальної відповідальності за участь у злочинній спільноті. Відтак, дії учасників відповідних злочинних об'єднань, які увійшли до злочинної спільноти, крім осіб, які створювали злочинну спільноту чи керували нею і беруть у ній участь, можна кваліфікувати за наявності відповідних підстав лише як участь у злочинній організації чи банді.

Злочинна спільнота є об'єднанням злочинних організацій. У тлумачному словнику термін «об'єднання» має такі значення: 1) ціле, що склалося на основі з'єднання, поєднання чого-небудь; 2) організація людей на основі спільності мети, завдань; спілка; 3) назва підприємства, що охоплює декілька підприємств, організацій, установ [14, с. 802]. Екстраполюючи значення цього терміна на

природою злочинні об'єднання. Отже, у цих міжнародних нормативно-правових актах ідеться про одне й те саме злочинне об'єднання [340, с. 239].

⁸ Трансформація злочинних об'єднань – це зміна їх істотних властивостей, унаслідок чого злочинне об'єднання перетворюється з одного виду в інший [83, с. 53; 99, с. 70].

злочинну спільноту, можна стверджувати, що ця організація людей відбувається на основі спільності мети чи завдань. Злочинна спільнота це постійне чи тимчасове організоване злочинне об'єднання, утворене із двох і більше злочинних організацій для реалізації мети чи виконання завдань, пов'язаних із кримінально протиправною діяльністю. Злочинна спільнота має на меті координацію кримінально протиправної діяльності, забезпечення дотримання правил, звичаїв, традицій злочинного світу, надання взаємодопомоги, формування та наповнення злочинського «общака» [209, с. 145]. Така мета пов'язана переважно із вчиненням злочинів корисливого чи корисливо-насильницького спрямування або встановленням та поширенням злочинного впливу.

Видається обґрунтованим твердженням, що про об'єднання злочинних організацій може свідчити: 1) встановлення єдиного керівництва злочинної спільноти, яке можуть здійснювати як одна, так і декілька осіб; 2) спільне планування або безпосереднє вчинення злочинів учасниками злочинних організацій, що входять до злочинної спільноти. Для доказування об'єднання злочинних організацій слід встановити його спосіб, причини, обставини [158, с. 19].

У теорії кримінального права є й *інші визначення злочинної спільноти*, у яких виокремлюють різні як кримінально-правові, так і кримінологічні ознаки цього організованого злочинного об'єднання.

Наприклад, на думку В. В. Малюка злочинна спільнота – це постійне, централізовано сформоване організоване злочинне формування осіб, які займають вищий ступінь злочинної ієрархії, – суб'єктів підвищеного злочинного впливу, що охоплює дві чи більше злочинні організації, які діють самостійно в інтересах спільноти, члени їх об'єднані злочинною метою, підпорядковуються встановленим для цієї соціальної групи традиціям і нормам поведінки [182, с. 308]. Злочинна ж спільнота в кримінологічному сенсі, на переконання О. Бахуринської, – це об'єднання організаторів і лідерів злочинного середовища, створюване для координації та впорядкування злочинної діяльності тощо [9, с. 192-193]. Крім злочинної спільноти, учені виокремлюють злочинне

співтовариство або криміналітет. О. М. Музичук вважає, що криміналітет, тобто злочинне співтовариство (у західній кримінології – «злочинний синдикат») – це особлива форма злочинної організації з високорозвинutoю внутрішньою структурою, якій притаманні певні ознаки: наявність значної кількості постійних членів – професійних злочинців; значна кількість проведених незаконних операцій; їх здійснення на великій території, зокрема на території кількох держав; проведення кримінальних операцій на основі складного поділу управлінських функцій та «поділу праці» виконавців; отримання високої норми прибутку [190, с. 32].

Різне тлумачення терміна «злочинна спільнота», очевидно, перешкоджатиме його ефективному застосуванню на практиці. Спільним для цих визначень є виокремлення осіб, які займають вищий ступінь ієрархії в злочинному світі. Не випадково поряд з уведенням до КК України злочинної спільноти криміналізовано також дії особи, яка здійснює злочинний вплив, зокрема особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі». У законодавстві окремих країн пострадянського простору також криміналізовано поведінку відповідних суб'єктів. Наприклад, у ст. 223-1, 223-2, 223-3, 223-4 КК Грузії йдеться про члена злочинного світу та «злочинця в законі» [259].

Доцільність криміналізації злочинної спільноти. Реакція наукового середовища та практиків на запровадження нової форми співучасті була неоднозначною. Тому слід проаналізувати переваги й недоліки введення злочинної спільноти у сферу кримінально-правового регулювання.

На думку П. Фріса та І. Фріса, упровадження в кримінально-правове поле нової для нашого законодавства форми співучасті в злочині – «злочинного співтовариства» – є важливим кроком, оскільки воно відповідає як кримінально-правовій, так і кримінологічній думці [275].

Перевагою цієї законодавчої новації є створення терміна, який більш повно й точно характеризує певні організовані злочинні об'єднання, що функціонують у злочинному світі.

Позитивним видається встановлення суворішої санкції за створення злочинної спільноти та керівництво нею. У такий спосіб забезпечується детальніша диференціація кримінальної відповідальності учасників організованої злочинної діяльності. На думку А. А. Вознюка, користь такого кроку законодавця полягає в можливості призначення більш суворого покарання, оскільки санкція ч. 4 ст. 255 КК України містить покарання у вигляді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна. Аналогічні дії (ідеться про створення та керівництво) щодо злочинної організації караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна [46, с. 52].

Водночас науковці висловлюють вагомі аргументи й щодо недоцільності цієї законодавчої новації.

Уведення до ст. 255 КК України нової форми співучасті (злочинна спільнота) та інші зміни цієї статті, вважає О.О. Кваша, не узгоджуються з іншими нормами та чинною кримінально-правовою термінологією, суперечать системній будові, принципам українського кримінального права та правилам лінгвістики, тому в перспективі лише ускладнять роботу системи кримінальної юстиції [141, с. 399; 143, с. 47].

На думку А. А. Вознюка, аналіз кримінально-правових ознак цієї форми співучасті, а також предмета доказування в кримінальних провадженнях щодо створення цього злочинного об'єднання чи керівництва ним дає підстави стверджувати, що пропозиція щодо введення нової форми співучасті є не просто необґрунтованою, а навіть шкідливою [46, с. 52].

По-перше, органам досудового розслідування необхідно буде довести кримінально-правові ознаки кожної окремо взятої злочинної організації, а потім додаткову ознаку – факт об'єднання злочинних організацій. За таких обставин правоохоронці замість того, щоб припинити діяльність першої злочинної організації одразу після завершення її документування, здійснити якомога швидше розслідування відповідного кримінального провадження (яке на практиці здебільшого, навпаки, занадто тривале) та передачу його до суду, повинні будуть «притримувати» відповідні матеріали розслідування, доти, доки не буде

задокументовано другу злочинну організацію та факт її об'єднання з першою. За таких обставин терміни розслідування кримінальних проваджень будуть ще тривалішими, а сторона захисту матиме ще більше можливостей затягнути процес досудового розслідування. Водночас правоохоронні органи не цілком виконуватимуть функцію запобігання кримінальним правопорушенням (в аспекті несвоєчасного, «запізнілого» реагування на факти кримінально протиправної діяльності). Фактично доказування злочинної спільноти – це «зайве навантаження» для правоохоронців [46, с. 52]. Таке ускладнення недоречне передусім за обставин, коли, зауважує Г. П. Жаровська, результат роботи правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю вже не є адекватним обсягу й рівню затрачених зусиль; правоохоронні органи не встигають своєчасно й ефективно реагувати на зміну якості організованої злочинності та появу нових видів злочинів, стримувати зростання рівня злочинності [130, с. 413].

По-друге, у КК України чимало норм, які створюють невиправдану конкуренцію, що призводить до формування різної практики кримінально-правової оцінки одних і тих самих діянь. Прикладом є кваліфікація діянь учасників «ДНР» і «ЛНР», а також осіб, які їм сприяють, на підставі ст. 255, 256, 258-3, 260 КК України. Ні теоретики, ні практики не можуть запропонувати єдиних підходів до ідентифікації цих злочинних об'єднань, а введення поняття злочинної спільноти лише посилить плутанину на практиці [57, с. 41].

По-третє, А. А. Вознюк прогнозував, що такі об'єднання якщо і виявлятимуться, то не частіше ніж двічі на рік. Водночас вироків слід очікувати ще менше, тобто не більше ніж один на декілька років [43, с. 180]. Справді за декілька років немає жодного вироку щодо злочинної спільноти.

Тому науковці доходять слушного висновку, що наявних у КК України форм співучасті цілком достатньо для ефективної диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань [46, с. 53], а також для забезпечення належної кримінально-правової протидії спільній злочинній діяльності, зокрема організованих [141, с. 397]. Вони цілком охоплюють усі

можливі форми існування злочинних об'єднань, а введення нових є зайвим навантаженням як на закон про кримінальну відповідальність, так і на роботу органів кримінальної юстиції [46, с. 53]. Виокремлення злочинної спільноти як самостійної форми організованого злочинного об'єднання є безпідставним [122, с. 163].

Висновки до розділу 1

1. З часу внесення змін до КК України внаслідок прийняття 4 червня 2020 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» не здійснено жодного монографічного дослідження, присвяченого комплексному та системному вивченню проблеми кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній. Доктринальні розвідки з цієї проблематики охоплюють незначний масив наукового матеріалу переважно у формі наукових статей, у яких висвітлено різні аспекти кримінально-правової, кримінологічної та оперативно-розшукової характеристик злочинів, передбачених ст. 255 КК України.

Водночас ст. 255 КК України з 4 червня 2020 р. зазнала суттєвих змін, які полягали в: 1) запровадженні злочинної спільноти як самостійної форми співучасті, а також криміналізації створення цього злочинного об'єднання та керівництва ним; 2) диференціації окремих форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України, а також виключення з їх переліку участі в злочинах, учинених злочинною організацією; 3) уведенні до цієї статті кваліфікуючої (вчинення відповідних дій службовою особою з використанням службового становища) й особливо кваліфікуючої ознак злочину (вчинення його особою, яка здійснює злочинний вплив, або є особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі «вора в законі»); 4) уточненні добровільного повідомлення про створення злочинної організації або

участь у ній як однієї з умов спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 6 ст. 255 КК України (таке повідомлення має відбуватися до повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину); 4) виключенні зі ст. 255 КК України незаконних дій щодо злочинного зібрання (сходки) і створення самостійної підстави кримінальної відповідальності за цей делікт у ст. 255³ КК України; 5) визначенні в примітках до ст. 255 КК України поняття «злочинного впливу» й «особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі “вора в законі”».

Під час застосування зазначеної норми на практиці правоохоронні органи та суди постали перед складнощами, обумовленими браком чітких правил кваліфікації дій учасників злочинних організацій та злочинних спільнот, а також вадами конструювання заборонної та заохочувальної кримінально-правових норм, визначених у ст. 255 КК України.

З огляду на зазначене, стан доктринального опрацювання проблем кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній не відповідає потребам правозастосування.

2. У дефініції кримінального правопорушення, вчиненого злочинною організацією, що міститься в ч. 4 ст. 28 КК України, наявна помилка (замість слова «воно» використано «він»), яку слід усунути шляхом внесення змін до закону про кримінальну відповідальність. У цьому визначенні мета створення злочинної організації потребує уточнення, оскільки не може існувати злочинна організація, яку створюють виключно для забезпечення власного функціонування. Необхідним є зв'язок із кримінально протиправною діяльністю, без якого немає підстав стверджувати про існування злочинної організації.

Попри те, що обов'язкові кримінально-правові ознаки злочинної організації (стійкість, ієрархічність, мінімальний кількісний склад учасників – п'ять і більше, організація за попередньою змовою членів або структурних частин для спільної діяльності, мета організації за попередньою змовою – безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації тощо)

визначено в ч. 4 ст. 28 КК України, у судовій практиці (передусім у процесуальних документах) виокремлюють інші ознаки цього організованого злочинного об'єднання, зокрема спеціалізацію, план діяльності, правила поведінки тощо. Ці та інші додаткові ознаки притаманні окремим злочинним організаціям, однак вони передусім засвідчують існування обов'язкових кримінально-правових ознак зазначеного організованого злочинного об'єднання, визначених у ст. 28 КК України. Тому визнавати інші ознаки обов'язковими немає потреби, оскільки це розширить предмет доказування, а отже, збільшить навантаження на правоохоронців і може ускладнити правозастосовну діяльність. Ситуація, ймовірно, обумовлена відсутністю законодавчого закріплення кримінально-правових ознак злочинної організації в КК України чи іншому законі, що призводить до різної їх інтерпретації правозастосовними органами. Проблему слід розв'язувати в законодавчій площині або принаймні на рівні правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

3. Злочинна спільнота – це постійне чи тимчасове організоване злочинне об'єднання, утворене із двох і більше злочинних організацій для реалізації мети чи виконання завдань, пов'язаних із кримінально протиправною діяльністю. Це організоване злочинне об'єднання хоча й не визначене в ст. 28 КК України, однак є самостійною формою співучасті. Злочинна спільнота має дві ознаки: 1) охоплює дві чи більше злочинні організації; 2) ці організації об'єдналися в нове організоване злочинне об'єднання.

Метою злочинної спільноти можуть бути оптимізація, координація кримінально протиправної діяльності, необхідність дотримання правил, звичаїв, традицій злочинного світу, надання взаємодопомоги, формування та наповнення злочинського «общака». Така мета пов'язана переважно з учиненням злочинів корисливого чи корисливо-насильницького спрямування або встановленням і поширенням злочинного впливу.

У ч. 4 ст. 255 КК України задекларовано, що злочинна спільнота охоплює виключно злочинні організації. З огляду на зазначене, можна сформулювати три висновки: 1) злочинна спільнота виникає внаслідок об'єднання щонайменше двох

злочинних організацій, а не будь-яких інших злочинних об'єднань, наприклад, злочинної організації та організованої групи; 2) водночас це не означає, що до злочинної спільноти не можуть входити інші злочинні об'єднання, наприклад, організовані групи (тобто злочинною спільнотою може бути визнано об'єднання двох злочинних організацій та однієї чи декількох організованих груп); 3) визначення злочинної спільноти потребує уточнення шляхом доповнення його іншими злочинними об'єднаннями, які можуть утворювати досліджувану форму співучасті (передусім організованою групою).

Перевагами введення злочинної спільноти у сферу кримінально-правового регулювання є створення терміна, який більш повно й точно характеризує певні організовані злочинні об'єднання, що функціонують у злочинному світі, а також можливість призначення більш суворого покарання за створення злочинної спільноти та керівництво нею з огляду на суворіші санкції ч. 4 ст. 255 КК України. Натомість головними недоліками цієї законодавчої новації є складнощі доказування нової форми співучасті, запізніле реагування на факти кримінально протиправної діяльності організованих злочинних об'єднань та зайве навантаження на правоохоронців. З огляду на це положення про таку форму співучасті слід виключити з КК України.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВА ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ АБО ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ, А ТАКОЖ УЧАСТІ В НІЙ

2.1. Об'єктивні ознаки створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі в ній

У межах складу злочину, передбаченого ст. 255 КК України, як і будь-якого іншого кримінального правопорушення, можна виокремити чотири елементи: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкта та суб'єктивну сторону.

Родовий об'єкт злочину. Оскільки ст. 255 КК України розміщена серед статей про кримінальні правопорушення, що посягають на громадську безпеку, то родовим об'єктом створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі в ній є суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони громадської безпеки. Аналогічну або схожу позицію щодо родового об'єкта цього злочину поділяють й інші науковці, зокрема А. А. Вознюк [97, с. 170], В. П. Ковальчук [149, с. 76-77], І. С. Шапкін [286, с. 92]. Така позиція є абсолютно обґрунтованою з огляду на сучасну структуру закону про кримінальну відповідальність.

Не викликає заперечень і розміщення в проєкті КК України [152] досліджуваних злочинів у розділі 7.1 «Злочини проти безпеки від організованої злочинної діяльності» в книзі 7 «Кримінальні правопорушення проти суспільства».

У кримінальному законодавстві досліджуваних зарубіжних країн створення злочинних організації чи схожих злочинних об'єднань здебільшого відносять до злочинів проти громадської безпеки, громадського спокою, громадського порядку (Австрія [296], Азербайджан [258], Андорра [326], Бразилія [303], Вірменія [162], Греція [342], Грузія [259], Еквадор [302], Естонія [314], Ізраїль [328], Іспанія [304], Італія [301], Казахстан [260], Канада [310], Китай [343], Литва [321],

Ліхтенштейн [332], Македонія [157], Мексика [306], Молдова [261], Німеччина [333], Норвегія [322], Перу [305], Польща [317], Румунія [308], Сербія [319], Словенія [315], Таджикистан [262], Туніс [335], Туреччина [336], Туркменістан [264], Угорщина [293], Узбекистан [263], Уругвай [307], Хорватія [316], Фінляндія [329], Франція [300], Чехія [334], Чорногорія [318], Швейцарія [330]).

Загалом такі категорії, як громадський спокій та громадський порядок, стосуються охорони та безпеки громадян, тобто вони безпосередньо пов'язані з громадською безпекою. Водночас слід ураховувати, що терміни, які використовують для визначення родового об'єкта досліджуваних злочинів, можуть по-різному перекладати, зокрема мати декілька значень.

Безпосередні об'єкти злочину. Особливість кримінальних правопорушень, норми про відповідальність за вчинення яких об'єднано в розділі IX Особливої частини КК, полягає в їх загальнонебезпечному характері – вони посягають на громадську безпеку, тобто на стан захищеності суспільства від різноманітних факторів і джерел підвищеної небезпеки – злочинних об'єднань, виявів тероризму, зброї, вибухових пристроїв і речовин, радіоактивних і хімічних матеріалів тощо. Зазначені кримінальні правопорушення, порушуючи безпечні умови життєдіяльності суспільства, спричиняють загибель людей чи інші тяжкі наслідки або створюють загрозу настання таких наслідків для невизначеного кола людей, суспільства загалом [158, с. 13; 72, с. 358-359].

Учені неодноразово акцентували увагу на серйозній суспільній небезпечності злочинних організацій та учинених ними кримінальних правопорушень [339, р. 9; 323; 177; 178; 218, с. 350-474; 243, с. 8]. Водночас особливу стурбованість викликає діяльність організаторів організованих злочинних об'єднань, з огляду на зазначене, а також ураховуючи інші обставини в КК України, криміналізовано створення злочинної організації та злочинної спільноти, а також керівництво ними.

Для захисту окремих громадян і суспільства загалом від загрози з боку створення та функціонування таких злочинних об'єднань, як злочинна організація та злочинна спільнота, призначена норма, що міститься в ст. 255 КК України.

Загроза полягає в тому, що їх створюють для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування інших кримінально протиправних груп. Ідеться, наприклад, про злочини у сферах обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, господарської та службової діяльності, а також проти власності, довкілля, громадської безпеки, волі, честі й гідності особи тощо.

На підставі зазначеного логічним є висновок, що *основним безпосереднім об'єктом* злочину є суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування злочинних організацій та злочинних спільнот, на які вони посягають, завдаючи їм шкоди чи створюючи загрозу її заподіяння [72, с. 358-359; 158, с. 13].

Щодо *додаткових об'єктів* досліджуваного злочину правильним видається підхід, відповідно до якого безпосередній об'єкт кримінального правопорушення поділяють на безпосередній основний (головний), безпосередній додатковий обов'язковий та безпосередній додатковий факультативний [53, с. 21-30].

Щодо безпосередніх додаткових об'єктів злочину, передбаченого ст. 255 КК України, Л. М. Демидова зауважує, що відповідно до ч. 1 ст. 255 КК України, цей злочин додаткових обов'язкових об'єктів не має. Натомість зміст додаткового факультативного об'єкта може бути різним і визначається характером посягання. Додатковий факультативний об'єкт конкретизується метою створення злочинної організації – тим тяжким чи особливо тяжким злочином, для вчинення якого створюють таку злочинну організацію, або тим злочином, який вчинює злочинна організація [118, с. 39].

На думку М. К. Гнєтнева та А. О. Данилевського, додатковий факультативний безпосередній об'єкт цього злочину пов'язаний з діями винних осіб, що заподіюють або можуть завдати шкоди цінностям, які є об'єктом конкретного злочину, учиненого учасниками злочинної організації. Це можуть бути право власності, порядок обігу та поводження з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами або прекурсорами. Додатковими

безпосередніми об'єктами злочину, передбаченого ст. 255 КК України, можуть бути не лише основні безпосередні об'єкти певних злочинів, учинених учасниками злочинної організації, а й додаткові безпосередні об'єкти цих злочинів [161, с. 395-396].

Додатковим обов'язковим об'єктом злочину, передбаченого ст. 255 КК України, переконаний А. А. Вознюк, є різноманітні суспільні відносини, на які посягають учасники злочинних організацій, заподіюючи їм шкоди чи створюючи загрозу заподіяння шкоди. Це можуть бути основи національної безпеки, життя та здоров'я, власність, господарська діяльність, громадський порядок, моральність тощо. Тобто це всі суспільні відносини, на які можуть посягати учасники злочинних організацій. З огляду на зазначене, у цьому злочині він, передбачаючи значну кількість об'єктів кримінально-правової охорони, є багатоаспектним й альтернативним. Особливість додаткового обов'язкового об'єкта злочину, передбаченого ст. 255 КК України, полягає в тому, що його не конкретизовано. Ним можуть бути безпосередні основні та безпосередні додаткові обов'язкові об'єкти злочинів, учинених злочинною організацією [53, с. 28].

Тобто вчені солідарні в тому, що злочин, передбачений ст. 255 КК України, має безпосередній додатковий об'єкт. Однак вони по-різному визначають його різновиди й тлумачать його зміст. Не вдаючись у дискусію щодо того, чи це безпосередній додатковий обов'язковий чи це безпосередній додатковий факультативний об'єкт, слід зауважити, що він у будь-якому випадку пов'язаний з кримінально протиправною діяльністю злочинної організації та злочинної спільноти, тобто залежить передусім від спеціалізації організованого злочинного об'єднання. Тож, наприклад, якщо злочинна організація чи злочинна спільнота спеціалізуються на злочинах у сфері обігу наркотичних засобів чи деліктах проти власності, відповідно, безпосереднім додатковим об'єктом злочину будуть суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони здоров'я населення чи власності.

Щодо *предмета й потерпілого* від досліджуваного делікту слід зазначити, що в ст. 255 КК України немає жодних вказівок на ці ознаки складу злочину.

Тому в цьому делікті зазначених ознак складу кримінального правопорушення немає. Ні суспільство, ні державу не слід визнавати потерпілими, оскільки це суперечить передусім положенням КПК України. Потерпілими слід визнавати лише фізичних та юридичних осіб, як це пропонують робити вчені, зокрема А. А. Вознюк, Є. В. Кузьмічова-Кисленко [105, с. 210-218], М. І. Панов [220, с. 6], І. М. Ткаченко [254; 255]. А. М. Ященко [292, с. 15]. Відповідно до ст. 2.2.2 проекту КК України, потерпілою особою є фізична особа (людина) чи юридична особа, якій спричинено шкоду кримінальним правопорушенням [152].

Такі потерпілі можуть з'явитися внаслідок вчинення злочинів організаторами чи іншими учасниками злочинної організації або злочинної спільноти, що охоплені метою чи планом діяльності організованого злочинного об'єднання.

Об'єктивна сторона злочину. З об'єктивної сторони вчинення злочину, підстави кримінальної відповідальності за який встановлено у ст. 255 КК України, можливе в п'яти альтернативних діяннях:

- 1) створення злочинної організації;
- 2) керівництво злочинною організацією або її структурними частинами;
- 3) участь у злочинній організації;
- 4) створення злочинної спільноти;
- 5) керівництво злочинною спільнотою.

Більшість форм об'єктивної сторони цього злочину стосується діяльності організатора як особи, яка створила та/або керує злочинною організацією чи злочинною спільнотою, а також здійснює організацію та керівництво вчиненням злочинів учасниками цих організованих злочинних об'єднань. Однак на практиці до кримінальної відповідальності найчастіше притягують саме за участь у злочинній організації. Важливо також зважати на той факт, що в ст. 255 КК України участь у злочинній спільноті не виокремлено як самостійне кримінально протиправне діяння.

З-поміж усіх форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України, створення організованих злочинних об'єднань і керівництво ними є

найбільш небезпечними діями. Не випадково організатора здебільшого визнають найбільш небезпечним співучасником [74, с. 105-109; 96, с. 147; 283, с. 6-7], а створення злочинного об'єднання та керівництво ним – більш небезпечним діям, порівняно з участю в ньому [55, с. 107-113; 97, с. 252, 253; 144, с. 360, 361; 149, с. 183]. Водночас створення злочинної організації та керівництво нею характеризують роль такого співучасника як організатора, однак позначають різні його функції [93, с. 94-100].

Створенням злочинної організації визнають сукупність дій, спрямованих на її виникнення (формування, заснування, утворення), зокрема шляхом трансформації одного кримінально протиправного об'єднання в інше (наприклад, перетворення однієї чи декілька злочинних груп (за попередньою змовою чи організованих) у злочинну організацію), які (дії) призводять до виникнення злочинної організації. Ураховуючи семантичне значення слова «створення», утворення злочинного об'єднання можна визначити як його формування, утворення, організацію, забезпечення, покладення початку його існуванню, надання йому яких-небудь ознак, властивостей [158, с. 20].

Відповідні дії передбачають підшукування та вербування учасників, об'єднання їхніх зусиль, розподіл між ними обов'язків, формування структурних частин злочинної організації, упорядкування їх взаємодії та взаємозв'язку, визначення керівників структурних частин, визначення (розроблення) правил поведінки в об'єднанні, складання плану діяльності організації, визначення способів його виконання, пошук об'єктів кримінально протиправних посягань, забезпечення зброєю; грішми, транспортом, приміщеннями, знаряддями й засобами для вчинення кримінального правопорушення [158, с. 20]. *Наприклад, Особа-1 запропонував Особі-2 увійти до складу злочинної організації з метою спільного зайняття сутенерством, створення й утримання місць розпусти та повідомив останньому про розроблений план злочинних дій. Отримавши згоду Особи-2 на участь у спільній злочинній діяльності, Особа-1 спільно та за взаємною згодою з Особою-2 очолили злочинну організацію, визначивши необхідну для досягнення загальної злочинної мети кількість її учасників. Реалізуючи*

спільний злочинний умисел, Особа-1 спільно з Особою-2 в різний період часу підібрали для участі в злочинній організації та залучили до її протиправної діяльності Особу-3, Особу-8, Особу-7, Особу-4 та інших невстановлених осіб. Учасникам злочинної організації повідомлено план злочинної діяльності й роз'яснено їх ролі й функції під час спільного вчинення злочинів [31].

Водночас на практиці можуть бути й інші прояви цієї форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК України. Усе залежить від мети злочинної організації, її структури, інших індивідуальних особливостей об'єднання та обстановки його функціонування.

Створювати злочинну організацію може як одна, так і декілька осіб. Водночас керують нею зазвичай два і більше суб'єкти, серед яких – керівник злочинної організації та керівник її структурної частини. *Аналіз вироку Оболонського районного суду м. Києва від 5 жовтня 2022 р. дає підстави стверджувати, що злочинна організація, яка спеціалізувалася на злочинах у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, а також торгівлі людьми, мала чотирьох організаторів, зокрема Особу-1 визнано її організатором і керівником, Особу-2 та Особу-3 – співорганізаторами та керівниками, Особу-4 – керівником [26].*

Учені слушно зазначають, що особа, яка створила злочинну організацію, надалі може й не бути її керівником чи учасником [197, с. 861]. Це справді так, однак на практиці особа, яка створила злочинну організацію, здебільшого залишається її керівником. *Наприклад, відповідно до розробленого злочинного плану, Особа-1 та Особа-2 як співорганізатори створили злочинну організацію, а згодом здійснювали керівництво нею, розробили план злочинної діяльності, підшукували виконавців, усували перешкоди для вчинення кримінальних правопорушень, розподіляли між членами злочинної організації отримані від незаконної діяльності прибутки, координували діяльність злочинної діяльності, розробили єдині правила поведінки учасників злочинної організації та осіб, які надають сексуальні послуги, а також суворо контролювали їх виконання [33].*

Особа, яка створила злочинну організацію, залишається керівником цього злочинного об'єднання до моменту засудження, заміщення іншим керівником або смерті (вона може загинути під час затримання або її можуть ліквідувати конкуренти в злочинному середовищі).

Відповідно до ч. 1 ст. 30 КК України, особа, яка створила злочинну організацію чи керувала нею, повинна нести кримінальну відповідальність за всі злочини та кримінальні проступки, вчинені злочинною організацією, якщо вони були охоплені її умислом. Поділяємо позицію вчених, що це можуть бути й ті кримінальні правопорушення, у підготовці або вчиненні яких вона не брала особистої участі [158, с. 21].

Аналіз практики дає підстави стверджувати, що особа, яка створює злочинну організацію, надалі не лише керує нею, а й вчиняє злочини, що охоплені метою цієї організації. Тому дії особи, яка створила злочинну організацію, кваліфікуються здебільшого за сукупністю кримінальних правопорушень: з одного боку, за ст. 255 КК України, а з другого – за іншими статтями КК України, що містять підстави кримінальної відповідальності за делікти, у яких вона брала участь або якими керувала (наприклад, за ч. 1 ст. 255, ч. 4 ст. 28 ч. 4 ст. 190 КК України [38]).

На практиці не завжди розмежовують дії щодо створення злочинної організації та керівництва нею. *Наприклад, Особа-1 як організатор злочинної організації виконував такі функції: створив та очолив злочинну організацію, залучив до її складу необхідну кількість осіб; здійснював загальне керівництво та координацію дій усіх учасників злочинної організації; спільно з іншими учасниками організації розробляв плани вчинення злочинів, координував їх дії під час готування та вчинення кримінальних правопорушень; розподіляв ролі між усіма учасниками злочинної організації; встановлював загальновизначені правила поведінки та конспірації в організації, а також забезпечував дотримання їх учасниками; розподіляв грошові кошти, які отримували від вчинення протиправної діяльності, між учасниками організації; визначав покарання (у грошовому еквіваленті) за відмову або неналежне виконання протиправних вказівок під час вчинення злочинів учасниками злочинної організації [37].*

Відсутність у процесуальних документах, передусім вироків, чітких меж між створенням злочинної організації та керівництвом нею обумовлено, очевидно, тим, що одне й те саме діяння (наприклад, встановлення загальноновизначених правил поведінки та конспірації, забезпечення дотримання їх учасниками злочинного об'єднання) може охоплюватися як створенням злочинної організації, так і керівництвом нею.

У певних випадках неправильно тлумачать термін «створення злочинної організації». Складнощі виникають з кримінально-правовою оцінкою дій другорядних організаторів – тих, які брали участь у створенні злочинної організації після досягнення домовленості з головним організатором. *Наприклад, у вирoku Суворовського районного суду міста Одеси від 24 березня 2021 р. зазначено, що у визначеній Особою-1 ієрархічній побудові злочинної організації, з метою ефективності її функціонування остання визначила Особі-2 керівну роль окремої ланки. Також Особа-2 за погодженням з Особою-1 розділили між іншими учасниками створеної ними злочинної організації ролі, спрямовані на одержання неправомірної вигоди від незаконного виготовлення, виробництва, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту та незаконного збуту наркотичних засобів у великих розмірах. Особа-2 як співорганізатор і керівник створеної Особою-1 злочинної організації, виконуючи керівну роль у ній щодо інших учасників цієї організації, виконував такі функції: добровільно вступив до складу злочинної організації; брав участь у розробленні планів злочинних дій і безпосередню участь у вчинюваних злочинною організацією злочинах; контролював діяльність більшої частини учасників злочинної організації, визначав ефективність їх діяльності шляхом накладення штрафів та преміювання [37]. У цьому судовому рішенні в одному випадку зазначено, що злочинну організацію створив Особа-1, а в другому – що вони зробили це разом. Водночас очевидно, що особа, яка створювала злочинну організацію, не могла вступити до неї, оскільки входила до неї з початку. Це питання має важливе значення, оскільки необхідно з'ясувати, чи слід Особі-2, яка визнається*

керівником злочинної організації, ставити у вину ще й дії зі створення цього злочинного об'єднання.

Під час створення злочинного об'єднання співучасть особлива, нестандартна, нетрадиційна. У зв'язку із цим вона повністю не охоплена традиційним змістом співучасті, визначеним у ст. 26 КК України. З іншого боку, це також і так звана необхідна співучасть. Тобто відповідні злочини можуть вчиняти лише як групові, коли об'єктивна сторона складу злочину вимагає діяльності двох і більше осіб. За створення (організацію) злочинного об'єднання здебільшого відповідає одна особа – організатор. Інші його учасники, які надали згоду на створення злочинного об'єднання за їх участю, відповідатимуть за участь, однак не за створення. Отже, таке діяння як створення злочинного об'єднання, може вчинити й один суб'єкт, а це, звісно, виходить за межі традиційного розуміння співучасті [47, с. 53].

Створення злочинної спільноти полягає в об'єднанні двох чи більше злочинних організацій на основі спільності мети, завдань чи з інших причин. Таке об'єднання може відбуватися для здійснення спільної злочинної діяльності представниками декількох злочинних організацій, для консолідації злочинного середовища, підтримання його норм і звичаїв, здійснення незаконного контролю за різними групами осіб, об'єктами, сферами діяльності – територіями, розвитку взаємозв'язків у кримінальному середовищі, зокрема серед осіб, утримуваних у кримінально-виконавчих установах, СІЗО та ІТТ. Зазначене об'єднання може полягати у визначенні єдиного керівника чи створенні групи керівників (або колегіального органу), який чи які здійснюватимуть загальне керівництво учасниками злочинних організацій, що об'єднались. Таке об'єднання може бути як добровільним, так і примусовим, як постійним, так і тимчасовим [158, с. 21].

Створення зазначених злочинних об'єднань слід вважати *закінченим* з того моменту, коли в них будуть наявні всі їхні ознаки, передбачені ст. 28 і ст. 255 КК України [97, с. 211]. Так вирішується питання і в судовій практиці (див. абз. 2 п. 10 ППВСУ від 23 грудня 2005 р. № 13). Тобто створення означає успішну організаційну діяльність, яка передбачає результат (наслідок) у вигляді появи

злочинного об'єднання, налагодження його функціональності тощо. Замахом на створення злочинного об'єднання слід визнати вчинення дій, безпосередньо спрямованих на його створення, якщо злочин у цій формі не було доведено до кінця з огляду на причини, що не залежать від особи [158, с. 21].

Керівництво злочинною організацією або злочинною спільнотою – це дії з управління створеним злочинним об'єднанням. Їх поділяють на:

- 1) дії, спрямовані на управління їх функціонуванням;
- 2) дії, спрямовані на управління злочинною діяльністю цих об'єднань [158, с. 21-22; 234].

Діями, спрямованими на *управління функціонуванням злочинного об'єднання*, слід вважати: забезпечення дотримання загальних правил поведінки й дисципліни, зокрема запобігання виходу зі злочинного об'єднання окремих учасників; організацію вербування або безпосереднє вербування нових учасників; розподіл або перерозподіл функціональних обов'язків між учасниками злочинного об'єднання; удосконалення структури об'єднання; встановлення зв'язків з іншими злочинними об'єднаннями та корумпованими представниками влади; організацію заходів щодо прикриття діяльності об'єднання; організацію занять або навчань; організацію матеріального забезпечення діяльності об'єднання; постановку завдань і контроль за їх виконанням; розподіл злочинних прибутків; контроль за учасниками злочинного об'єднання, організацію подолання конфліктів, що виникають між ними.

До дій, спрямованих на *управління функціонуванням злочинного об'єднання*, належать: забезпечення дотримання загальних правил поведінки й дисципліни, зокрема запобігання виходу зі злочинного об'єднання окремих учасників; організацію вербування або безпосереднє вербування нових учасників; розподіл або перерозподіл функціональних обов'язків між учасниками злочинного об'єднання; удосконалення структури об'єднання; встановлення зв'язків з іншими злочинними об'єднаннями та корумпованими представниками влади; організацію заходів щодо прикриття діяльності об'єднання; організацію або безпосереднє проведення навчань; організацію матеріального забезпечення діяльності

об'єднання; постановку завдань і контроль за їх виконанням; розподіл злочинних доходів; контроль за учасниками злочинного об'єднання, організацію подолання конфліктів, що виникають між ними, тощо [72, с. 398; 197, с. 94].

Наприклад, відповідно до розподілу ролей Особа-2 здійснював керівництво злочинною організацією, розробляв плани певних злочинів, об'єднував інших співучасників, розподіляв ролі між ними, координував діяльність співучасників, розподіляв їхні обов'язки та функції, визначав об'єкти злочинів, здійснював організаційне й матеріальне забезпечення діяльності злочинної організації шляхом підтримання зав'язків зі службовими особами органів державної влади та управління, забезпечував усунення перешкод у реалізації злочинних задумів і сприяння їм [25].

Перелік дій щодо керівництва злочинною організацією або злочинною спільнотою, як і у випадку зі створенням цих злочинних об'єднань, не є вичерпним.

Керівництво злочинною організацією чи злочинним співтовариством може набувати вигляду: віддання наказів, розпоряджень; давання доручень; проведення інструктажів; прийняття звітів про виконання певних дій; застосування заходів впливу щодо учасників злочинного об'єднання за невиконання наказів і доручень або порушення встановлених у ньому правил поведінки (абз. 2 п. 5 ППВСУ від 23 грудня 2005 р. № 13) [158, с. 22; 234].

Керівництво злочинним об'єднанням можуть здійснювати одна або декілька осіб. *Наприклад, злочинною організацією, що «спеціалізувалася» на незаконному обігу особливо небезпечних психотропних речовин та прекурсорів на території міста Києва, Київської області та інших областей України керувало чотири організатори [24].*

Ми не поділяємо думку вчених, що керівництво злочинним об'єднанням охоплює як керівництво власне об'єднанням, так і керівництво окремими кримінальними правопорушеннями, які вчиняють його учасники, чи їхньою кримінально протиправною діяльністю загалом [158, с. 22-23]. По-перше, керівництво окремими кримінальними правопорушеннями, що вчиняють

учасники злочинної організації чи злочинної спільноти, потребує додаткової кваліфікації за відповідною частиною статті, що містить підстави кримінальної відповідальності за це правопорушення. Тому керівництво злочинною організацією чи злочинною спільнотою – це передусім керівництво їх кримінально протиправною діяльністю загалом. По-друге, у керівництві злочинною організацією та злочинною спільнотою є відмінність, яка стосується структурних частин. Керівництво структурною частиною злочинної організації визнають самостійним діянням, воно не охоплене керівництвом злочинною організацією. Натомість керівництво структурною частиною злочинної спільноти належить до керівництва ними. Зазначене засвідчує непослідовність законодавця та певну неузгодженість положень ст. 255 КК України в контексті керівництва злочинними об'єднаннями. Цю законодавчу помилку слід усунути шляхом внесення змін до відповідної кримінально-правової заборони.

У ст. 7.1.6 проекту КК України однією із форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого цією статтею, є керівництво злочинною організацією чи її структурною частиною. Однак вже у ст. 7.2.7 проекту КК України йдеться лише про керівництво діяльністю терористичної групи. Тобто про структурну частину тут нічого не зазначено. Водночас, відповідно до ч. 5 ст. 2.7.5, терористична група може бути структурованою, тобто мати ознаки злочинної організації [152]. Тобто непослідовність авторів проекту КК України очевидна.

Для диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань виокремлення керівництва структурною частиною злочинної організації має певне значення, оскільки суспільна небезпечність керівника злочинної організації чи злочинної спільноти очевидно менша, ніж керівника структурної частини. Однак, з іншого боку, тоді слід розмежовувати дії особи, яка самостійно створила злочинну організацію, і дії особи, яка брала участь у її створенні разом з іншими організаторами. У будь-якому випадку з метою усунення розбіжностей в однорідних кримінально-правових заборонах положення щодо керівництва структурною частиною організованих злочинних об'єднань потребують уніфікації [203].

Слід відмежовувати керівництво організованим злочинним об'єднанням від інших діянь об'єктивної сторони відповідних злочинів. Слід урахувати, що особа, яка дає вказівки, доручення чи розпорядження, здійснює керівництво злочинним об'єднанням, а особа, яка їх виконує, – учиняє інші діяння об'єктивної сторони, злочину, передбаченого ст. 255, КК України, наприклад, бере участь у діяльності злочинного об'єднання [97, с. 213].

Уведення цього діяння до об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 255 КК України, зумовлене необхідністю виокремлення функцій організаторів злочинних об'єднань. Керівником злочинного об'єднання здебільшого є особа, яка його створила чи брала участь у його створенні. Водночас це діяння зорієнтоване як на таких осіб, так і осіб, які не створювали злочинного об'єднання, не брали участі в цьому, а вступили до нього згодом і почали виконувати роль організаторів у формі керівництва злочинним об'єднанням [97, с. 213-214].

Особа, яка керує злочинним об'єднанням, зокрема злочинною організацією чи злочинною спільнотою, виконує функцію керівництва. Відповідно до ч. 3 ст. 27 КК України, ця функція характерна організатору.

Керівництво злочинною організацією чи злочинним співтовариством є *закінченим* діянням з моменту вчинення будь-яких дій з управління створеним злочинним об'єднанням. Причому важливим є результат, наприклад, виконання певного доручення керівника учасниками злочинного об'єднання. Якщо особа намагається керувати злочинним об'єднанням, однак учасники не виконують її вказівок, то, вочевидь, немає підстав стверджувати, що вона є його керівником [158, с. 23].

Участь у злочинній організації. Участь у злочинній організації в широкому значенні охоплює будь-яку форму об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України, крім створення злочинної організації (звісно, не включає також створення злочинної спільноти), оскільки участь у цьому злочинному об'єднанні можлива лише після його створення, яке об'єктивно в часі випереджає участь. Водночас у вузькому, кримінально-правовому значенні участь

у злочинній організації охоплює будь-який вид участі, крім створення злочинної організації та керівництва нею [100, с. 29]. Крім традиційної участі в злочинному об'єднанні, в інших країнах криміналізовано низку *специфічних форм участі в злочинному об'єднанні та сприяння йому*, зокрема: вербування до складу злочинного об'єднання або набір його членів, фінансування, навчання, матеріальне забезпечення, забезпечення зброєю та іншими засобами вчинення злочинів тощо [72, с. 374; 43, с. 189]. З огляду на те, що ці діяння не визнають самостійними формами злочину, передбаченого ст. 255 КК України, за певних умов їх можна розглядати як участь у злочинній організації і за кримінальним законодавством України.

У теорії кримінального права участь у злочинній організації тлумачать по-різному, зокрема як вступ до неї, перебування в її складі або членство, участь у розробленні планів вчинення злочинів та їх реалізації, виконання обов'язків, передбачених роллю в об'єднанні та його спеціалізацією, дотримання дисципліни та встановлених правил поведінки тощо [7, с. 239; 97, с. 215-216; 119, с. 176; 155, с. 337; 194, с. 547; 197, с. 862; 252, с. 35].

Особа стає учасником злочинної організації з моменту її утворення (якщо вона входить до кола осіб, з яких формується організація) або відтоді, коли інші учасники дали згоду на прийняття її до вже наявної організації. Участь у злочинній організації означає виконання в інтересах такої організації різноманітних дій, здійснення частини функцій організації. Учасник виконує дії в інтересах організації разом з іншими її учасниками чи самостійно; на його потенційне сприяння розраховують уся організація та окремі її члени. Він може бути як виконавцем окремих злочинів, планувати їх, здійснювати допоміжні дії, виконувати окремі доручення керівників організації [197, с. 862]. Власне факт членства особи в злочинній організації означає, що така особа може бути використана нею для виконання різних завдань, зокрема для участі в злочинах, вчинюваних злочинною організацією [159, с. 327].

Відповідно до п. 13 ППВСУ від 23 грудня 2005 р. № 13, вступ до злочинної організації (участь у ній) означає надання особою згоди на участь у ній за умови,

що вона усвідомлювала факт існування такої організації та підтвердила певними діями реальність своїх намірів [234]. Слід додати, що на практиці цей момент завжди супроводжується покладенням на таку особу певних обов'язків, що відповідають меті та/або плану діяльності злочинної організації.

Таке розуміння цієї форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України: а) не охоплює випадки вступу не до наявної, а лише до створюваної злочинної організації (водночас у створенні злочинної організації може брати участь не лише її організатор чи керівник); б) не враховує того, що вступ до злочинної організації є лише виявом наміру розпочати діяльність у складі злочинної організації, передумовою до фактичного виконання в інтересах такої організації певних дій, а тому може визнаватися лише замахом на вчинення розглядуваного злочину. Водночас у цьому роз'ясненні ППВСУ правильно зауважено про те, що якщо в особи немає усвідомлення того, що організація, до якої вона вступила, є злочинною, то її дії безпідставно кваліфікувати за ч. 1 ст. 255 КК; у такому разі особа може підлягати відповідальності за конкретне кримінальне правопорушення, вчинене злочинною організацією [2, с. 544-545; 158, с. 24].

На практиці участь у злочинній організації виявляється по-різному. Початком вчинення цього діяння здебільшого визнають надання згоди особи на участь у ній, дотримання встановлених правил поведінки та виконання покладених обов'язків. *Наприклад, Особа-1 з метою протиправного та швидкого збагачення шляхом незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення та пересилання з метою збуту та незаконного збуту особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в особливо великих розмірах добровільно погодилася брати участь у злочинній організації, що спеціалізувалася на цих злочинах, учиняти тяжкі й особливо тяжкі злочини в її складі, а також підкорилася жорсткій ієрархії, визначеним правилам поведінки та дисципліни в ній*[17].

Організатор злочинної організації або керівник її структурної частини покладають на рядових учасників певні обов'язки в межах плану діяльності

злочинного об'єднання. Наприклад, на Особу-5 як активного учасника злочинної організації Особою-6 як керівником структурної частини цієї організації відповідно до розробленого злочинного плану покладено такі функції: підшукати та взяти в оренду нафтобази для відкриття на них митних складів; підібрати керівників та працівників нафтобаз; організувати розміщення ввезених підконтрольними злочинній організації юридичними особами нафтопродуктів; провести переговори щодо реалізації нафтопродуктів підприємствам-нафтотрейдерам від імені підконтрольних фіктивних підприємств й організувати виготовлення підроблених документів для цих операцій [23].

В іншому випадку Особі-3 в складі злочинної організації було доручено: особисто підпорядковуватись тільки Особі-1; представляти інтереси підконтрольних Особі-1 підприємств-нерезидентів «Остексперт Лімітед» і «Фастіло Трейдинг ЛТД», які є співзасновниками ТОВ Фірма «ХАС», ТОВ «Надра Геоцентр» і ТОВ «Карпатнадраінвест»; здійснювати поточне керівництво справами цих підприємств з метою прикриття незаконної діяльності злочинної організації; надавати вказівки керівникам підконтрольних підприємств, які фактично знаходилися в офісі злочинної організації; забезпечувати відповідний рівень організованості злочинного угруповання; контролювати дотримання членами злочинної організації встановлених неформальних правил поведінки й дисципліни з метою забезпечення конспірації; контролювати та координувати діяльність працівників підконтрольних злочинній організації підприємств, які не були повідомлені про злочинні наміри її членів і не були залучені до злочинної діяльності; розподіляти та перерозподіляти між ними функціональні обов'язки; бути засновником підконтрольних Особі-1 суб'єктів господарювання та з метою уникнення можливих обтяжень нерухомого майна, у зв'язку із викриттям злочинної діяльності Особи-1, бути номінальним власником нерухомого та рухомого майна, фактично належного Особі-1; брати участь у зборах учасників злочинної організації з метою визначення єдиної моделі поведінки під час спілкування з представниками правоохоронних органів і підготовки подальшого плану діяльності злочинної організації [28].

Про те, що особа стала учасником злочинної організації, може свідчити надання їй певних знарядь чи засобів, прізвиська тощо. Може бути й навпаки, коли особа, яка вступає до злочинної організації, надає для потреб останньої особисті знаряддя чи засоби. *Наприклад, орієнтовно 2015 р. Особа-2 запропонувала Особі-6 увійти до складу злочинної організації, ознайомила зі злочинним планом й отримавши згоду останньої, залучила до злочинної організації як виконавця. Для виконання злочинних функцій Особі-6 співорганізатор Особа-2 надав засоби зв'язку у вигляді апаратів мобільного зв'язку, обладнаних відповідними sim картами з встановленими інтернет-месенджером з актуальними контактами членів злочинної організації та наркозалежних покупців. З метою забезпечення конспірації серед членів злочинної організації Особі-6 надано прізвисько. Крім того, Особа-6 як співучасник з метою реалізації злочинного плану для потреб злочинної організації надала оформлений на своє ім'я транспортний засіб [35].*

На практиці можуть траплятися й інші вияви цієї форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 2 ст. 255 КК України. Слушно стверджують вчені, що участь у злочинній організації може полягати в таких діях, як: участь в обговоренні планів злочинів; пошук об'єктів таких посягань; забезпечення приміщеннями, транспортними засобами, знаряддями та засобами вчинення злочинів; приховування незаконно здобутих активів, інших слідів злочинів, ужиття інших заходів із прикриття кримінально протиправної діяльності злочинної організації; дотримання встановлених у злочинній організації правил поведінки; виконання вказівок керівника злочинної організації тощо [158, с. 24-25].

Отже, особливість цієї форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України, полягає в тому, що вона характеризує рядових учасників злочинної організації та має різні варіанти вияву, які залежать від спеціалізації злочинної організації, ієрархічної структури, встановлених правил поведінки, способів, знарядь і засобів вчинення кримінально протиправних діянь [208, с. 185].

Участь у злочинній організації може закінчитися, наприклад, у таких випадках: припинення діяльності організації, що стало результатом зусиль правоохоронців або рішення, ухваленого керівництвом злочинної організації; організація втратила ознаки, які є обов'язковими для визнання її злочинною; особа вийшла зі складу злочинної організації зі своєї ініціативи або була позбавлена можливості брати участь в організації через засудження та направлення в кримінально-виконавчу установу [158, с. 25].

Участь у злочинній спільноті. У ст. 255 КК України участь у злочинній спільноті не визнано самостійною формою злочину, а тому в правозастосовних органів виникатимуть проблеми, пов'язані із застосуванням правил кваліфікації дій учасників цього організованого злочинного об'єднання. Поставатиме передусім питання про те, ким слід визнавати учасників злочинної організації, які вступили до складу злочинної спільноти; вони залишаються учасниками злочинної організації чи стають учасниками злочинної спільноти. На перший погляд видається, що вони є учасниками злочинної спільноти, оскільки вступили до неї. Однак як оцінювати їх дії, адже участь у злочинній спільноті не визнано злочином відповідно до положень ст. 255 КК України?

З цього приводу В. Речицький зазначає, що оновлена редакція ст. 255 КК України не дає відповіді на запитання про те, чи втрачає «злочинна організація», яка разом з іншими ввійшла до складу «злочинної спільноти», свій колишній юридичний та організаційний статус. Якби за таких обставин статус «злочинної організації» втрачався, то більшість її учасників перетворилися б на звільнених від кримінальної відповідальності неофітів «злочинної спільноти». Адже кримінальної відповідальності просто за участь у «злочинній спільноті» не передбачено. Однак, якщо статус «злочинної організації» під час входження її до «злочинної спільноти» залишається незмінним, то що передбачає КК України для тих, хто після об'єднання двох і більше «злочинних організацій» вийшов зі складу своєї злочинної організації та перейшов під пряме підпорядкування керівникам «злочинної спільноти»? Аналогічне запитання може виникнути також у випадку безпосереднього входження до складу «злочинної спільноти» нових учасників на

індивідуальних засадах. Зокрема, якщо жодна з організацій-засновників «злочинної спільноти» не погодиться включити їх до свого складу, то чи підлягатимуть вони кримінальній відповідальності через пряме членство в «злочинній спільноті»? Адже частина четверта оновленої ст. 255 КК України передбачає кримінальну відповідальність лише за «створення» «злочинної спільноти» та «керівництво» нею [241].

Об'єднання двох чи більше злочинних організацій, припускає О. О. Кваша, означає лише їх злиття в одну, розгалуженішу, з більшою кількістю структурних частин злочинну організацію. Поєднуючи два тотожні елементи, ми не отримуємо нову якість [143, с. 46]. Таку позицією ми не поділяємо, оскільки внаслідок об'єднання злочинних організацій виникає нове організоване злочинне об'єднання – злочинна спільнота. Аналогічно внаслідок об'єднання двох і більше груп осіб за попередньою змовою чи організованих групи може утворитися злочинна організація.

Правильне запитання ставить В. Речицький: чи означає відсутність вказівки на кримінальну відповідальність за участь у «злочинній спільноті» в КК України реальну відсутність за це кримінального покарання? Видається, відповідь має бути негативною. Адже якби це справді було так, то об'єднання двох і більше «злочинних організацій» у «злочинну спільноту» могло б стати реальним способом звільнення від кримінальної відповідальності небезпечних злочинців [241].

Очевидно, слушно вважають вчені, що оскільки ч. 4 ст. 255 КК України не передбачає самостійної відповідальності за участь у злочинній спільноті, відповідальність учасників останньої як учасників злочинних організацій, з яких складається злочинна спільнота, може наставати за ч. 2 (ч. 3) ст. 255 КК України, а якщо такі учасники є організаторами або керівниками злочинної організації (її структурної частини) – за ч. 1 (ч. 3) ст. 255 КК України [102, с. 25].

Водночас проблема потребує розв'язання в законодавчому порядку. Обґрунтованою є думка О. О. Дудорова та Р. О. Мовчана, що якщо законодавець диференціював (інше питання – чи виправдано) відповідальність за створення та

керівництво, з одного боку, злочинною організацією, а з другого – злочинною спільнотою, то чому аналогічно не диференційовано відповідальність і за участь у цих структурах? [122, с. 157].

Дослідник С. В. Албул пропонує кримінальну відповідальність за участь у злочинній спільноті встановити в ч. 4 ст. 255 КК України [3, с. 195]. Однак така позиція видається необґрунтованою, оскільки в одній частині статті буде розміщено підстави кримінальної відповідальності осіб, які створили злочинну спільноту чи керували нею, а також брали в ній участь. Якщо вносити зміни до ст. 255 КК України, то підстави кримінальної відповідальності за участь у злочинній спільноті слід передбачити в ч. 5 ст. 255 КК України. Натомість особливо кваліфікуючу ознаку необхідно буде розмістити в частині 6 цієї статті.

Відповідальність за участь у злочинах, вчинених у складі злочинної організації та злочинної спільноти. Відповідно до ч. 2 ст. 30 КК України, учасники злочинної організації, крім організатора злочинної організації, підлягають кримінальній відповідальності за кримінальні правопорушення, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у кримінальному правопорушенні кожен із них.

Стаття 255 КК України не охоплює вчинення в складі злочинної організації кримінальних правопорушень, передбачених іншими статтями Особливої частини КК. Якщо такі кримінальні правопорушення вчинені цією злочинною організацією, то ці дії слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 255 й відповідними частинами статей Особливої частини КК, які передбачають форму співучасті, найбільше наближену до злочинної організації (вчинення злочину організованою групою, а якщо це не передбачено – то групою осіб за попередньою змовою тощо) [158, с. 25; 192, с. 279-282; 197, с. 862].

На практиці дії учасників злочинної організації завжди кваліфікують за сукупністю кримінальних правопорушень: з одного боку, за ст. 255 КК України як участь у злочинній організації, а з другого – за іншими статтями, що містять підстави кримінальної відповідальності за різні кримінальні правопорушення залежно від спеціалізації злочинної організації. У кримінальному законодавстві

окремих зарубіжних країн такі правила кваліфікації дій учасників організованих злочинних об'єднань за сукупністю безпосередньо визначено у відповідних статтях КК (наприклад, у ч. 3 ст. 367 КК Румунії).

Підхід до кримінально-правової оцінки учасників злочинної організації завжди індивідуальний, оскільки наявне вчинення різної кількості злочинів, що можуть бути передбачені різними статтями КК України та мати різний ступінь тяжкості тощо. Один учасник злочинної організації може брати участь лише в одному кримінальному правопорушенні, а другий – у декількох. У будь-якому випадку кваліфікацію їх діянь слід здійснювати за сукупністю зі ст. 255 КК України. Покарання в цих випадках призначають за сукупністю кримінальних правопорушень чи вироків. Таке покарання може бути суворішим, ніж покарання призначене учаснику злочинної організації за однією статтею. Це видається цілком логічним та справедливим. Однак складно зрозуміти логіку авторів проєкту, які визнають керівництво вчиненням злочину учасниками організованої групи чи злочинної організації самостійними формами об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 7.1.5. та 7.1.6. проєкту.

Керівництво вчиненням злочину учасниками злочинної організації як самостійна форма об'єктивної сторони злочину (п. 3 ст. 7.1.5. проєкту) фактично тотожне керівництву викраденням (ст. 6.1.4 проєкту), кредитним шахрайством (ст. 6.3.10 проєкту), торгівлею людьми (ст. 4.4.6 проєкту) чи іншим злочином, що вчиняють учасники злочинної організації. Водночас на практиці виникатиме питання як кваліфікувати такі діяння. Цілком очевидно, що санкція ст. 7.1.5. проєкту не може охопити керівництво всіма злочинами, які можуть вчиняти учасники злочинної організації, віднісши їх до 5-го ступеня [207, с. 261-264; 152].

Якщо ж кваліфікувати такі діяння за сукупністю, то виникатиме загроза порушення принципу *non bis in idem*. На думку І. М. Гнатів змістом даного принципу є: 1) недопустимість подвійного інкримінування у випадку встановлення кримінальної відповідальності та адміністративної відповідальності за одне й теж діяння; 2) недопустимість подвійного інкримінування у випадку поєднання попередньої злочинної діяльності, яка становить самостійний склад

злочину, із іншим закінченим злочином; 3) недопустимість подвійного інкримінування у випадку заподіяння наслідків, частина з яких не охоплюється відповідною кримінально-правовою нормою; 4) недопустимість подвійного інкримінування при вчиненні складеного злочину; 5) недопустимість подвійного інкримінування при повторності злочинів [110, с. 58]. Вчені неодноразово зазначали про те, що злочин, передбачений ст. 255 КК України, належить до складних (ускладнених), оскільки має декілька об'єктів злочину, складається з декількох альтернативних суспільно небезпечних діянь тощо [65, с. 37; 265, с. 147].

Участь у діяльності злочинної організації можуть брати особи, які не обізнані із кримінально протиправною метою об'єднання та відповідними намірами її членів. *Наприклад, одним із напрямів діяльності злочинної організації під загальним керівництвом Особи-2, було створення і придбання ряду суб'єктів підприємницької діяльності з метою прикриття злочинів та незаконної діяльності злочинної організації, надання їй формальної законності. Упродовж 2010–2013 років Особа-2 вибудував структуру злочинної організації з поділом на структурні підрозділи, зокрема департаменти, кожен з яких забезпечував певний напрям діяльності злочинної організації. Кожен з учасників злочинної організації мав чітко визначені права й обов'язки, шtat підлеглих осіб, як обізнаних із суттю вчинюваних злочинів, так і тих, які не усвідомлювали злочинний характер вчинюваних ними дій [25]. Кримінально протиправні дії осіб, які не усвідомлювали факту вчинення злочинів у складі злочинної організації, не можуть бути кваліфіковані за ст. 255 КК України.*

2.2. Суб'єктивні ознаки створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі в ній

Притягнення до кримінальної відповідальності учасників злочинних організацій та злочинних спільнот неможливе без визнання їх суб'єктами

злочину, передбаченого ст. 255 КК України. Ознаки суб'єкта злочину визначено в ч. 1 ст. 18 КК України, відповідно до якої це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Отже, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 255 КК України, є насамперед людина як фізична особа. Така особа обов'язково має бути осудною або обмежено осудною⁹, а також такою, що досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

У теорії кримінального права виокремлюють два види суб'єктів злочину: по-перше, загальний, тобто фізичну осудну особу, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність; по-друге, спеціальний – фізичну осудну особу, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа [97, с. 283-284].

Хто є суб'єктом злочину, передбаченого ст. 255 КК України? Буквальне тлумачення положень ст. 22 та 255 КК України дає підстави стверджувати, що загальний суб'єкт характерний складам злочинів, передбачених ч. 1, 2 та 4 ст. 255 КК України, а спеціальний – ч. 3 ст. 255 КК України (службова особа) та ч. 5 ст. 255 КК України (особа, яка здійснює злочинний вплив або є особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі «вора в законі»).

Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1, 2 та 4 ст. 255 КК України, є фізична осудна особа, якій на момент його вчинення виповнилося 16 років [214, с. 88].

У зв'язку з цим постає запитання: *як кваліфікувати дії осіб, які у віці 14 років вчинили діяння, передбачені ст. 255 КК України.* Очевидно, слушною є позиція, за якою в разі вчинення дій, передбачених ст. 255 КК України, особами

⁹ Склалася парадоксальна ситуація: суб'єктом злочину є осудна особа, однак особа, визнана обмежено осудною, також підлягає кримінальній відповідальності. Цілком очевидно, що попри відсутність у ч. 1 ст. 18 КК України безпосередньої вказівки на обмежено осудних осіб, суб'єктом злочину може бути як осудна, так і обмежено осудна особа [84, с. 101; 149, с. 124]. Не випадково вчені пропонують суб'єктом злочину вважати фізичну осудну або обмежено осудну особу [97, с. 333; 216, с. 15; 249, с. 187] або ж розподіляють осудність на повну та обмежену [282, с. 3].

віком від 14-ти до 16 років, то вони можуть нести відповідальність за окремі кримінальні правопорушення, вчинені в складі злочинного об'єднання й передбачені іншими статтями Особливої частини КК України, – за умови, що за ці кримінальні правопорушення встановлено відповідальність з 14 років (див. ч. 2 ст. 22 КК України). Кваліфікацію таких кримінальних правопорушень слід здійснювати без посилання на ст. 255 КК України, однак з огляду на кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки, що передбачають вчинення посягання в певній формі співучасті (організованою групою, а за її відсутності – групою осіб за попередньою змовою) [158, с. 25-26].

Дискусійні питання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України. Серед дослідників окресленої проблематики триває дискусія стосовно доцільності й обґрунтованості встановлення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за цей злочин, із 16-ти років.

Виправданим В. В. Українець вважав встановлення кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК України (ідеться про попередню редакцію статті), з 16-ти років [265, с. 104].

Водночас учені обстоюють думки щодо зниження вікових меж, з яких може наставати кримінальна відповідальність за досліджувані діяння.

Зокрема, М. К. Гнетєв зауважує, що останніми роками спостерігаємо зміцнення позицій організованої злочинності, її перехід на якісно новий рівень, співробітництво, а іноді навіть проникнення до органів державної влади або місцевого самоврядування. Метою створення злочинної організації є вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Законодавець установив, що кримінальній відповідальності за вчинення цього злочину підлягають особи, яким на момент його вчинення виповнилося 16 років, що видається доволі парадоксальним. Ураховуючи стрімке зростання рівня підліткової злочинності, пропагування в піснях і кінофільмах злочинного способу життя, де учасників злочинних організацій зображують як романтичних «героїв нашого часу», що негативно позначається на психіці підлітків, формує в них бажання вчиняти

злочини, учений вважає доцільним знизити вікову межу притягнення до кримінальної відповідальності за створення злочинної організації або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією, 16-ти до 14-ти років [111, с. 104-105].

Також науковець зауважує, що дехто може зауважити, що цей крок може видатися занадто жорстким і таким, що не відповідає тенденціям лібералізації кримінального законодавства. Така лібералізація політики держави щодо злочинів, на думку М. К. Гнетнева, є виправданою та необхідною щодо визначення покарання за злочини невеликої тяжкості (нині це нетяжкі злочини та кримінальні проступки). Злочин, передбачений ст. 255 КК України, таким не є, це визнається, це є особливо тяжкий злочин. Аналіз положень ч. 2 ст. 22 КК України засвідчує, що з віку 14-ти років може наставати відповідальність за вчинення таких злочинів, як, наприклад, крадіжка, вимагання, умисне знищення або пошкодження майна, хуліганство тощо. Високий ступінь суспільної небезпечності цих діянь не підлягає сумніву, проте створення злочинної організації або участь у злочинах, які вона вчиняє, не поступається, а може, навіть перевищує за рівнем небезпечності ці злочини. У випадку вчинення особою віком від 14-ти до 16-ти років у складі злочинної організації, наприклад, крадіжки чи іншого суспільно небезпечного діяння, кримінальній відповідальності за яке підлягають із 14-ти років, вона перебуває в однакових умовах з особами такого самого віку, які вчинили такі ж злочини, але не беручи участі в злочинній організації. Безперечно, ступінь суспільної небезпечності злочину, що учинений організацією, значно вищий порівняно з діяннями, які вчинені самотужки, групою осіб, групою осіб за попередньою змовою або організованою групою. Утім ця обставина залишається без належної правової оцінки, правопорушникам надано «знижку» під час притягнення до кримінальної відповідальності. Така «знижка» безпідставна, вона є причиною фактичного нівелювання відмінності між злочинами з різними ступенями суспільної небезпечності, створює умови для необ'єктивної реакції держави на їх вчинення. З огляду на зазначене, учений пропонує зниження віку кримінальної відповідальності за створення злочинної організації або участь у злочинах, учинюваних нею [111, с. 105].

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 255 КК України, у формі участі в злочинній організації, на думку І. С. Шапкіна, може бути особа, яка досягла 14-ти років, оскільки в такому віці вона спроможна вчинити й усвідомлювати зазначені діяння. За створення та керівництво злочинною організацією, на і переконання, відповідальність повинна наставати з віку 16-ти років, оскільки особа, навіть після досягнення віку 16-ти років, навряд чи зможе вчинити зазначені дії [286, с. 138].

У більшості зарубіжних країн кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них настає не із 16-ти років, а з більш раннього віку – переважно з 14-ти років. Слід урахувати, що нині особи з 14-річного або й більш раннього віку усвідомлюють суспільну небезпечність навіть більшої кількості злочинів, ніж ті, що передбачені в ч. 2 ст. 22 КК України. У сучасному світі інтелектуальний та фізичний розвиток дітей відбувається швидкими темпами. Тому в перспективі може йтися і про можливість притягнення до кримінальної відповідальності фізичних осіб із більш раннього віку, ніж 14 років [97, с. 282].

Слід урахувати, що в кримінальному законодавстві зарубіжних держав нижня межа віку кримінальної відповідальності варіює між 10-ма і 16-ми роками. У деяких державах низький вік кримінальної відповідальності компенсують заборонаю застосувати до неповнолітніх осіб звичайне кримінальне покарання (Італія, Швейцарія, Англія, Канада тощо) [15, с. 476].

Учений А. А. Вознюк пропонує уніфікувати положення про мінімальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення різних злочинних об'єднань та участь у них. Крім цього, загальний і понижений вік вважає за доцільне знизити принаймні на один рік: мінімальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за КК України, науковець рекомендує встановити з 13-ти років, а за інші злочини, зокрема передбачені ст. 255, 257, 258-3, 260 КК України, – з 15-ти років. Водночас для осіб, які вчинили передбачене КК України суспільно небезпечне діяння у віці до 11-ти років, пропонує

розробити певні заходи кримінально-правового впливу некарального характеру, щоб запобігти вчиненню ними нових суспільно небезпечних діянь [97, с. 283].

Безумовно аргументи вчених щодо зниження віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України, заслуговують на увагу. Вони узгоджуються із факторами, що їх урахує законодавець, визначаючи коло злочинів, за які настає кримінальна відповідальність у пониженому віці: здатність осіб, які досягли віку 14-ти років, усвідомлювати суспільну небезпечність і кримінальну протиправність певних діянь; висока суспільна небезпечність відповідних посягань; їх відносна поширеність серед осіб, які досягли зниженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність; наявність кримінально-правових заходів, що можуть бути застосовані до осіб певного віку та справити на них репресивний і виховний вплив [266, с. 237].

Однак видається, що реалізація цих пропозицій можлива лише у випадку створення для неповнолітніх більш ефективної системи покарання та його відбування. Відповідно до санкції ст. 255 КК України, передбачено покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Водночас саме в місцях позбавлення волі відбувається становлення майбутніх кримінальних авторитетів, саме там найбільше дотримуються злочинних традицій та правил, отримують необхідні навички та знання для подальшого формування організованих злочинних об'єднань [214, с. 90].

Спеціальними суб'єктами досліджуваного злочину є службова особа (ч. 3 ст. 255 КК України) та особа, яка здійснює злочинний вплив або є особою, що перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі» (ч. 5 ст. 255 КК України).

Суб'єктивна сторона злочину. У межах складу кримінального правопорушення завершальним його елементом є суб'єктивна сторона, яка включає вину як обов'язкову ознаку, а також мотив, мету та емоційний стан як факультативні ознаки.

Виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності (ст. 23 КК України).

Аналіз положень ч. 1–4 ст. 255 КК України дає підстави стверджувати, що для цього злочину притаманна умисна форма вини у вигляді прямого умислу. Таку саму позицію обстоювали вчені до внесення змін і доповнень до ст. 255 КК України [155, с. 422; 161, с. 16; 164, с. 447, 449; 165, с. 469; с. 901; 195, с. 455; 197, с. 784].

Відповідно до ч. 2 ст. 24 КК України, прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки й бажала їх настання.

У зв'язку із цим одразу постає запитання: *як визначити суспільно небезпечні наслідки в злочині, склад якого не передбачає їх настання*. У таких ситуаціях, слушно зазначає Р. В. Вереша, прямим слід вважати умисел, якщо суб'єкт злочину, закінчення якого не пов'язано з настанням певних наслідків, усвідомлював суспільно небезпечний характер і передбачені КК ознаки власного діяння (дії або бездіяльності) і бажав його вчинити [16, с. 202]. Логічний вихід із ситуації пропонують й автори проєкту нового КК України; відповідно до ст. 2.4.2, умисел є прямим, якщо особа розуміла фактичні обставини своєї протиправної дії чи бездіяльності та бажала її вчинити. Бажання вчинити дію чи бездіяльність означає, що особа завідомо спрямовувала свою волю на її вчинення. Якщо спричинений наслідок є ознакою складу кримінального правопорушення, то бажання вчинити дію чи бездіяльність означає, що для особи такий наслідок був метою вчинюваної нею дії чи бездіяльності або передбачався нею як неминучий [152].

Отже, суб'єкт злочину, описаного в ст. 255 КК України, усвідомлює суспільно небезпечний характер власного діяння (дії або бездіяльності) і бажає його вчинити.

В основному складі злочину (ч. 1, 2, 4 ст. 255 КК України) усвідомленням (інтелектуальною ознакою) мають бути охоплені вчинене діяння (створення, керівництво, участь) і вид злочинного об'єднання (злочинна організація чи злочинна спільнота), у кваліфікованому складі – належність до категорії службових осіб та використання службового становища, в особливо кваліфікованому – належність до категорії осіб, які здійснюють злочинний вплив або є особами, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі». Суб'єкт злочину, описаного в ст. 255 КК України, передбачає, що його дії створюють загрозу громадській безпеці, та бажає їх вчинити. З огляду на зазначене він усвідомлює суспільно небезпечний характер власних дій [215, с. 285-286].

У контексті зазначеного усвідомлення важливе значення має усвідомлення кримінально-правових ознак злочинної організації чи злочинної спільноти. Слушно вважають вчені, що таке усвідомлення відбувається в загальних рисах [72, с. 551], а тому не обов'язковим є, наприклад, знання учасником злочинної організації всіх інших осіб, які належать до неї [297].

Від усвідомлення кримінально-правових ознак злочинної організації чи злочинної спільноти в певних випадках і залежить кваліфікація вчиненого. Адже якщо особа принаймні в загальних рисах не усвідомлює кримінально-правових ознак злочинної організації чи злочинної спільноти, то її дії не можна кваліфікувати за ст. 255 КК України. Наприклад, не можна притягнути до кримінальної відповідальності за участь у злочинній організації особу, яка забезпечила одного з членів злочинної організації знаряддами та засобами, не усвідомлюючи, що він входить до об'єднання п'яти і більше осіб, що має на меті вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів. У таких ситуаціях має місце фактична помилка¹⁰. Відповідальність у таких випадках має наставати за фактично вчинене діяння. За наявності фактичної помилки кримінальну відповідальність встановлюють з огляду на те, що саме винний усвідомлював чи

повинен був усвідомлювати в момент учинення ним діяння, чи міг він передбачити настання суспільно небезпечних наслідків [125, с. 212].

У кримінальному процесі є правило про те, що вину особи має бути доведено поза розумним сумнівом. Суб'єктивні обставини злочину (форма вини, мотиви) встановлюють із найвищим ступенем імовірності, що виключало б будь-які інші тлумачення [251, с. 118].

Вольова ознака умислу в злочині, передбаченому ст. 255 КК України, полягає в бажанні вчиняти одне або декілька таких діянь: 1) створення злочинної організації; 2) керівництво такою організацією або її структурними частинами; 3) участь у злочинній організації; 4) створення злочинної спільноти; 5) керівництво такою спільнотою.

Щодо інших ознак складу злочину – мотиву, мети й емоційного стану, то вони не впливають на кваліфікацію, однак можуть бути враховані під час призначення покарання. Злочинна організація та злочинна спільнота мають на меті здебільшого вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів.

Мотиви дій учасників цих організованих злочинних об'єднань можуть бути різними, однак серед них абсолютно переважає корисливий мотив, оскільки всі злочинні організації, відомі судовій практиці, створювали з метою одержання прибутку [215, с. 285-286]. Це, звісно, не означає, що такому злочину притаманний суто корисливий мотив, однак він, безперечно, домінує під час учинення зазначених суспільно небезпечних діянь [72, с. 636].

Висновки до розділу 2

1. З огляду на сучасну структуру закону про кримінальну відповідальність, родовим об'єктом створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі в ній є суспільні відносини у сфері кримінально-

¹⁰ А. В. Айдинян визначає її як неправильну оцінку особою під час учинення діяння, яким завдається шкода об'єкту кримінально-правової охорони, фактичної обставини об'єктивного характеру, що має кримінально-правове значення [1, с. 199].

правової охорони громадської безпеки. Основний безпосередній об'єкт цього злочину пов'язаний із загрозою громадській безпеці з боку злочинних організацій та злочинних спільнот.

Злочин, передбачений ст. 255 КК України, має безпосередній додатковий об'єкт, пов'язаний з кримінально протиправною діяльністю злочинної організації та злочинної спільноти, тобто такий, що залежить передусім від спеціалізації цих організованих злочинних об'єднань.

Створення організованих злочинних об'єднань та керівництво ними є найбільш небезпечними діями серед форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України. Вияви цих діянь різні й залежать від мети зазначених організованих злочинних об'єднань, їх структури, інших індивідуальних особливостей та обстановки функціонування.

Створити злочинну організацію може як одна, так і декілька осіб. Водночас керують нею переважно два і більше суб'єкти, серед яких – керівник злочинної організації та керівник її структурної частини. Особа, яка створила злочинну організацію, здебільшого залишається її керівником до засудження, заміщення іншим керівником або смерті. Крім організаційних і керівних функцій, вона вчиняє злочини, що охоплені метою об'єднання, а тому її дії потребують додаткової кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень.

Керівництво злочинною організацією чи злочинною спільнотою – це передусім керівництво їх кримінально протиправною діяльністю загалом. Воно не охоплює керівництво окремими кримінальними правопорушеннями, які вчиняють їх учасники, і потребує додаткової кваліфікації за відповідною частиною статті, що містить підстави кримінальної відповідальності за ці делікти.

У керівництві злочинною організацією та злочинною спільнотою є відмінність, яка стосується структурних частин. Керівництво структурною частиною злочинної організації визнають самостійним діянням, воно не охоплюється керівництвом злочинною організацією. Натомість керівництво структурною частиною злочинної спільноти належить до керівництва нею.

У ст. 255 КК України, а також ст. 7.1.6 проєкту КК України простежується непослідовність щодо визнання керівництва структурною частиною однією з форм об'єктивної сторони відповідних кримінальних правопорушень. Для диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань виокремлення керівництва структурною частиною організованого злочинного об'єднання має певне значення, оскільки суспільна небезпечність керівника злочинної організації чи злочинної спільноти очевидно менша, ніж керівника їх структурної частини. З метою усунення розбіжностей в однорідних кримінально-правових заборонах положення щодо керівництва структурною частиною організованих злочинних об'єднань в КК України та його проєкті потребують уніфікації.

Особливість участі в злочинній організації як самостійній формі об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України, полягає в тому, що вона характеризує рядових учасників злочинної організації та має різні варіанти вияву, які залежать від спеціалізації злочинної організації, ієрархічної структури, встановлених правил поведінки, способів, знарядь і засобів вчинення кримінально протиправних діянь.

З огляду на відсутність у ст. 255 КК України такої форми об'єктивної сторони злочину, як участь у злочинній спільноті, дії осіб, які вступили до неї та беруть в ній участь, слід визнавати участю в злочинній організації та кваліфікувати за ч. 2, 3 або 5 цієї статті. Водночас оптимальним варіантом розв'язання проблеми є внесення відповідних змін до КК України.

2. Загальний суб'єкт характерний складам злочинів, передбачених ч. 1, 2 та 4 ст. 255 КК України, а спеціальний – ч. 3 ст. 255 КК України (службова особа) та ч. 5 ст. 255 КК України (особа, яка здійснює злочинний вплив або є особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі «вора в законі»).

Аргументи вчених щодо зниження віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України, заслуговують на увагу. Однак видається, що реалізація цих пропозицій

можлива лише у випадку створення для неповнолітніх більш ефективної системи покарання та його відбування. Санкції ст. 255 КК України передбачають покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Водночас саме в місцях позбавлення волі відбувається становлення майбутніх кримінальних авторитетів, саме там найбільше дотримуються злочинних традицій та правил, отримують необхідні навички й знання для подальшого створення та забезпечення функціонування організованих злочинних об'єднань.

Для злочину, передбаченого ст. 255 КК України, притаманна умисна форма вини у вигляді прямого умислу. Його суб'єкт усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності) і бажає його вчинити. В основному складі злочину (ч. 1, 2, 4 ст. 255 КК України) усвідомлення (інтелектуальною ознакою) має охоплювати вчинене діяння (створення, керівництво, участь) та вид злочинного об'єднання (злочинна організація чи злочинна спільнота), у кваліфікованому складі – належність до категорії службових осіб і використання службового становища, в особливо кваліфікованому – належність до категорії осіб, які здійснюють злочинний вплив або є особами, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі». Суб'єкт злочину, описаного в ст. 255 КК України, передбачає, що його дії створюють загрозу громадській безпеці, і бажає їх вчинити. З огляду на зазначене, він усвідомлює суспільно небезпечний характер власних дій. Вольова ознака умислу в цьому делікті полягає в бажанні вчиняти одне або декілька з таких діянь: 1) створення злочинної організації; 2) керівництво такою організацією або її структурними частинами; 3) участь у злочинній організації; 4) створення злочинної спільноти; 5) керівництво такою спільнотою.

Щодо інших ознак складу злочину – мотиву, мети й емоційного стану, то вони не впливають на кваліфікацію, однак можуть бути враховані під час призначення покарання. Злочинна організація та злочинна спільнота мають на меті здебільшого вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Мотиви дій їх учасників різні, однак серед них домінує корисливий мотив.

РОЗДІЛ 3

КВАЛІФІКУЮЧІ ТА ОСОБЛИВО КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВА ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ АБО ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ, А ТАКОЖ УЧАСТІ В НІЙ

3.1. Службова особа як суб'єкт злочину, передбаченого ст. 255 КК України

На практиці трапляються випадки, коли участь у злочинних організаціях чи злочинних спільнотах беруть участь *службові особи з використанням службового становища*. Це цілком закономірно з огляду на високий рівень корупції в державі та її проникнення в різноманітні сфери суспільного життя, на чому неодноразово акцентували увагу вчені [12; 70; 92; 112; 138; 173; 295; 312; 320; 341], а також підтверджують дані Transparency International (ситуація зі сприйняттям корупції в Україні 2021 р. погіршилася на один бал, наша держава посідає 122-ге місце зі 180 країн).

Службові особи сприяють злочинній діяльності шляхом надання необхідної інформації, забезпечення знаряддями й засобами вчинення злочину, гарантування співучасникам конспірації та безпеки, уникнення кримінальної відповідальності. Без службових осіб окремі злочини вчинити вкрай складно або майже неможливо [73, с. 78].

За таких обставин корупція стає необхідною умовою функціонування не лише злочинних організацій, а й усієї організованої злочинності.

Наприклад, у вироку Печерського районного суду м. Києва від 27.09.2022 зазначено, що одним з організаторів злочинної організації, створеної на початку жовтня 2020 р., що спеціалізувалася на незаконному виготовленні, придбанні, зберіганні та перевезенні з метою збуту, а також незаконному збуті особливо небезпечних наркотичних засобів і психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів в особливо великому розмірі, інших злочинах проти здоров'я населення, був колишній працівник поліції Особа-2. Він мав відповідний досвід й

авторитет серед осіб, які схильні до вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; досвід документування зазначених вище кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів; корупційні зв'язки з працівниками поліції Павлоградського РВП ГУ НП в Дніпропетровській області [29].

Відповідно до ч. 3 ст. 18 КК України, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Визначення службових осіб, яке подано в ч. 3 і 4 ст. 18 КК України, стосується всіх статей КК України, крім ст. 364, 368, 368-5, 369 КК України. На відміну від нього, визначення службових осіб, яке подано в п. 1 і 2 примітки до ст. 364 КК України, стосується виключно статей 364, 368, 368-5, 369 КК України. Проте ці два визначення дослівно збігаються, за винятком того, що в ч. 3 ст. 18 КК України йдеться про будь-які підприємства, установи чи організації, а в п. 1 примітки до ст. 364 – про державні чи комунальні підприємства, установи, організації. Це означає, що суб'єктом злочинів, передбачених ст. 364, 368, 368-5, 369 КК України, не можуть бути службові особи, які працюють у юридичних особах приватного права [197, с. 76].

З положень ч. 3 і 4 ст. 18, п. 1 і 2 примітки до ст. 364 КК України, а також інших положень КК випливає, що службова особа як спеціальний суб'єкт зазначених злочинів може бути трьох видів:

1) будь-яка службова особа;

2) публічна службова особа. Її різновидами є службова особа правоохоронних органів, службові особи, уповноважені на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, які займають відповідальне або особливо відповідальне становище;

3) службова особа юридичної особи приватного права [197, с. 1127-1128].

Натомість у п. 56 ч. 1 ст. 1.4.1 проекту КК України службову особу (публічну службову особу, військову публічну службову особу, іноземну публічну службову особу, службову особу юридичної особи приватного права) визначено як будь-яку особу, яка:

а) обіймає постійно або тимчасово посаду, пов'язану з виконанням владних, організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських, контрольно-ревізійних чи реєстраційних обов'язків, незалежно від того, була вона призначена на посаду чи обрана, обіймає посаду за плату чи безоплатно або

б) спеціально уповноважена виконувати такі обов'язки повноважним органом, повноважною службовою особою, судом чи законом [152].

Тобто автори проекту КК України більш точно позначають різні категорії службових осіб, а також конкретизують підстави визнання певних осіб службовими.

Використання службовою особою службового становища передусім передбачає використання тих повноважень, якими службова особа наділена у зв'язку із зайняттям нею певної посади чи здійсненням певної діяльності. Однак поняття використання службового становища, не обмежуючись діями в межах службової компетенції, охоплює і використання службовою особою свого службового авторитету, зв'язків з іншими службовими особами, інших можливостей, обумовлених займаною посадою. Тобто слід акцентувати на фактичних можливостях по службі, які виходять за межі службової компетенції винного та яких позбавлені особи, що не займають певну посаду (не здійснюють певну діяльність). Використання особою власного службового авторитету, інших

можливостей, обумовлених займаною посадою, є не менш суспільно небезпечним, ніж діяння в межах службової компетенції [158, с. 26-27].

Наприклад, організовану Особою-1 злочинну організацію, що спеціалізувалася на заволодінні грошовими коштами ПАТ «Укргазвидобування», отриманими від реалізації природного газу, видобутого за договорами про спільну діяльність, шляхом зловживання службовим становищем, характеризували такими ознаками, як безумовний авторитет керівника злочинної організації Особи-1 як народного депутата України та заступника голови Комітету Верховної Ради України з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки та використання Особою-1 статусу народного депутата України та статусу заступника голови Комітету Верховної Ради України з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки з метою впливу на прийняття необхідних рішень для усунення перешкод і досягнення цілей злочинної діяльності службовими особами НАК «Нафтогаз», ПАТ «Укргазвидобування», ПАТ «Укртрансгаз», інших державних підприємств, а також органів державної влади [36].

У випадку вчинення таких дій, як створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами, участь у злочинній організації службовою особою з використанням службового становища дії винного за загальним правилом слід кваліфікувати за ч. 3 або 5 ст. 255 КК України [213, с. 234]. Водночас слушно зауважують учені, що участь службової особи, яка утворює склад іншого кримінального правопорушення, й участь службової особи в кримінальних правопорушеннях, учинених злочинною організацією, потребують додаткової кваліфікації [158, с. 27].

Оцінюючи законодавчу новацію щодо визнання кваліфікуючою ознакою злочину, передбаченого ч. 1, 2 ст. 255 КК України (ідеться про створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами, участь у злочинній організації), – вчинення службовою особою з

використанням службового становища¹¹, слід зауважити, що в теорії кримінального права пропонують й інші способи врахування участі службових осіб у діяльності організованих злочинних об'єднань.

Розв'язання проблеми кваліфікації злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, які є службовими особами та вчиняють злочин з використанням службового становища, А. А. Вознюк вбачає в одному з чотирьох способів: 1) включення до складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, кваліфікуючої ознаки – «учинення злочину з використанням службовою особою службового становища»; 2) удосконалення диспозицій статей, що встановлюють кримінальну відповідальність за незаконне використання службовою особою влади чи службового становища (передусім ст. 364, 365 КК України); 3) доповнення ч. 1 ст. 67 КК України новою обставиною, яка обтяжує покарання, – «учинення злочину з використанням службовою особою службового становища»; 4) відмова від відповідної кваліфікуючої ознаки з одночасним вирішенням цього питання в окремій нормі [44, с. 105-108; 72, с. 543]. Видається, що останній варіант є оптимальним. Його не лише обстоюють учені¹², а й враховано під час розроблення проєкту нового КК України [213, с. 234]. Ознаками, що підвищують на два ступені тяжкість злочинів, передбачених розділом 4.1 «Злочини проти життя», є вчинення умисного злочину з використанням влади, службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей публічною службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище (п. 5 ч. 1 ст. 4.1.3. проєкту), а ознаками, що підвищують на один ступінь тяжкість злочинів, передбачених цим розділом, є вчинення злочину з використанням влади, службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей (п. 5 ч. 1 ст. 4.1.4. проєкту) [152].

¹¹ Слід наголосити, що пропозиції щодо доповнення ст. 255 КК України кваліфікуючим складом злочину – вчинення його службовою особою з використанням свого службового обов'язку висловлювалися і раніше [118, с. 149].

¹² Таку позицію висловив М. І. Хавронюк [278, с. 242–243], а в подальшому підтримали й інші вчені, зокрема В. Я. Громко [115, с. 196–198], А. А. Вознюк [72, с. 540], А. С. Макаренко [179, с. 16].

Не можна залишити поза увагою той факт, що службову особу визнають спеціальним суб'єктом лише під час створення злочинної організації, керівництва нею чи її структурними частинами, а також участі в ній. У зв'язку із цим видається необґрунтованою позиція законодавця, який не визнає вчинення службовою особою злочину щодо злочинної спільноти кваліфікованим чи особливо кваліфікованим складом злочину, передбаченого ст. 255 КК України.

3.2. Суб'єкт злочинного впливу та суб'єкт підвищеного злочинного впливу як суб'єкти злочину, передбаченого ст. 255 КК України

На підставі аналізу примітки 1 до ст. 255 КК України можна стверджувати, що *особа, яка здійснює злочинний вплив*, – це особа, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності.

Відповідно до примітки 2 до ст. 255 КК України, *особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі»*, слід вважати особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив.

Зазначені дефініції спеціальних суб'єктів злочину, передбаченого ст. 255 КК України, викликали аргументовану критику вчених з огляду на серйозні вади відповідних визначень.

Недоліки дефініцій «особа, яка здійснює злочинний вплив» та «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу». На переконання О. О. Кваші, у кримінально-правовому сенсі не витримують критики запропоновані в ст. 255 КК України новели: «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», «злочинний вплив», «авторитет», «особисті якості чи

можливості», «інший вплив на злочинну діяльність» тощо, які мають надто *невизначений, оцінний характер*. Такий підхід, зважаючи на незадовільний стан правоохоронної та судової діяльності, призводить до свавілля та необмеженого суддівського угляду [143, с. 46]. *Розпливчатість, неконкретність* визначення «особи, яка здійснює злочинний вплив», на думку П. Фріса та І. Фріса, просто вражають [275]. О. І. Міневич вважає правовою помилкою невідповідність окремих положень Закону України від 4 червня 2020 р. (ідеться про визначення злочинного впливу) *принципам правової визначеності, ясності й недвозначності правової норми* [186, с. 124].

Тому закономірно фахівці Центру політико-правових реформ акцентують на тому, що Закон України від 4 червня 2020 р. містить низку положень, які *суперечать принципу юридичної визначеності та принципу пропорційності*, а тому він не відповідає верховенству права і повинен бути повернений до Верховної Ради України для повторного розгляду. У разі ж його підписання Президентом України цей Закон за зверненням Уповноваженого Верховної Ради з прав людини чи іншого відповідного суб'єкта має бути визнаний *неконституційним* [289].

Підсумовуючи думки вчених, слід зауважити, що вадами дефініцій «особа, яка здійснює злочинний вплив», «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», «злочинний вплив» є їх *розпливчатість, неконкретність, невідповідність принципам правової визначеності, ясності й недвозначності правової норми*. Це ускладнює застосування ст. 255 КК України на практиці, а за прогнозами окремих вчених може призвести до визнання відповідних положень Закону неконституційними. Зазначені проблеми згодом необхідно дослідити детальніше.

Злочинний вплив. Для встановлення кримінально-правових ознак особи, яка здійснює злочинний вплив, й особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, важливе значення має дефініція злочинного впливу. Злочинним впливом у ст. 255, 255-1, 255-3 КК України слід вважати будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям

сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності (примітка 1 до ст. 255 КК України).

Чим обумовлена необхідність криміналізації злочинного впливу? Для кращого розуміння кримінально-правової сутності злочинного впливу слід з'ясувати, чим обумовлено введення цієї кримінально-правової категорії. З цього приводу в науковій літературі зазначено, що чинне законодавство України протягом тривалого часу містило низку правових механізмів боротьби з організованою злочинністю, які загалом відповідали загальносвітовій практиці. Однак їх було недостатньо для ефективного кримінально-правового впливу на певні категорії представників організованої злочинності – ідеться насамперед про кримінальних авторитетів – «ворів у законі», «смотрящих», «положенців». Чому недостатньо? Кожного із зазначених суб'єктів можна притягнути до кримінальної відповідальності за вчинення певного злочину (розбою, вимагання, викрадення людини тощо). Це й відбувається в частині випадків на практиці. Надалі, здобуваючи відповідний досвід, ці особи вживають низку заходів щодо уникнення кримінальної відповідальності, зокрема шляхом конспірації своєї кримінально протиправної діяльності, підкупу правоохоронців і суддів, застосування заходів впливу на потерпілих і свідків. Частині кримінальних авторитетів вдається здобути вищий статус у кримінальній ієрархії – стати «вором у законі», «положенцем», «смотрящим». За таких обставин їх суспільно небезпечна поведінка зазнає певної трансформації: відбувається частковий перехід від участі в окремих злочинах і кримінальних проступках у ролі організаторів, підбурювачів, пособників, виконавців чи співвиконавців до координації кримінально протиправної діяльності на певній території, сприяння їй, спонукання до неї. Акцент суспільно небезпечних діянь кримінальних авторитетів зміщується від участі в окремих злочинах і кримінальних проступках до незаконного впливу на кримінально протиправну діяльність. Тож притягнути до кримінальної відповідальності цих осіб ставало дедалі складніше, а в певних

випадках взагалі неможливо. Адже «філософія» чинного КК України ґрунтується на індивідуальному кримінальному правопорушенні, яке може бути вчинене як самотійно, так і в співучасті. Тому, наприклад, «вора в законі» чи іншого кримінального авторитета неможливо було притягнути до кримінальної відповідальності за вирішення спорів (суперечок), які виникають між особами на підставі неписаних злочинських «законів», «за поняттями» (тобто системи неформальних норм і правил, які діють у злочинному середовищі), коли він виконував роль «мирового судді», визначав обґрунтованість претензій, а також ухвалював рішення про покарання винуватців тощо (звісно, якщо в його діях не було складу іншого кримінального правопорушення – вимагання, примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов’язань тощо). Не було підстав притягнути до кримінальної відповідальності й осіб, які сприяють кримінально протиправній діяльності шляхом утримання та забезпечення наповнення «общака», осіб, які координують вчинення кримінальних правопорушень на певній території (наприклад, надають дозвіл індивідуальним суб’єктам і злочинним об’єднанням займатися кримінально протиправною діяльністю). Останні можуть навіть не знати, хто, коли, де, у який спосіб і щодо кого вчинить злочин чи кримінальний проступок, що фактично унеможливорює притягнення їх до відповідальності як співучасників [71, с. 268-269; 50, с. 23-25].

Криміналізація злочинного впливу – це створення нової «філософії» протидії кримінальним авторитетам зі злочинського середовища. Особливість цього інструменту полягає в тому, що він стосується діянь, пов’язаних не з певним злочином, а з кримінально протиправною діяльністю, тому усуває низку прогалин у підставах притягнення до кримінальної відповідальності найбільш небезпечних представників організованої злочинності. Криміналізація злочинного впливу надає можливість притягнути до відповідальності кримінального авторитета за сприяння та координацію злочинної діяльності, передусім у тих випадках, коли неможливо довести співучасть такого суб’єкта в індивідуальних злочинах [50, с. 25].

Водночас не слід ідеалізувати нові кримінально-правові заборони в протидії організованій злочинності, оскільки вчені доводять, що спільнота «ворів у законі» може пристосовуватися до мінливого середовища. Навіть найжорсткіших державних репресій недостатньо для ліквідації мафії. Муссоліні не вдалося знищити сицилійську мафію, як Сталін не зміг ліквідувати «ворів у законі». Ефективна політика проти мафії має виходити за межі репресій та стосуватися усунення соціальних й економічних причин існування таких організацій [50, с. 25; 338, с. 143–166]. Частково слушною є думка, що поява та розвиток організованої злочинності зумовлені неспроможністю слабких держав забезпечити безпеку своїх громадян та надати їм необхідні послуги [311]. За таких обставин представники організованої злочинності надають громадянам ті послуги, які держава не спроможна надати взагалі, у необхідних обсягах чи необхідної якості.

У чому виявляється злочинний вплив на практиці? Згідно з результатами аналізу практики діяльності правоохоронних органів, злочинний вплив може полягати в таких діях, як: надання особі статусу «вор у законі», призначення «смотрящих», «положенців»; вирішення конфліктних ситуацій між засудженими, раніше судимими й іншими особами; розподіл коштів або інших матеріальних благ між засудженими; організація та проведення зібрань в установах виконання покарань; встановлення «даху» для осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, злочинних об'єднань тощо. Такі діяння, з одного боку, сприяють розвитку кримінально протиправної діяльності, насамперед найбільш небезпечних – організованих її форм, а з другого – суттєво перешкоджають виправленню засуджених, оскільки нині місця позбавлення волі – «ідеальне середовище» для здійснення кримінально протиправного впливу на суспільство, виховання утримуваних у кримінально-виконавчих установах у дусі дотримання «зłodійських» законів і традицій, а також втягнення їх у подальше вчинення кримінальних правопорушень [71, с. 270].

На практиці поширення злочинного впливу кваліфікують переважно за сукупністю кримінальних правопорушень, зокрема, з інкримінуванням ст. 129 КК «Погроза вбивством», ст. 146 КК «Незаконне позбавлення волі або

викрадення людини», ст. 185 КК «Крадіжка», ст. 187 КК «Розбій», ст. 189 КК «Вимагання», ст. 307 КК «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів», ст. 392 КК «Дії, що дезорганізують роботу установи виконання покарань» [71, с. 270].

Злочинна діяльність суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема «вора в законі», супроводжується сукупністю вчинених кримінальних правопорушень, які безпосередньо пов'язані з його кримінальним впливом [253, с. 152].

Недоліки терміна «злочинний вплив». Визначення злочинного впливу спричинило в теорії кримінального права справедливую критику вчених.

1. Украйдискуйними є насамперед положення, що характеризують *дії, які належать до злочинного впливу*.

Фахівці Центру політико-правових реформ акцентують, що злочинний вплив як поняття має такі три ознаки: 1) це «будь-які дії особи»; 2) попри те, що вони є «будь-якими», їх змістом все-таки є «сприяння, спонукання, координування або здійснення іншого впливу на злочинну діяльність, організація або безпосереднє здійснення розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої (тобто, очевидно, злочинної) діяльності»; 3) ці дії особа здійснює «завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям» (п. 1 примітки до ст. 255 КК України) [289].

Натомість автори науково-практичного коментаря ст. 255 КК України стверджують, що з огляду на законодавче визначення, злочинний вплив характеризується двома ознаками: 1) це дії особи, що полягають у сприянні, спонуканні, координації або здійсненні іншого впливу на злочинну діяльність, організації або безпосередньому здійсненні розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності (зміст); 2) ці дії особа здійснює завдяки своєму авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям (суб'єкт) [158, с. 27].

Отже, будь-якими діями в контексті дефініції злочинного впливу пропонують вважати виключно сприяння, спонукання, координування або здійснення іншого впливу на злочинну діяльність, організацію або безпосереднє здійснення розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності. Водночас деякі вчені мають й інші позиції з цього приводу.

Якщо застосувати правила буквального та граматичного тлумачення кримінально-правових норм, зауважує А.А. Вознюк, злочинним впливом слід вважати будь-які дії певного суб'єкта. Таким суб'єктом визнають особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє (створює умови), спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності. Отже, слід зауважити, що з огляду на редакцію статті, відповідальність має наставати не за сприяння злочинній діяльності чи інший вплив на злочинну діяльність, а за будь-які дії. Будь-які дії очевидно можуть бути як правомірними, так і протиправними. Наприклад, якщо такий суб'єкт пішов у магазин, щось купив, заплатив за комунальні послуги, поїхав відпочивати – значить, здійснив злочинний вплив, а отже, може бути притягнутий до кримінальної відповідальності. Напевно, автори намагалися вкласти зовсім інший зміст у таке визначення, однак у чинній нормі КК України описано діяння, які не є суспільно небезпечними. Тому дослідник вважає, що словосполучення «будь-які дії» повинно бути безпосередньо пов'язано виключно із суспільно небезпечною діяльністю відповідних суб'єктів. Слід також замінити «дії» на «діяння», оскільки не можна виключати того факту, що зазначена суспільно небезпечна поведінка може полягати в бездіяльності [43, с. 182].

Якщо будь-яку особу КК України може звинувачувати в «злочинному впливові», а суд може покарати її суворим вироком лише на тій підставі, що вона здійснювала конкретно не визначений у законі («будь-які дії») будь-який («інший») вплив на будь-яку злочинну діяльність необмеженої кількості осіб,

стверджує В. В. Речицький, то цього достатньо, щоб визнати такий підхід *неконституційним* [240].

На переконання В. О. Гацелюка, встановлення або поширення в суспільстві злочинного впливу видається занадто неконкретизованим описом караного діяння та не відповідає критеріям правової визначеності [109, с. 218-219].

На думку О. І. Міневич, якщо законодавець визнає злочинними дії невизначеного характеру й змісту, то, по суті, потенційно кримінальною можна вважати будь-яку поведінку чи життєву позицію людини [186, с. 124].

У цьому контексті вказують на можливість розпочати кримінальне провадження за ст. 255-1 КК України щодо: письменника, який написав про Робіна Гуда, адже це можна тлумачити як посилення та поширення злочинного впливу, передусім якщо прихильники твору обиратимуть таку саму модель поведінки [267]; актора фільму, який через свої особисті риси й можливості так досконало та правдиво зіграв керівника злочинної організації, що тим самим здійснив вплив на свідомість особи, сприявши вчиненню нею тяжких злочинів [129]; безхатка, який має повагу у своєму дворі серед інших безхатків і підбурить одного з них до злісного ухилення від сплати аліментів [289]. Учені П. Фріс та І. Фріс, акцентуючи на розпливчатості й неконкретності визначення «особи, яка здійснює злочинний вплив», зазначають, що за елементарного бажання під особу, яка здійснює злочинний вплив, можна «підвести» будь-якого організатора злочину в будь-якій справі – від керівника офіційної господарської структури, який створює організовану злочинну групу з метою розкрадання бюджетних коштів, до авторитетного серед неповнолітніх однолітка, який провів у місцях позбавлення волі декілька років і розповідає «на районі» своїм приятелям про «романтику злочинного життя» [275].

Водночас залишається сподіватися на професійність і здоровий глузд правозастосувачів, а отже, на те, що окреслені (надумані?) прогнози не стануть реальністю, а тому до випадків (зокрема, засобами мистецтва) романтизації та героїзації кримінальної субкультури ст. 255-1 КК України не застосовуватимуть [108, с. 29]. Саме така ситуація виникла нині на практиці, адже правоохоронці

вживають заходів щодо притягнення до кримінальної відповідальності «ворів у законі», «смотрящих», інших кримінальних авторитетів і лідерів злочинного світу, а не письменників, акторів чи безхатків [327, с. 94].

Матеріали судової практики, серед яких трапляються як обвинувальні, так і виправдувальні вироки, ухвалені за ст. 255-1 КК України, засвідчують, що апокаліптичні прогнози-крайнощі окремих теоретиків, які заявляли, що ст. 255-1 КК України взагалі не застосовуватимуть або ж, навпаки, будуть застосовувати занадто часто до поведінки, позбавленої суспільної небезпеки, не справилися. Статтю 255-1 КК України якщо й застосовують, то до представників криміналітету в концентрованому та яскравому вигляді [122, с. 163].

Доречно в цьому контексті зазначити, що Європейський суд з прав людини у справі «Коккінакіс проти Греції» зазначив, що формулювання низки положень законів не є абсолютно точними. Необхідність уникати надмірної жорсткості та відповідати обставинам, що змінюються, означає, що чимало законів неминуче формулюють у термінах, які є нечіткими. Тлумачення та застосування таких нормативних актів залежать від практики [299].

Цілком очевидно, що не може бути кримінального закону, у якому всі норми були б побудовані з дотриманням омріяної чіткості – без певної невизначеності не обійтися. Навіть більше: ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що: не можна очікувати, щоб саме в законі було однозначно вирішено абсолютно всі питання; передбачуваність закону може витікати не лише з його тексту, а й зі сталої практики його застосування, навіть якщо сам закон є юридично недосконалим чи неповним; недостатня конкретність законодавчих формулювань може бути доповнена їх судовим тлумаченням, конкретизацією огляду на обставини справ [122, с. 162-163].

Ще одна проблема, на яку спрямовують увагу фахівці Центру політико-правових реформ, полягає в тому, що від тяжкості злочинів нічого не залежить [289]. Такий крок законодавця видається виправданим, адже диференціювати злочинний вплив залежно від тяжкості злочину складно з огляду на те, що злочини поділяють на три групи (нетяжкі, тяжкі й особливо тяжкі). Окрім того, у

межах злочинної діяльності категорії злочинів можуть змішуватися. Отже, конструювання окремих санкцій для таких випадків видається недоречним. За таких обставин тяжкість злочинів, що входять до злочинного впливу, слід враховувати під час призначення покарання в межах відносно визначених санкцій ст. 255 КК України [327, с. 94-95].

Таким чином, слід підсумувати, що конструкція «будь-які дії особи», що використовується у визначенні злочинного впливу, потребує уточнення, оскільки є загроза визнання відповідних положень КК України неконституційними. Водночас у цій дефініції варто також замінити «дії» на «діяння». До внесення зазначених змін конструкцію «будь-які дії особи», використовувану у визначенні злочинного впливу, слід тлумачити обмежено, тобто виключно як сприяння, спонукання, координування або здійснення іншого впливу на злочинну діяльність, організація або безпосереднє здійснення розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності.

2. У дефініції злочинного впливу застосовано **термін «злочинна діяльність»**, визначення якого нині немає. Водночас, слушно зауважує А. А. Вознюк, на практиці поставатиме питання, у яких випадках буде визнано наявність злочинної діяльності. Яка кількість злочинів утворюватиме злочинну діяльність, які це мають бути злочини (закінчені чи, можливо, і незакінчені), чи мають за ними бути вироки тощо? [43, с. 183]

Вирішення цих та інших проблемних питань можливе лише шляхом законодавчого закріплення відповідної дефініції. На жаль, учені пропонують різні концептуальні підходи до визначення злочинної діяльності. Наприклад, на думку А. А. Вознюка, злочинна діяльність повинна охоплювати вчинення як одного, так і декількох злочинів. Водночас кількість злочинів в одних випадках може бути чітко визначеною, а в інших – ні. Злочини можуть бути як закінчені, так і незакінчені. Урахувавши зазначені моменти, злочинну діяльність вчений пропонує тлумачити як будь-яку діяльність, спрямовану на готування до визначеної чи невизначеної кількості злочинів, учинення замахів на них або ж їх безпосереднє вчинення [43, с. 183].

Натомість А. О. Нікітін пропонує розглянути злочинну діяльність як вчинення особою умисних злочинів, за жоден з яких не спливли строки притягнення її до кримінальної відповідальності. Таке розуміння злочинної діяльності: 1) вказуватиме на її умисний винний характер, адже навряд чи вчинення особою необережних злочинів, навіть декількох послідовно, можна вважати злочинною діяльністю, тим більше не можна вважати такою діяльністю вчинення особою діянь узагалі за відсутності вини; 2) охоплюватиме дії співучасників злочину та випадки вчинення незакінченого злочину, з огляду на положення ч. 2 ст. 14 КК України (виключення кримінальної відповідальності за готування до злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання); 3) не охоплюватиме вчинення кримінальних проступків – діянь, які не характеризують організовану злочинність, а в далекому майбутньому, напевно, взагалі можуть бути декриміналізовані з огляду на появу більш м'яких видів впливу, ніж кримінальна відповідальність; 4) вказуватиме на необхідність наявності принаймні двох умисних злочинів для визнання наявності злочинної діяльності; 5) вказуватиме на існування певних часових меж для того, щоб вчинення особою декількох умисних злочинів можна було вважати злочинною діяльністю [199, с. 46].

З метою вдосконалення чинного законодавства С. О. Прутяний розробив пропозиції щодо доповнення розділу VII Загальної частини КК «Повторність, сукупність та рецидив злочинів» статтею 34-1 «Злочинна діяльність» такого змісту: «Злочинною діяльністю визначається система передбачених Кримінальним кодексом України суспільно небезпечних діянь або діяльність, внутрішньо детермінованих загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом шляхом постановки та досягнення окремих проміжних цілей» [239, с. 13].

Зазначене свідчить про різне концептуальне бачення вчених щодо терміна «злочинна діяльність», а тому це питання потребує окремого ґрунтовного

дослідження та невідкладного вирішення, оскільки така прогалина суттєво ускладнює застосування ст. 255 КК України.

3. Терміни «авторитет», «інші особисті якості чи можливості» як складові дефініції злочинного впливу також викликають аргументовану критику вчених. Слушно зазначає О. І. Міневич, що оцінне судження «завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям» можна тлумачити надзвичайно широко [186, с. 122]. Така правова невизначеність не тільки не сприятиме ефективності протидії правоохоронними органами організованій злочинності, а ускладнить доказування вчинення злочину злочинною спільнотою і створить підґрунтя для зловживань [229].

Закон не визначає, що саме слід вважати авторитетом, якими саме особистими якостями й можливостями має бути наділена особа, повинні ці її характеристики мати виключно негативний характер чи це необов'язково, має бути поєднання авторитету, особистих якостей і можливостей чи достатньо однієї з цих характеристик [289].

Авторитет полягає в здатності особи або групи осіб (носії авторитету) спрямовувати, не вдаючись до примусу, вчинки або думки іншої людини (або людей). Наявність авторитету зумовлено обмеженістю можливостей людини раціонально оцінювати чимало проблем, які постають перед нею, що пов'язано зі складністю дійсності. Так постає необхідність брати на віру твердження носіїв авторитету; також передбачено їх здатність обґрунтовувати свої вимоги [158, с. 29].

Авторитет серед засуджених здобувають шляхом порушення режиму відбування покарання (вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів; виготовлення, зберігання, придбання, розповсюдження інших заборонених предметів, участь в азартних іграх з метою отримання матеріальної чи іншої вигоди; вчинення дрібного хуліганства тощо), недотримання інших обов'язків засудженого (порушення розпорядку дня, посягання на права та свободи, честь і гідність інших осіб, невиконання встановлених законодавством вимог

адміністрації органів й установ виконання покарань, куріння у не відведених для цього місцях, відмова від чергування, порушення локалізації тощо). Підвищення авторитету сприяє також наявність судимостей, зокрема знятих і погашених, а також призначення «положенцем», «смотрящим», «вором у законі» чи їхніми помічниками [158, с. 29].

Використання авторитету суб'єкта злочинного впливу означає вчинення відповідних дій за допомогою його впливу, поважності серед певної категорії осіб, довіри до себе. Відповідний суб'єкт користується впливом, повагою, йому довіряють, його визнають, поважають [158, с. 29-30].

Крім авторитету, суб'єкт злочинного впливу, з огляду на законодавчу вказівку, може використовувати інші особисті якості чи можливості. Особисті якості суб'єкта злочинного впливу – це його характерні ознаки, властивості. Фактично це риси його характеру, які можуть бути як позитивними, так і негативними. До них можна віднести організованість, лідерство, ініціативність, комунікабельність, силу волі, уміння завойовувати повагу людей та переконувати, грубість, брехливість, мстивість, жорстокість тощо. Використання можливостей суб'єкта злочинного впливу передбачає використання його внутрішніх сил, ресурсів, сприятливих для цього умов й обставин (наприклад, використання наявних зв'язків у злочинному середовищі, корупційних зв'язків з окремими представниками правоохоронних органів, наявність фінансових можливостей, знарядь і засобів вчинення кримінального правопорушення) [158, с. 30].

У визначенні особи зі злочинним впливом закладено кримінологічну характеристику, а саме морально-психологічні якості особистості, а авторитет чи інші особисті якості можуть бути такими, які притаманні законослухняному громадянину [287, с. 304].

Із цього приводу А. А. Вознюк слушно зауважує, що у визначенні злочинного впливу наявна також вказівка на те, що особа вчиняє певні дії завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям. У зв'язку з цим постає питання: а які ще є варіанти і чи потрібна ця ознака? Щодо авторитету та особистих якостей усе зрозуміло (особа дає вказівки, їх виконують, оскільки

поважають, бояться тощо). Натомість можливості охоплюють доволі широке коло умов, завдяки яким відповідний суб'єкт може здійснювати злочинний вплив. Майже будь-яка особа за власною ініціативою може надати певну допомогу злочинному об'єднанню (інформацією, грошима, знаряддями та засобами тощо). Тобто будь-яка особа, якщо має бажання, може сприяти злочинній діяльності, якщо не авторитетом чи особистими якостями, то завдяки наявним можливостям. Тоді видається зайвим навантаження на предмет доказування [43, с. 183].

Така позиція видається правильною. Важливо, які суспільно небезпечні діяння вчиняє суб'єкт злочинного впливу, а не за допомогою яких рис характеру. Це зайві складові предмета доказування, які не мають кримінально-правового значення. Якщо їх виключити, то нічого не зміниться. Адже все одно будь-яке діяння особа вчиняє якщо не завдяки авторитету, то завдяки іншим особистим рисам чи можливостям.

Пропозиції з удосконалення злочинного впливу. З метою вдосконалення дефініції злочинного впливу слід проаналізувати інші пропозиції вчених. На думку А. А. Вознюка, у формулюванні злочинного впливу можна використати терміни та конструкції, використовувані у визначенні співучасників. Фактично суб'єкт злочинного впливу здійснює такі самі функції, як і інші співучасники, тільки вони стосуються не конкретного злочину, а злочинної діяльності. Виняток, напевно, становлять лише функції виконавця. Крім того, слід урахувати положення інших статей, що стосуються співучасті. З огляду на зазначене, необхідно криміналізувати такі діяння, пов'язані зі злочинною діяльністю: організація, керівництво, фінансування, приховування, схиляння, сприяння, координація, планування [43, с. 181-183]. У межах запропонованого визначення слід урахувати також діяльність осіб, які завдяки своєму впливу вирішують конфліктні ситуації між фізичними та юридичними особами, тобто здійснюють протиправний вплив на прийняття рішень будь-якими особами [43, с. 183]. Тому А. А. Вознюк вважає доцільним злочинний вплив визначити як будь-які діяння, спрямовані на планування, організацію, координацію, фінансування, приховування злочинної діяльності, керівництво нею, схиляння до неї чи

сприяння їй, а також здійснення протиправного впливу на прийняття рішень фізичними чи юридичними особами, включаючи вирішення конфліктних ситуацій між ними [43, с. 183-184].

Учений С.В. Албул пропонує в примітці 1 до ст. 255-1 КК України закріпити визначення злочинного впливу. На думку вченого, злочинним впливом у цій статті та статтях 255, 255-2 цього Кодексу слід вважати будь-які умисні дії особи, спрямовані на підтримання та забезпечення умов існування злочинної діяльності осіб та/чи груп осіб [3, с. 195].

Обидва підходи заслуговують на увагу, оскільки їх прихильники намагаються більш повно сформулювати дефініцію злочинного впливу, а також усунути низку дискусійних і зайвих положень.

«Суб'єкт злочинного впливу», «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», «вор у законі»: співвідношення понять. У теорії кримінального права висловлюють різні позиції щодо того, кого слід відносити до суб'єкта злочинного впливу, а кого – до суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Це питання має важливе значення для кваліфікації злочинів за ст. 255, 255-1 КК України, оскільки слідчий в обвинувальному акті повинен конкретизувати, до якого саме суб'єкта належить обвинувачений, щоб не створювати підґрунтя для повернення документів на доопрацювання, допущення судових помилок тощо.

Суб'єктами злочинного впливу Р. В. Яцкевич пропонує вважати осіб, які в неформальній стратифікаційній системі кримінального середовища, зокрема й у місцях позбавлення волі, мають статус «смотрящого», «положенця», «кримінального авторитета» [291, с. 384], а В. В. Малюк – «наглядача», «прагнучого» та кримінальних авторитетів як керівників організованої групи чи злочинної організації (незалежно від їх ролі) [183, с. 100].

Суб'єктами підвищеного злочинного впливу Р. В. Яцкевич називає осіб, які мають статус «вора в законі» [291, с. 384], а В. В. Малюк – «вора в законі» та «положенця» на період виконання доручення «вора в законі» [183, с. 100].

Тобто криміналісти тлумачать терміни «суб'єкт злочинного впливу» та «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» в найбільш широкому значенні, а не

вужькому – кримінально-правовому, закріпленому в примітках до ст. 255 КК України.

Така позиція дослідників в обох випадках суперечить положенням ч. 5 ст. 255 КК України, оскільки законодавець не ототожнює «вора в законі» із суб'єктом підвищеного злочинного впливу. До суб'єкта підвищеного злочинного впливу можуть входити й інші суб'єкти, крім «вора в законі». З цього приводу П. Фріс та І. Фріс зауважують, що «злочин у законі» хоча і є вищим авторитетом, однак не обмежує вищу злочинну ієрархію. До неї входять «положенці» та «смотрящі», інші особи, що мають високий авторитет у цьому середовищі [275]. Однак не слід ототожнювати особу, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, й особу, яка займає вище становище в злочинній ієрархії. У першому випадку йдеться про спеціального суб'єкта злочину, а в другому – про кримінологічний термін, який позначає певну категорію представників злочинного світу. Особа може займати вище становище в злочинній ієрархії, однак через брак доказів її можна вважати лише особою, яка здійснює злочинний вплив. Тому, коментуючи положення ст. 255 КК України, А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, С. С. Чернявський слушно зауважують, що суб'єктом підвищеного злочинного впливу з погляду інкримінування ч. 5 ст. 255 КК України відповідно до обставин справи може бути визнано й того, хто не має неформального статусу «вора в законі», «положенця» чи «смотрящого» [158, с. 36].

Отже, до осіб, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, відносять насамперед «ворів у законі». Щодо інших представників злочинного світу погляди вчених неоднозначні. Натомість буквальне тлумачення положень ч. 5 ст. 255 КК України засвідчує, що категорія осіб, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, може не обмежуватися лише «ворами в законі». З огляду на зазначене, логічнішою видається позиція, відповідно до якої за певних обставин до суб'єктів підвищеного злочинного впливу можна віднести інших суб'єктів, зокрема «положенців», «смотрящих». Приналежність особи до суб'єкта злочинного

впливу чи суб'єкта підвищеного злочинного впливу слід визначати не за наявністю неформального статусу в злочинному світі («вор у законі», «положенець», «смотрящий» тощо), а за наявністю в її діях кримінально-правових ознак особи, яка здійснює злочинний вплив чи перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Той самий «положенець» чи «смотрящий» залежно від обставин справи в одному випадку може бути суб'єктом злочинного впливу, а, в другому – особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу [204, с. 278-279].

Важливо встановити *співвідношення особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, й особи, яка перебуває в статусі «вора в законі».*

Безумовно, видається хибною позиція науковців, які вважають що поняття «злочин у законі» у вітчизняному КК диференціюється на три поняття: особа, яка здійснює злочинний вплив; особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного впливу; «вор у законі». Водночас категорія «злочин у законі» охоплює всіх зазначених осіб [153, с. 213].

Натомість мають рацію вчені в тому, що поняття суб'єкта підвищеного злочинного впливу є ширшим, ніж поняття «вор у законі». Останній є різновидом суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Не кожна особа, яка здійснює злочинний вплив, і навіть не кожна особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного впливу, є, за задумом нашого законодавця, «вором у законі». Для кваліфікації дій особи, яка перебуває в статусі «вора в законі», за ч. 5 ст. 255 КК України немає потреби в додатковому встановленні статусу «вора в законі» – достатньо довести перебування особи в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Використовуючи відповідний зворот, законодавець, вочевидь, «зіграв на випередження» – спробував відреагувати на майбутні складнощі правозастосування, пов'язані з визнанням конкретної особи «вором у законі», поняття якого в сучасних умовах трансформується [108, с. 26].

На практиці, стверджує В. В. Речицький, не кожен «вор у законі» є причетним до кримінальної активності «суб'єкта підвищеного злочинного

впливу». Здавалося б, за відсутності кримінальної активності «вор у законі» підлягати юридичній відповідальності не повинен. Тобто він може бути, а може й не бути «суб'єктом підвищеного злочинного впливу». Це застереження є винятково важливим, але КК України про нього зовсім не згадує. Така фігура умовчання є або спеціально закладеною в КК України, або свідчить про явище випадкове (неусвідомлене). Якщо відсутність у КК України чіткого розрізнення між «вором у законі», з одного боку, і «суб'єктом підвищеного злочинного впливу» – з другого, є наслідком свідомої позиції законодавця, то це означає, що останній безпосередньо зацікавлений в їх автоматичному ототожненні. У цьому випадку з примітки 2 до ст. 255 КК України витікає, що будь-який «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» з повним набором ознак кримінального діяння є тотожним «вору в законі», який такого набору ознак може не мати [241].

На думку О. І. Міневич, зайвим видається уточнення «в тому числі», оскільки особа, яка перебуває в статусі «вора в законі», і є суб'єктом підвищеного злочинного впливу [186, с. 122-123]. А. А. Вознюк також зауважує, що очевидним є факт, що особа, яка перебуває в статусі «вора в законі», є особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу [43, с. 185].

На думку В. О. Левчука, термінологічний зворот «вор у законі» (ч. 5 ст. 255, ч. 5 ст. 255-1, ч. 1 ст. 255-3 КК України) є частиною такого поняття, як «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу». З цієї дефініції вбачається, що «вор у законі» є одним із видів осіб, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Особи, які є «ворами в законі», не завжди мають статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу, оскільки це визначається особливостями злочинної діяльності конкретної особи, що має статус «вора в законі» [169, с. 246, 249].

А. О. Нікітін також переконаний, що з огляду на логічне тлумачення примітки до нової редакції ст. 255 КК України, можна дійти висновку, що запропоноване визначення поняття «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» є ширшим й охоплює поняття «вор у законі». Тобто за логікою цього законопроекту

«вор у законі» є завжди суб'єктом підвищеного злочинного впливу, але не навпаки [198, с. 169].

Тобто вчені вважають особу, яка перебуває в статусі «вора в законі», різновидом особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. І це абсолютно правильно, оскільки якби законодавець мав на меті виокремити особу, яка перебуває в статусі «вора в законі» як самостійного суб'єкта поряд з особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, то застосував би сполучник «або» чи розділовий знак «кома».

Однак постає запитання, як застосовувати це положення на практиці. Вбачається принаймні два варіанти:

1) для притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка перебуває в статусі «вора в законі», слід встановити лише кримінально-правові ознаки цього суб'єкта (хоча їх у КК України не закріплено);

2) для притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка перебуває в статусі «вора в законі», слід встановити кримінально-правові ознаки цього суб'єкта, а також кримінально-правові ознаки особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Хоча особа, яка перебуває в статусі «вора в законі», не завжди характеризується кримінально-правовими ознаками особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, про що вже зазначено вище.

Очевидно, що однозначне тлумачення досліджуваного кримінально-правового положення можливе лише за умови внесення змін до КК України.

Деяких осіб, які здійснюють злочинний вплив чи перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, називають кримінальними авторитетами. Термін **«кримінальний авторитет»** активно застосовують для позначення лідерів злочинного світу, зокрема «вора в законі», «положенця», «смотрящого», кандидата у «вори в законі» тощо.

Народний депутат В. М. Неклюдов термін «кримінальний авторитет» пропонував навіть визначити в КК України. На його переконання «кримінальний авторитет» – особа, яка не має неформального титулу «зłodій у

законі», дотримується притаманних злочинному середовищу традицій та правил поведінки, має авторитет серед осіб, які вчинили та планують вчинити кримінальні правопорушення, здійснює безпосередню координацію та керівництво кримінальною спільнотою чи її частиною, або особа, якій «злочин в законі» делегував свої повноваження («смотрящі», «положенці» та ін.) [230].

Серед лідерів злочинного світу виокремлюють насамперед такі категорії, як «вор у законі», «смотрящий», «положенець». Ці фігури успадковано з СРСР, ГУЛАГу й тоталітаризму [275].

«Вор у законі». Термін *«вор у законі»* є передусім кримінологічним, а не кримінально-правовим, і властивий переважно кримінальній субкультурі країн пострадянського простору [198, с. 167-170]. Нині в КК України немає визначення терміна «вор у законі», хоча й пропозиції з цього приводу висловлювали неодноразово. Зокрема, у пояснювальній записці до одного з відповідних законопроектів зазначено, що для посилення боротьби із цією «лиходійською елітою», крім постійної роботи оперативних служб, необхідно законодавчо визначити поняття «злочин в законі» та механізм відповідальності таких «авторитетів». А тому необхідно внести відповідні зміни до КК України [231]. Упродовж останніх десяти років (з 2012 р.) було зареєстровано декілька законопроектів, що передбачали введення категорії «вора в законі».

У проєкті Закону «Про доповнення Кримінального кодексу України положеннями про відповідальність «злочинців в законі» та осіб, що належать до злочинського миру» від 22 травня 2012 р. № 10506 пропонувалося доповнити КК України визначенням «злочин в законі» як особи, яка відповідно до спеціальних правил у будь-яких формах організовує та/або керує злочинським миром (користується авторитетом у членів злочинського миру, надає їм завдання/доручення, що сприяють досягненню цілей злочинного миру, організовує злочинські розбори, бере участь у зібранні (сходці) «злочинців в законі» тощо) [231].

Схоже визначення містилося в проєкті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для «злочинців в

законі» та за злочини, вчиненні злочинними угрупованнями)» від 2 грудня 2014 р. № 1188. У цьому документі пропонувалося доповнити КК України визначенням особи, яка займає вище становище в злочинній ієрархії («злочин в законі») як особи, що відповідно до визначених у злочинному миру (злочинному середовищі) спеціальних правил поведінки в будь-яких формах організовує та/або керує злочинським миром (має авторитет у членів злочинського миру, надає їм завдання/доручення, що сприяють досягненню цілей злочинного миру, організовує злочинські розбори, бере участь у зібранні (сходці) «злочинців в законі» тощо) [236]. Відмінність цієї дефініції від попередньої полягає в уточненні того, що «злочин в законі» є особою, яка займає вище становище в злочинній ієрархії, а також у використанні поряд з терміном «злочинний мир» терміна «злочинне середовище». Про злочинний світ згадується в законодавстві Грузії. Зокрема, у законі Грузії про організовану злочинність і рекет «вора в законі» визначено як особу, яка в будь-якій формі здійснює управління або (та) організацію злочинського світу або з використанням методів діяльності злочинського світу здійснює управління або (та) організацію групи осіб [134].

Дещо інша дефініція «злочин в законі» пропонується в проєкті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для “злочинців в законі” та за злочини, вчиненні злочинними угрупованнями)» від 10 лютого 2015 р. № 1188. У ньому «злочин в законі» визначено як особу, яка є організатором і керівником злочинного співтовариства, що базується на достатньому авторитеті в кримінальному й тюремному середовищі, є активним прибічником кримінального способу життя та моралі, пов'язана обов'язком злочинного кодексу поведінки і традиціями кримінального світу, відносно якої формально виконано процедуру так званого коронування та керує іншими керівними особами злочинних угруповань відповідно до встановленої в злочинному товаристві ієрархії [237]. У цьому визначенні є згадка про виконання процедури так званого коронування, встановлено прив'язку «злочин в законі» до злочинного співтовариства, щодо якого його визнають організатором і керівником.

У новому проєкті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 2 грудня 2019 р. № 2513 пропонувалося доповнити ст. 28 КК України визначенням «злочинця в законі» як особи, яка дотримується притаманних злочинному середовищу традицій і правил поведінки, користується авторитетом серед осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення, керує, координує та/або організовує діяльність злочинної спільноти чи її частини або є учасником такої спільноти [230]. Це визначення схоже з попереднім, однак у ньому немає згадки про процедуру «коронування». Тому закономірно, що народний депутат М. Є. Дирдін пропонував абзац 2 ч. 5 ст. 28 КК України викласти в такій редакції: «“Злочинець у законі” визнається особа, яка суворо дотримується кодексу кримінальних традицій, яка має судимості, достатній авторитет у злочинному середовищі, та щодо якої виконана формальна процедура “коронування”». В обґрунтуванні цієї позиції зазначалося, що запропоноване в законопроєкті визначення «злочинця в законі» не відрізняє його від інших злочинців, які систематично вчиняють злочинні діяння. Кримінологічні дослідження засвідчують, що «злочинець у законі» можна стати лише після проходження процедури «коронування» [230]. З цього приводу С. Г. Киренко слушно зауважив, що оскільки надання статусу «вору в законі» вимагає в злочинному світі певної процедури (наприклад, «коронації» на «сходці» – злочинному зібранні), то потрібно принаймні в загальних рисах зазначити цей момент у тексті статті, інакше залишається незрозумілим, у чому саме полягає специфіка статусу «вору в законі» серед інших суб'єктів підвищеного злочинного впливу [146, с. 62].

На етапі обговорення законопроєкту від 2 грудня 2019 р. № 2513 народний депутат Г. М. Мамка запропонував інше визначення «злочинця в законі». На його думку, це особа, яка дотримується притаманних злочинному середовищу традицій та правил поведінки, що визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина та/або користується авторитетом серед осіб, які вчиняли та були засуджені за

кримінальні правопорушення, та/або керує, координує (організовує) діяльність злочинної організації (спільноти) чи її частини (групи), спрямовану на вчинення злочинів, або є учасником злочинної організації (спільноти) та/або здійснює розподіл сфер злочинного впливу та/або злочинних доходів між такими частинами (групами) злочинної організації (спільноти) [230].

Пропозиції щодо закріплення в КК України окремих ознак «вора в законі» зазнали критики.

Зокрема, В. В. Речицький зазначає, що нині доцільно розглянути таку необхідну для юридичного визначення «злодія в законі» ознаку, як **«дотримання притаманних злочинному середовищу традицій»**. Слово «дотримання» означає в юридичному сенсі послідовне «виконання», «непорушення» певних правил чи норм поведінки. Скажімо, кожен громадянин має обов'язок дотримуватися Конституції України та законів України (ст. 68 Основного Закону України), що передбачає в більшості випадків не активну дію, а утримання від правопорушень, позитивну бездіяльність [241].

Отже, вислів «дотримуватися притаманних злочинному середовищу традицій і правил поведінки» не означає автоматичної налаштованості особи на злочинні діяння. Не можна стверджувати, що всі без винятку традиції та правила поведінки, притаманні злочинному середовищу, є антигуманними. Злочинне середовище – це специфічна людська спільнота, яка існує й виживає завдяки дотриманню її членами певних правил, соціальних норм. Зокрема, у злочинному середовищі визнається авторитет старших і досвідченіших осіб, а також морально засуджуються особи, засуджені за вчинення злочинів на сексуальному підґрунті тощо [241].

У будь-якому випадку поняття «дотримання» стосовно злочинних традицій і правил поведінки є недостатньо конкретним і визначеним орієнтиром для справедливої правової оцінки. Своєю чергою така невизначеність суперечить конституційному принципу верховенства права, закріпленому в ст. 8 Основного Закону України [241].

Не менш вразливою для критики в контексті ст. 28 проєкту змін до КК України є адресована «злодію в законі» формальна вимога *«користуватися авторитетом серед осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення»*. По-перше, серед осіб, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення, є чимало тих, хто засудив своє кримінальне минуле й виправився. Тому мати авторитет у таких осіб не є негативною рисою чи ознакою. По-друге, якщо особи, які свого часу вчиняли кримінальні правопорушення, не мають нині судимості, то на якій підставі їх моральна позиція стосовно будь-якої особи може бути використана для кримінальної репресії чи просто дискримінації останньої [241].

Якщо для визнання авторитетної в кримінальному середовищі особи «злодієм у законі» достатньо такої ознаки, як її «участь» у «злочинній спільноті», то постає запитання: що тут є первинною кваліфікаційною ознакою – «злочинна спільнота» чи «злодій у законі»? Участь «злодія в законі» в «ієрархічному об'єднанні» понад п'яти осіб перетворює це об'єднання на «кримінальну спільноту». Водночас участь у «кримінальній спільноті» фізичної особи може надати цій особі статусу «злодія в законі» [241].

Якщо врахувати ту обставину, що не всі злочини є тяжкими або особливо тяжкими, нескладно дійти висновку, що загальне поняття «злочинної діяльності» в сенсі ст. 255 КК України охоплює також вчинення передбачених частиною четвертою ст. 12 КК України «нетяжких» злочинів, за які передбачено покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше ніж десять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше ніж п'ять років [241].

Це означає, що до «вора в законі» або іншого «суб'єкта підвищеного злочинного впливу» може бути застосовано позбавлення волі на 15 років лише за те, що він/вона «здійснював вплив» і «координував» злочину діяльність інших осіб, налаштованих на здійснення «нетяжких» злочинів у кількісно невизначеному масштабі [241].

Послідовне застосування частини четвертої ст. 255 КК України до «вора в законі» або іншого «суб'єкта підвищеного злочинного впливу» видається

істотним порушенням вимог «пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню». У такий спосіб репресивний потенціал ст. 255 КК України суперечить вимогам верховенства права, що закріплено в ст. 8 Основного Закону України [241].

Зауважимо, що спершу законопроект № 2513 містив перекладене українською мовою поняття «зłodій в законі». До другого читання формулювання було змінено на таке, яке поширене в злочинному світі, однак законодавець не закріпив ознак, що характеризують суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема «вора в законі» [186, с. 122-123].

У теорії кримінального права та кримінології немає чіткої та однозначної дефініції поняття «вор у законі» Передусім до них слід відносити осіб, яким надано зазначений неофіційний статус та які пропагують «зłodійські ідеї», згуртовують довкола них осіб кримінально протиправного спрямування.

«Зłodіями в законі» стають особи, що вже були неодноразово судимими (хоча серед «зłodіїв у законі» є також і значна кількість злочинців, які взагалі не були раніше судимими), а саме такі, що глибоко опанували кримінальну субкультуру; мають високий авторитет у злочинному світі; визнані такими особами, що вже мають статус «зłodія в законі». Визнання злочинця «зłodієм у законі» в більшості випадків відбувається здійснюється на зłodійській «сходці» – «законодавчому органі» злочинного світу, повноважному визначати систему зłodійської етики («злочинної ідеології»), вирішувати найбільш важливі та складні питання життя в злочинному світі [256, с. 84-85].

З аналізу проміжних рішень у кримінальному провадженні (ухвал слідчих суддів під час здійснення судового контролю) й остаточних судових рішень в адміністративному судочинстві, в яких вирішувалося питання про скасування рішень уповноважених органів на заборону в'їзду на територію України іноземним громадянам через наявність у них статусу «вора в законі», виявлено **критерії, що використовують суди для встановлення того, що особа мала статус «вора в законі»**. Зокрема, це: проходження процедури ініціації («коронування») та отримання статусу «вора в законі»; контроль і розподіл

матеріальних благ («общака»); виконання ролі «мирового судді» під час вирішення конфліктів і спірних ситуацій, які виникали між представниками криміналітету; вплив на представників криміналітету, надання їм відповідних вказівок, контроль виконання таких вказівок і дотримання особами негласних «злочинних понять»; наявність злочинного прізвиська; наявність злочинного авторитету у кримінальному світі; беззаперечний авторитет серед злочинців [169, с. 249-250].

Одне з найбільш повних і вичерпних визначень «вора в законі» сформульовано в науково-практичному коментарі до ст. 255 КК України. На переконання авторів коментаря, «вор у законі» є суб'єктом, якому, відповідно до юридичної літератури та інших джерел, притаманна низка ознак:

1) набуває такого статусу внаслідок проходження «коронації» (особливої процедури визнання особи «вором у законі» на злочинному зібранні («сходці») інших «ворів у законі»).

Стати «вором у законі» можна лише за умови отримання підтримки («рекомендації») інших, визнаних такими кримінальними авторитетами, представників злочинного середовища. Трапляються випадки, коли кримінальні авторитети з різних причин відмовляються «коронуватися». Самі авторитети здебільшого пояснюють це вагою «зłodійської корони»; фактично йдеться про те, що не завжди кримінальний авторитет спроможний чи бажає неухильно дотримуватися зłodійських звичаїв, традицій, моралі¹³;

2) підтримує злочинні традиції, пропагує ідеї злочинного світу, згуртовує довкола них інших осіб, дотримується зłodійського «кодексу честі», який, зокрема, забороняє: сприйняття будь-яких формальних суспільних правил

¹³ З іншого боку, окремі злочинці за зłodійськими «поняттями» ніколи не можуть стати «ворами в законі». Це, зокрема: 1) особи з нетрадиційною сексуальною орієнтацією (в установах виконання покарань їх називають «скривдженими», «півнями»), засуджені, які надавали допомогу адміністрації (їх називають «козлами»), «фуфлижніки» (ті, хто не повертає картковий або інший борг); 2) особи, які служили в правоохоронних органах чи армії; 3) ті, хто недостатньо знає і поважає зłodійську мораль. Наприклад, якщо злочинець, маючи кримінальний дохід, не вносить гроші в «общак» або не допомагає «чесним арештантам», а використовує дохід в особистих цілях (на зłodійському жаргоні – набиває кишку), то він не зможе стати «вором в законі» [158, с. 32-33].

поведінки й норм моралі; будь-яку співпрацю з органами кримінальної юстиції, зокрема визнання власної вини; займатися будь-якою суспільно корисною працею, обіймати будь-які адміністративно-господарські посади в місцях позбавлення волі; брати участь у діяльності політичних партій, виборах до органів влади; отримувати від влади зброю, нагороди, захищати державні й громадські інтереси; вчиняти вбивство, якщо його причиною не був захист «воровських принципів» і «честі вора», а також хуліганство і зґвалтування;

3) організовує наповнення злочинської каси – «общака»¹⁴;

4) підтримує фінансово та/або матеріально засуджених чи раніше судимих;

5) координує кримінально протиправну діяльність на певній території чи в певній сфері;

6) виконує роль «третейського судді» (є посередником у розв'язанні конфліктних ситуацій);

7) переважно є неодруженим чоловіком, уникає тривалих стосунків із жінками, розірвав контакти з рідними та близькими;

8) здебільшого має (мав) судимість;

9) має радника, інших помічників, прислужників («шісток»);

10) має авторитет серед засуджених чи раніше судимих;

11) має відповідні татуювання на тілі;

12) сприяє кримінально протиправній діяльності чи спонукає до неї;

¹⁴ Під «общаком» (злочинським «общаком») розуміють своєрідний матеріальний фонд – кошти (зокрема, безготівкові) та інші матеріальні цінності (наприклад, у місцях позбавлення волі це можуть бути продукти харчування, одяг, наркотики, алкоголь тощо), за збирання, облік та зберігання яких відповідає певна особа («вор в законі», «смотрящий»). Це фонд взаємодопомоги в злочинному середовищі. «Общак» слугує основою згуртування різних груп засуджених під заступництвом найбільш авторитетних із них – «злочинців в законі» і «смотрящих». «Общак» поповнюється, зокрема, за рахунок прибутку від професійної злочинної діяльності, «податку» з осіб, які порушують норми і традиції злочинного світу, коштів, які надходять «ворам в законі» чи іншим кримінальним авторитетам як плата за вирішення ними майнових спорів, внесків від проведення азартних ігор. У злочинному світі існує як загальний «общак», так і регіональні, а також інші, локальніші «общаки». Взагалі злочинські «каси» розрізняються за місцем їхнього створення і контингентом суб'єктів використання. Кошти з «общака» можуть бути використані, наприклад, для оплати послуг адвокатів, допомоги близьким «вора в законі» чи іншого кримінального авторитету, який перебуває в установі виконання покарань, підкупу персоналу цих установ, слідчих або суддів, влаштування злочинських зібрань [158, с. 32-33].

13) має зв'язки з іншими злочинними авторитетами, учасниками злочинних об'єднань;

14) може наділяти членів злочинного середовища певними функціями чи ролями, зокрема призначає «положенців»;

15) має можливість брати участь у «сходці»;

16) уміє на високому рівні грати в азартні ігри та вчасно розраховується з тими, хто виграв;

17) має кримінальне прізвисько [158, с. 32-33].

Для «ворів у законі» передбачено три види санкцій: 1) публічний ляпас (застосовують за дрібні провini; причому дати ляпас може тільки рівний за «званням», тобто також «вор у законі»; 2) «дати (бити) по вухах», тобто перевести в нижчу категорію – так званих мужиків; 3) смерть. У разі порушення основних вимог злочинського «кодексу» «вор у законі» не може розраховувати на поблажливість; його будуть розшукувати, поки не знайдуть. Після винесення злочинською «сходкою» вироку кожен арештант, який поважає себе, зобов'язаний під час зустрічі із засудженим привести вирок у виконання, тобто позбавити життя «вора в законі».

Використання «титulu» «вора в законі» злочинцями є доволі суперечливим, оскільки вони називають себе просто «злочинцями», не додаючи жодної згадки про будь-який закон, що для інших категорій злочинців не передбачено [275]. «Вора в законі» можуть називати по-різному: «вор у законі», «вор», «старший брат», «ідейний вор», «законник» тощо [158, с. 33-34].

Протистояти діяльності «злочинців у законі» надзвичайно складно. Адже «авторитети», коли переходять, з'являються лише в добре перевірених місцях. Вони непередбачувані, ведуть активне кримінальне життя, підтримують засуджених у місцях позбавлення волі через «общаки» й мають дві основні робочі спеціалізації. Одні контролюють чисельні угруповання крадіїв, грабіжників і розбійників, нерідко беруть безпосередню участь у «наскоках». Їх називають мастодонтами, плем'ям, що вимирає, до якого належать представники найстарішої когорти, що дотримуються традицій. «Авторитети» нової формації,

які не надто дотримуються злочинського кодексу, найбільше цікавляться бізнесом – як «тіньовим», так і участю в легальних видах підприємництва. Таким особам та їхньому оточенню нерідко інкримінують участь у всіляких доходних оборудках і загалом аферах у сфері економіки. В коло їхнього інтересу потрапляють такі об'єкти, як порти, ринки й пов'язана з ними контрабанда. Щоб прокручувати залучені в такі схеми мільйони (чи навіть мільярди), «авторитети» налагоджують зв'язки з чиновництвом (купляють їх, допомагають у кар'єрі посадовцям-корупціонерам), очільниками державних підприємств, правоохоронних структур, суду, їхніми друзями нерідко стають і доволі знані політики (Геннадій Карпюк «Дзеркало тижня» №5, 13 лютого 2010) [231].

«Злодії в законі» впливають не тільки на бізнес і злочинні сфери діяльності, а й на політиків і людей, що ухвалюють доленосні рішення для країни, на народних обранців. Через них вносять зміни в законодавство, які полегшують долю в'язнів і злочинного бізнесу. Найяскравіший приклад – «закон Савченко», який лобіювала саме організована злочинність. Таких прикладів впливу «злочинців у законі» на динаміку криміногенної ситуації в Україні безліч [256, с. 86].

Адміністрація злочинного світу, представлена «злочинцями в законі», уособлює кримінально-протиправну «виконавчу» та «судову» владу, призначається злочинною «законодавчою» владою («злочинська сходка»), продукує ідеологію злочинного світу; розпоряджається та контролює злочинну казну («общак») [256, с. 86].

«Вор у законі» не є керівником організованого злочинного формування (організованої групи чи злочинної організації), а він перебуває «над ними», а також може створити злочинну спільноту та керувати нею [183, с. 99-100].

«Злочинці в законі» – це переважно довічне звання. І вплив злочинця навіть за ґратами залишається надзвичайно сильним. Тож навіть якщо ув'язнити таких осіб, на ситуацію з рівнем організованої злочинності це не вплине. Злочинці не має «прописки»: у будь-якому регіоні, у будь-якій країні (тим паче на пострадянському просторі) йому забезпечено прийом і злочинні контакти. Тож

явище це транснаціональне, боротися з ним складно, адже неефективними є загальноприйняті методи, зокрема запровадження терміна «злочин в законі» в певне національне законодавство. Злочини такого масштабу та статусу (за досвідом країн ЄС і США) повинні довічно перебувати під контролем правоохоронних органів, причому за активної міжнародної співпраці [224].

Отже, з огляду на відсутність законодавчої дефініції «вора в законі», а також урахуваючи викладене вище, рішення про визнання певної особи «вором у законі» слід приймати лише на підставі встановлення та доведення комплексу окреслених ознак, що свідчать про наявність такого статусу. Крім того, в обвинувальному акті й обвинувальному вирокі слід зазначити, на підставі яких ознак органи досудового розслідування чи суд дійшли висновку про те, що особа перебуває в статусі «вора в законі».

«Положенець». «Положенці» («відповідальні») – це призначені «вором у законі» особи, що мають кримінальний авторитет та уповноважені на виконання функцій «вора в законі» на визначеній території. «Положенець» діє від імені «вора в законі», фактично виконуючи обов'язки «вора в законі» на певній території за його відсутності.

«Положенець» має право приймати рішення з деяких важливих питань. Однак рішення, що стосуються долі інших осіб, він повинен ухвалювати, порадившись із «вором у законі» або довівши це до його відома. «Положенець» за погодженням із «вором у законі» призначає «смотрящих», які представляють їхні інтереси на меншій території (міста, району, селища тощо) або на окремому об'єкті (наприклад, в установі виконання покарань). «Положенці» є своєрідними кандидатами у «вори в законі», які своєю поведінкою мають довести, що вони є гідними «коронації» [158, с. 34].

«Положенець» є формальним посередником між «вором у законі» й іншими особами, які перебувають у сфері злочинного впливу. Деякі джерела ототожнюють ці дві ролі, але це не так, оскільки «положенець» ніколи не буде «коронований», навіть якщо він є кримінальним авторитетом, оскільки в його «біографії» є певні вади, що не дозволяють отримати статус суб'єкта

підвищеного злочинного впливу (як-от служба в армії в минулому) [183, с. 99-100].

«Смотрящий» («наглядач»). «Смотрящий» – це особа, уповноважена наглядати за дотриманням загальноприйнятих у злочинських колах (злочинному середовищі) правил поведінки та наказів «положенця» на певній території (наприклад, у виправній колонії, певному районі, області) [158, с. 34-35]. Вони передусім контролюють і координують кримінально протиправну діяльність злочинних об'єднань на певній території, а також забезпечують надходження коштів до «общака».

«Наглядач» – особа, яка спостерігає за певним об'єктом (або камерою в СІЗО чи кримінально-виконавчою установою, або злочинним промислом (як-от викраденнями автомобілів), або за містом загалом) [183, с. 99-100]. «Смотрящего» призначає «вор у законі» або «положенець».

Основна функція «наглядача» – нагляд за дотриманням «злочинського закону» та збір коштів в «общак». Не можна заздалегідь визначити, які саме злочинні спільноти контролюють об'єкт або злочинний промисел, адже це рішення може бути прийняте «за замовчуванням» самостійно «вором у законі», а може визначатися на «сходці» (ситуацію ускладнює ще й те, що злочинні спільноти користуються «послугами» одна одної (через «грузинів» «слов'яни» мають вихід на злочинні спільноти Туреччини, Європи, США тощо)) [183, с. 99-100].

У злочинній ієрархії існують «смотрящий» за зоною, «смотрящий» на волі, «смотрящий» за районом області, «смотрящий» за містом, «смотрящий» за корпусом установи виконання покарань, «смотрящий» за «дорогою» (постачанням на територію колонії заборонених предметів і речовин) тощо [158, с. 34-35].

«Смотрящим» за зоною призначають переважно особу, яка має авторитет серед засуджених осіб і веде «правильний» з погляду дотримання злочинських традицій спосіб життя. Йому підлеглі інші учасники неформальної ієрархії –

«смотрящий» за окремою ділянкою виправної колонії, «смотрящий» за промисловою зоною, «смотрящий за їдальнею» тощо [158, с. 34-35].

«Смотрящего» за установою відбування покарання призначає «вор у законі». Його функції схожі на функції «смотрящего» на волі (ідеться передусім про дотримання злочинських традицій та забезпечення надходжень до «общака»).

Відмінності між «злочинцем у законі», «положенцем» і «смотрящим».

Якщо титул «вора в законі» є позитивним (звісно, трапляються і випадки позбавлення цього статусу або відмови від нього), то місце «положенців» і «смотрящих» у злочинній ієрархії з плином часу змінюється. Зокрема, «смотрящий» за конкретною установою виконання покарань після відбуття покарання та звільнення з цього місця позбавлення волі здебільшого втрачає відповідний статус [158, с. 36].

«Положенця» та «смотрящего» призначають на «сходці» кримінальних авторитетів. Водночас «смотрящих» нижчого рівня злочинської ієрархії можуть призначати без «сходки» (наприклад, «смотрящий» за зоною може самостійно призначати «смотрящего» за ділянкою).

«Положенець» і «смотрящий» виконують такі функції:

- приймають неформальну владу на ввіреній їм території;
- розробляють правила поведінки на ввіреній їм території, забезпечують дотримання правил поведінки відповідно до злочинських «законів»;
- здійснюють перевірку засуджених, які прибувають для відбування покарання;
- призначають довірених осіб (які мають авторитет серед засуджених, раніше судимих, осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень і злочинного способу життя, мають значний вплив на таких осіб), координують їх діяльність;
- здійснюють контроль за діяльністю кримінально протиправних об'єднань та осіб (як місцевих, так і з інших регіонів – «гастролерів») на певній території та/або координують такої діяльності, сприяння їй;

– здійснюють збирання та розподіл коштів, зокрема здобутих кримінально протиправним шляхом;

– забезпечують наповнення «общака», ведення «бухгалтерії», у якій відображено всі надходження до «общака», надходження/витрачання коштів;

– забезпечують осіб, які відбувають покарання у виправних установах, харчовими продуктами, тютюновими виробами, наркотичними засобами, психотропними речовинами, засобами зв'язку, іншими забороненими предметами;

– визначають злочинні касти, у яких перебувають засуджені («мужики», «козли», «порядочні», «непорядочні», «скривджені» тощо), а також переводять з однієї касти в іншу;

– вирішують спори, які виникають між особами з погляду неписаних злочинських «законів», «за поняттями» (тобто системи неформальних норм і правил, які діють у злочинному середовищі), виконуючи роль «мирового судді», визначають обґрунтованість претензій, а також ухвалюють рішення про покарання винуватців тощо [158, с. 35-36].

Для виконання зазначених функцій «положенець» і «смотрящий» можуть створювати організовані групи чи злочинні організації або бути членами таких кримінально протиправних об'єднань, організованих іншими особами [158, с. 36].

У злочинній ієрархії, крім «положенця», «смотрящего», «зłodія в законі» виокремлюють також *«утримувача общака» («казначея»)* – особу, яка відповідає за «общак», тобто контролює надходження та видатки, забезпечує його охорону, і *«прагнутого»* – особу, що може бути лідером злочинного середовища, кримінальним авторитетом, але поки що не посідає місце у вищій злочинній ієрархії, однак вчиняє певні дії, щоб досягти цього (із кожного вчиненого його злочинною групою кримінального правопорушення «заносить частку в общак», тобто поповнює злочинську касу) [183, с. 99-100].

3.3. Недоліки конструкції особливо кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч. 5 ст. 255 КК України

Певні вади має і конструкція особливо кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч. 5 ст. 255 КК України.

По-перше, вказівка в ч. 5 ст. 255 КК України на особу, яка здійснює злочинний вплив, є нелогічною, необґрунтованою і такою, що суперечить правилам конструювання кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів кримінальних правопорушень.

З одного боку, у ч. 5 ст. 255 КК України об'єднано суб'єктів з різним ступенем небезпечності – особу, яка здійснює злочинний вплив та особу, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Слушно зауважують вчені, що в межах особливо кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч. 5 ст. 255 КК України, об'єднано поведінку різних суб'єктів – менш небезпечної особи, яка здійснює злочинний вплив, та іншої, небезпечнішої особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі» [158, с. 27]. Очевидно, що така позиція законодавця є неприйнятною: підстави кримінальної відповідальності таких різних за ступенем небезпеки суб'єктів має бути встановлено в різних частинах ст. 255 КК України.

З другого боку, особа, яка здійснює злочинний вплив, є одночасно суб'єктом як основного, так і кваліфікованого й особливо кваліфікованого складів злочинів [210, с. 49].

З цього приводу С. Г. Киренко ставить слушне запитання: чи можна взагалі створити злочинну організацію, злочинну спільноту, керувати ними або їхніми структурними частинами (тобто вчинити дії, передбачені ч. 1 та ч. 4 ст. 255 КК України), не маючи авторитету, інших особистих якостей чи можливостей – тобто ознак, характерних, зокрема, для особи, яка здійснює злочинний вплив, а саме для суб'єкта злочину, передбаченого ч. 5 цієї статті. Відповідь очевидна – ні. Це, на жаль, у легальному секторі суспільства (тобто на підприємствах, в установах чи організаціях, які діють відповідно до закону) можлива ситуація,

коли особа стає, наприклад, керівником не завдяки власному авторитету, професійним якостям, а завдяки родинним чи іншим зв'язкам або за дії, що не належать до її професійної компетенції. У нелегальному («тіньовому») секторі суспільства серйознішим є відбір на ролі керівників, які повинні вміти протидіяти й закону, і конкурентам. Отже, склалася парадоксальна ситуація: вчинити злочин, передбачений ч. 1 чи ч. 4 ст. 255 КК України, може лише особа, характеристики якої є прерогативою ч. 5 статті, яка своєю чергою є обтяжуючою обставиною для ч. 1 і ч. 4 цієї статті [146, с. 61-62].

Натомість А. А. Вознюк, О. О. Дудоров та С. С. Чернявський стверджують, що закріплене в ч. 5 чинної редакції ст. 255 КК України формулювання не цілком узгоджується з розробленими теорією кримінального права вимогами до змісту кваліфікуючих ознак як засобу диференціації кримінальної відповідальності. Однією з таких вимог є нехарактерність відповідного варіанту поведінки, тобто ознака, якій надано властивість кваліфікуючої (особливо кваліфікуючої), не повинна бути нормою для більшості випадків вчинення певного кримінального правопорушення. Створення та керівництво злочинною організацією або злочинною спільнотою, каране за ч. 1 і ч. 4 ст. 255 КК України, відповідно, передбачає вчинення таких дій саме й тільки суб'єктом злочинного впливу – без нього особа такі дії здійснити просто не спроможна. Виходить, що розглядувана особливо кваліфікуюча ознака може (повинна) вбачатися в будь-якому випадку вчинення дій, зазначених у ч. 1 і ч. 4 ст. 255 КК України, що змушує, так би мовити, автоматично кваліфікувати вчинене вже за ч. 5 ст. 255 КК України [158, с. 31-32].

У теорії кримінального права пропонується два способи розв'язання проблеми: 1) виключення словосполучення «особою, яка здійснює злочинний вплив» з диспозиції ч. 5 ст. 255 КК України, оскільки ознаки такої особи є конститутивними для суб'єкта злочинів, передбачених ч. 1 і ч. 4 цієї статті [146, с. 61-62]; 2) застосування до розглядуваної частини кримінального закону правил не буквального, а обмежувального тлумачення; за ч. 5 ст. 255 КК України підлягає відповідальності лише «вор у законі» та «прирівняний» до нього суб'єкт

підвищеного злочинного впливу [158, с. 31-32]. Водночас можливим виходом із цієї ситуації може бути й третій спосіб: удосконалення дефініцій понять «злочинний вплив» і «суб'єкт злочинного впливу». Перший та третій способи потребують внесення змін до КК України. Тому до моменту їх реалізації слід застосувати обмежене тлумачення положень ч. 5 ст. 255 КК України.

По-друге, на переконання С. Г. Киренка, *некоректною видається вказівка в диспозиції ч. 5 ст. 255 КК України на дії, передбачені, зокрема, частиною другою цієї статті*, оскільки ч. 2 передбачає відповідальність за участь у злочинній організації, проте для осіб, зазначених у ч. 5 цієї статті, характерним є не участь у злочинній організації, а вчинення організаційних або керівних функцій у таких злочинних об'єднаннях [146, с. 61-62].

Справді такі суб'єкти, як «вори в законі», здебільшого здійснюють організаційні чи керівні функції. Вони координують діяльність інших суб'єктів злочинного впливу та суб'єктів підвищеного злочинного впливу, а також злочинних об'єднань на певній території. Водночас «вори в законі» не завжди створюють злочинні організації чи злочинні спільноти або керують такими організованими злочинними об'єднаннями. Іноді вони беруть участь у злочинній організації, вчиняють окремі злочини в її складі, виконуючи функції виконавця чи співвиконавця (наприклад, вимагання, завдання тілесних ушкоджень тощо).

Однак С. Г. Киренко не врахував той факт, що в ч. 5 ст. 255 КК України йдеться не лише про «вора в законі», а й інших суб'єктів підвищеного злочинного впливу, а також суб'єктів злочинного впливу. А тому, з огляду на зазначене, вказівку на частину другу статті слід залишити в диспозиції ч. 5 ст. 255 КК України.

По-третє, *помилковим визнається вживання сполучника «у тому числі»*. О. І. Міневич зауважує, що в Законі № 671-IX наявні мовні помилки: законодавець «зловживає» сполучником «у тому числі», який є калькою з російськомовного «в том числе», використовуючи його шість разів [186, с. 125]. Філологи рекомендують замість цього сполучника для приєднання члена

речення, що є частиною попереду названої сукупності чи визначеного цілого, ширше вживати залежно від контексту сполучник «зокрема», прийменниково-відмінкову форму «серед них», частку «навіть», прислівник «також» та інші сполуки з підсилювальною часткою «і» або «й» [113, с. 170]. Дійсно використання сполучника «у тому числі» не властиво українській мові, тому його слід замінити на «зокрема». Хоча варто зважати, що цей сполучник використано в інших статтях КК України.

По-четверте, вадою дефініції суб'єкта підвищеного злочинного впливу вчені називають **використання терміна «статус»**. П. Фріс та І. Фріс зазначають, що автори закону для характеристики суб'єкта підвищеного злочинного впливу в примітці 2 до ст. 255 КК України визначають його вже не просто як особу, що здійснює підвищений злочинний вплив, а як суб'єкта, що перебуває в такому статусі. Слід одразу заперечити тим, хто переконуватиме, що йдеться не про правовий статус, а про соціальний статус, «досить чітко визначене становище індивіда в соціальній ієрархії групи». Однак таке нормативно невизначене розуміння «статусу» породжуватиме правову невизначеність, що категорично недопустимо, передусім під час конструювання норм кримінального закону. Це суперечить принципу верховенства права, закріпленому в ст. 8 Конституції України [275].

По-п'яте, вчені акцентують і на інших недоліках досліджуваної термінології. О. І. Міневич слушно стверджує, що у визначенні особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі», наявна тавтологія [186, с. 122].

Учені К. В. Юртаєва та Р. Р. Романів аргументують, що, надавши дефініцію особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі», законодавець **порушив вимоги формальної логіки**, створивши «коло у визначенні»: те, що визначається, не має повторюватися в його визначенні а ні прямо, а ні опосередковано [290, с. 228].

Підстави кримінальної відповідальності «ворів у законі»: актуальні проблеми теорії та практики. Внесені зміни до КК України, що стосувалися

введення в законодавчий обіг терміна «вор у законі», викликали критику в колах наукової спільноти, що лише посилилася у зв'язку з проблемами притягнення цих представників злочинного світу до кримінальної відповідальності як спеціальних суб'єктів злочину¹⁵. Нині вчені дискутують з приводу доцільності використання терміна «вор у законі», акцентують на тому, що це русизм і жаргонізм, зауважують про відсутність у КК України відповідної дефініції, а також акцентують на проблемах доведення статусу «вора в законі». З огляду на зазначене, ці питання потребують ґрунтовного аналізу.

1. Чи була потреба в законодавчому закріпленні «вора в законі» як спеціального суб'єкта злочину?

Насамперед слід зосередити увагу на тому чи була потреба в законодавчому закріпленні «вора в законі» як спеціального суб'єкта злочину. Таку необхідність обґрунтовували розробники відповідних змін до КК України, керуючись позицією працівників правоохоронних органів, які зазначали про необхідність створення нових кримінально-правових інструментів протидії діяльності кримінальних авторитетів в Україні, а також зважали на досвід інших країн у цій сфері, насамперед Грузії [211, с. 506-507].

З приводу криміналізації дій «ворів у законі» В. О. Гацелюк зазначив, що поширення криміналізації певних діянь на «зłodіїв у законі» є псевдокриміналізацією, оскільки їх дії можна кваліфікувати як організацію або пособництво діяльності злочинної організації [109, с. 218]. Однак таку позицію доцільно не поділяти, оскільки кримінально протиправні дії «ворів у законі» не обмежуються лише організацією чи пособництвом діяльності злочинної організації. Частина їх протиправної діяльності стосується не лише злочинних організацій, а й організованих груп, груп осіб за попередньою змовою чи осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення поза межами співучасті.

¹⁵ За даними Офісу Генерального Прокурора у 2021 р. за ст. 255 КК України обліковано 173 злочини. У 76 (43,9 %) кримінальних правопорушеннях особам вручено повідомлення про підозру, а в 35 (20,2 %) – провадження направлені до суду з обвинувальним актом. У 23 (13,3%) кримінальних правопорушеннях провадження закрито за п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України. 135 (78 %) становили кримінальні правопорушення, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення) [233].

«Вора в законі» до внесення змін до КК України законом України від 4 червня 2020 р. можна було притягнути до кримінальної відповідальності за вчинення будь-якого кримінального правопорушення. Водночас не всі їх діяння підпадали під ознаки злочину чи кримінального проступку, передбаченого законом про кримінальну відповідальність. Це стосується, наприклад, організації, сприяння чи координації кримінально протиправної діяльності на певній території чи в певній сфері. Саме тому криміналізовано встановлення та поширення злочинного впливу. Тобто криміналізація злочинного впливу усунула ту прогалину, що була в підставах притягнення до кримінальної відповідальності «ворів у законі» за окрему групу суспільно небезпечних діянь, характерних для цих суб'єктів.

Однак чи була потреба визнавати «вора в законі» спеціальним суб'єктом? Аргументом на користь цього можна назвати можливість посилення кримінальної відповідальності за допомогою суворішої санкції ч. 5 ст. 255 КК України (позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна). Позитивним є і те, що нині «вор у законі» чітко усвідомлює, що його можуть притягнути до кримінальної відповідальності. Адже в ст. 255 та 255-1 КК України безпосередньо зазначено, що йдеться саме про особу, яка перебуває в статусі «вора в законі».

У контексті зазначеного цікавою видається позиція А. А. Вознюка, який хоча й зауважує, що особливої потреби у введенні цього поняття не було, називає негативним моментом популяризацію злочинського жаргону, однак зазначає, що, з другого боку, речі слід називати своїми іменами. Такий крок законодавця, можливо, навпаки сприяв дотриманню принципу правової визначеності, оскільки полегшує ідентифікацію певної особи як суб'єкта підвищеного злочинного впливу. «Вор у законі» чітко розуміє, що він є суб'єктом підвищеного злочинного впливу, не звертаючись за відповідними консультаціями. Його статус усвідомлюють і правоохоронці, і співучасники, і потерпілі, взагалі будь-хто. Не було б у КК України вказівки на «вора в законі» – тривали б дискусії стосовно того, чи підпадає він під поняття суб'єкта

підвищеного злочинного впливу [50, с. 33]. На думку цього вченого, не можна виключати певний запобіжний ефект цього терміна [50, с. 33]. Звісно, такий ефект не значний, однак він таки є. Не випадково одним із завдань КК України визнано запобігання кримінальним правопорушенням.

З другого боку, чи можливо було б притягнути до кримінальної відповідальності «ворів у законі» без виокремлення їх як спеціальних суб'єктів злочину? Відповідь на це питання має бути позитивною. По-перше, «ворів у законі» за наявності відповідних підстав можна було б притягнути до кримінальної відповідальності за вчинення основного злочину, передбаченого ст. 255, 255-1 КК України. По-друге, їх можна було б притягнути до кримінальної відповідальності й за вчинення кваліфікованого чи особливо кваліфікованого виду злочину, передбаченого цими статтями, якщо довести, що вони належать до категорії осіб, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Тож слушною є думка, що «особливої потреби у введенні цього поняття не було, оскільки, законодавець “вора в законі” називає одним із різновидів суб'єкта підвищеного злочинного впливу» [50, с. 33].

Тож і без законодавчого закріплення терміна «вор у законі» були підстави притягнути їх до кримінальної відповідальності за вчинення як основного, так і кваліфікованого складів злочинів, передбачених ст. 255, 255-1 КК України.

Тому в юридичній літературі доречно акцентують увагу на тому, доцільно вводити в закон про кримінальну відповідальність поняття «вор у законі», надаючи йому в такий спосіб юридичного значення? [43, с. 185].

2. Відсутність визначення терміна «вор у законі».

Суттєвою вадою чинних підстав кримінальної відповідальності «ворів у законі» є відсутність визначення цього терміна, що не дає можливості ефективно застосувати нові кримінально-правові норми на практиці, зокрема через неоднозначне його тлумачення.

Учені неодноразово зауважували про відсутність визначення терміна «вор у законі» в КК України чи будь-якому іншому законі, а також про необхідність у ньому у зв'язку з відповідними законодавчими новаціями. З цього приводу

дослідники зазначають: «у КК чи іншому законі не розкрито змісту терміна “вор в законі”, який має важливе значення для кваліфікації дій організаторів та інших учасників злочинних організацій чи злочинних спільнот» (А. А. Вознюк) [46, с. 55]; «у положеннях Закону немає жодної вказівки на те, яким чином “вор у законі” відрізняється від інших суб’єктів підвищеного злочинного впливу, які специфічні ознаки має така особа» (А. О. Нікітін) [198, с. 169]; «диспозиція ч. 5 ст. 255 КК України містить вказівку на «особу, яка перебуває в статусі суб’єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі “вора в законі”, проте роз’яснення терміна “вор в законі” у статті відсутнє, хоча мова йде про особу, яка знаходиться на верхніх сходинках злочинної ієрархії» (С. Г. Киренко) [146, с. 62]; «тривожним є те, що законодавець в якості важливої кваліфікуючої ознаки наважився використати поняття, зміст якого не описується (не визначається) в національному праві» (В. В. Речицький) [241].

Спроби дати офіційну дефініцію поняття «злочин в законі» (український переклад жаргонного «вора в законі») здійснено в процесі модернізації ст. 28 КК України, однак виявилася вона безрезультатною [241].

Нині статус «вора в законі» ніде нормативно не врегульовано, не підтверджено документами. Хоча й законодавець у примітці 2 до ст. 255 КК України намагається дати роз’яснення, вказуючи на те, що «вор у законі» – один із неформальних статусів суб’єктів підвищеного злочинного впливу, а в примітках 1, 2 визначає поняття «злочинний вплив», «суб’єкт підвищеного злочинного впливу», утім ознак поняття «вор у законі» не надає, що вказує на правову невизначеність [191, с. 168-169]. Науковці вважають, що в цьому випадку слід звертатися до словника аргі або безпосередньо до представників «злочинного середовища» [153, с. 215; 191; 241].

На думку О. М. Мусиченка, це не може відповідати засадам правової держави, тому така новела є невиправданою, не відповідає вона й національним стандартам термінологічної роботи, згідно з якими термін має бути прозорим, тобто його буквальне значення можна встановити із значень термінологічних

елементів, які належать до його складу, не добираючи його визначення [191, с. 168-169].

Нині немає спеціального закону на кшталт того, що діє в Грузії, який визначав би базові терміни, використовувані в конструкціях відповідних заборонних кримінально-правових норм. Не висвітлено змісту зазначених термінів і в інших законах, наприклад, «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 р. Цікавим є той факт, що цей закон відіграв важливу роль у рішенні ЄСПЛ (справа «Ашларба проти Грузії», заява № 45554/08), адже Суд зауважив, що розділ 3 закону Грузії про організовану злочинність і рекет всебічно пояснював громадськості визначення таких розмовних термінів, як «зłodийський світ», «членство в “зłodийському світі”», «врегулювання суперечок з використанням повноважень “зłodія в законі”», «перебування в статусі “зłodій у законі”» тощо. Як наслідок Суд вважає, що тлумачення статті 223 (1) КК Грузії у взаємозв'язку з юридичними визначеннями, що містяться в розділі 3 закону про організовану злочинність і рекет, дає змогу пересічній людині зрозуміти необхідні складові двох кримінальних правопорушень, що стосуються функціонування «зłodийського світу» [46, с. 55; 298].

Зазначене рішення ЄСПЛ дає підстави для важливого висновку про необхідність прийняття відповідного закону. Інакше в разі аналогічних звернень до ЄСПЛ засуджених за новими статтями в КК України Європейський суд може прийняти рішення не на користь України [43, с. 176-194].

Відсутність законодавчого визначення «вора в законі» ускладнює і застосування щодо них інституту екстрадиції. Н. Ахтирська зазначає, що в апеляційних скаргах захисники «ворів у законі» оскаржують рішення судів про екстрадицію, посилаючись на те, що в законодавстві України немає визначення такого статусу особи [5, с. 325].

Водночас на практиці трапляються випадки, коли наявність «вора в законі» доводять за допомогою переліку окремих його ознак. *Зокрема, в одному із судових рішень зазначено, що статус у підозрюваного «вора в законі» пояснюють*

наявністю доказів, що Особа-1 під час злочинного зібрання «сходки» за протекторату загальноновизнаного у кримінальному світі суб'єкта підвищеного злочинного впливу – «вора в законі» Особа-3 пройшов процедуру ініціації (був «коронований») та отримав статус вищого суб'єкта злочинної ієрархії – «вора в законі». Крім того, про цей статус свідчить наявність у підозрюваного кримінального прізвиська, участь у розподілі «зłodійського общака» [273]. В іншому судовому рішенні вказано на такі ознаки «вора в законі», що наявні в підозрюваного: проходження процедури ініціації («коронування») та отримання статусу «вор в законі»; контроль і розподіл матеріальних благ («общака»); виконання ролі «мирового судді», тобто вирішення конфліктів і спірних ситуацій, які виникали між представниками криміналітету під час здійснення їх злочинної діяльності. У цьому рішенні також роз'яснено, що носій статусу «вора в законі» автоматично наділяється авторитетом, про що свідчать зазначені вище функції [271].

Відсутність у КК України чи будь-якому іншому нормативно-правовому акті дефініції «вор у законі» є суттєвою вадою чинних підстав кримінальної відповідальності цих суб'єктів. Така правова невизначеність не дає змоги ефективно застосувати нові кримінально-правові та кримінальні процесуальні норми на практиці, зокрема через неоднозначне тлумачення терміна «вор у законі», а також створює підґрунтя для оскарження відповідних судових рішень в ЄСПЛ. Тому якщо зазначений термін не буде виключено із КК України, то обов'язково необхідно надати відповідну законодавчу дефініцію.

3. Віднесення «вора в законі» до особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, суттєво ускладнює підстави притягнення до кримінальної відповідальності «ворів у законі».

Попри відсутність безпосередньо в КК України визначення терміна «вор у законі», деякі вчені висловлюють думку про те, що **визначення «вора в законі» міститься в примітці** до ст. 255 КК України. Науковці І. А. Копйова та К. В. Ципищук зауважують, що визначення «вора в законі» хоча й наведено в примітці до ст. 255 КК України, проте є дещо нечітким і містить такі жаргони,

як «злочинний вплив» та «авторитет» [153, с. 214]. Із цього приводу В. О. Левчук стверджує, що використання словосполучення «вор у законі» у КК України містить проблему, яка полягає в окресленні ознак цього поняття за допомогою оцінної лексики («здійснення злочинного впливу», «координація злочинної діяльності інших осіб, які здійснюють злочинний вплив», «авторитет», «інші особисті якості чи можливості»), що є порушенням правової визначеності, яка є складовою верховенства права [169, с. 249].

Віднесення «вора в законі» до особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, або ототожнення цих суб'єктів породжує низку проблем, пов'язаних із притягненням цих суб'єктів до кримінальної відповідальності.

З цього приводу А. О. Нікітін слушно зауважує: «незрозуміло, навіщо взагалі в Законі міститься вказівка на такого суб'єкта, як «вор у законі», якщо він все одно не є окремим суб'єктом вчинення злочину. Такі формулювання лише ускладняють застосування нових статей КК України правоохоронними органами» [198, с. 169]. Обґрунтованою є позиція А. А. Вознюка: «Навіщо так ускладнювати підставу притягнення до кримінальної відповідальності суб'єкта підвищеного злочинного впливу – для того, щоб в зрештою вони уникли кримінальної відповідальності? Адже зі змісту ст. 255 КК України зрозуміло, що для того щоб притягнути до кримінальної відповідальності особу, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі “вора в законі”, необхідно задокументувати та притягнути до кримінальної відповідальності двох і більше осіб, які здійснюють злочинний вплив, а потім ще доводити факт здійснення координації їх злочинної діяльності» [43, с. 185].

З огляду на зазначене, видається недоцільним визнавати «вора в законі» різновидом суб'єкта підвищеного злочинного впливу, оскільки це суттєво ускладнює підстави притягнення їх до кримінальної відповідальності через необхідність доведення кримінально-правових ознак як «вора в законі», так і суб'єкта підвищеного злочинного впливу [211, с. 508].

4. Термін «вор у законі» – русизм і жаргонізм.

Як аргументи на користь недоцільності введення в кримінальне законодавство терміна «вор у законі» вчені доводять, що він є русизмом і жаргонізмом.

Зокрема, А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, С. С. Чернявський висловлюють таке застереження: «ми проти вживання в тексті кримінального закону жаргонізмів, не притаманних літературній українській мові. Навіть КВК України (ч. 4 його ст. 117) забороняє засудженим уживати жаргонні слова. Проти запровадження в кримінальний закон слів, які характеризуються експресивним забарвленням та є притаманними носіям відповідної субкультури, виступали і парламентські експерти» [108, с. 24; 158, с. 10]. У висновку ГНЕУ Апарату ВРУ на законопроект, ухвалений як Закон України від 4 червня 2020 р., акцентовано з-поміж іншого на те, що запропонована дефініція «злочинів в законі» відображає систему цінностей злочинців та є одним із виявів жаргону, яким користуються учасники кримінального світу. Уведення цього поняття в царину кримінального законодавства свідчить про фактичну легітимізацію злочинної культури [228]. Схожі зауваження висловили фахівці Головного юридичного управління Апарату ВРУ на цей законопроект. На їхню думку, незрозуміло, навіщо легітимізувати в КК України жаргонні поняття тюремної субкультури. «Вор у законі» – це неформальний статус у злочинній ієрархії, він не врегульований жодними актами та не супроводжується наданням жодного підтверджувального документа. По-перше, такий неформальний статус «вора в законі» може бути змінено на інший. По-друге, визнання в такий спосіб на державному рівні може призводити до його популяризації [230].

Тому закономірно, що під час повторного другого читання законопроекту № 2513 від 02.12.2019 пропонувалося вилучити з тексту законопроекту конструкції, що не мають правової визначеності, а також кримінальний жаргон, зокрема слова «злочинів в законі» у всіх відмінках [230]. Однак ці пропозиції не було враховано.

Проти використання русизмів і жаргонізмів висловилися науковці, наводячи на користь своєї позиції вагомі аргументи.

У Великому тлумачному словнику української мови слова «вор» немає. Це русизм. У всіх російсько-українських словниках його перекладають як «зłodій». Можна почути заперечення, що в законі використано «інтернаціональний» термін. Але така позиція не може бути прийнятною. Доктринальне розуміння цієї особи в частині її неформального титулу ґрунтується на правилах саме української мови, а не неформальної мови – кримінального жаргону. Використання в аналізованому законі неукраїнськомовний термінів суперечить чинному законодавству, а впровадження в офіційний юридичний обіг злочинного жаргону є фактично впровадженням в офіційну правову мову елементів злочинної субкультури. І те, й друге є недопустимим (можна змодельовати ситуацію дискусії в залі судового засідання між представниками обвинувачення та захисту з приводу наявності в підсудного титулу «вора в законі», коли сторони з метою доведення чи спростування доказів вимушені будуть використовувати злочинний жаргон, без якого неможливо буде довести чи спростувати докази (П. Фріс та І. Фріс) [275].

Чи може законодавець послуговуватися поняттям, яке є жаргоном, поширеним серед злочинців, – «зłodії в законі»? Так, воно усталене на побутовому рівні, однак має переносне значення, а буквальне тлумачення нівелює значення слова «закон». І надалі в закон будуть вводити інші жаргони зі злочинного середовища? (О. О. Кваша, В. О. Гацелюк, С. В. Перемот) [145, с. 371-372].

«Вор у законі» – жаргон, використання якого є неприйнятним у будь-якому нормативно-правовому акті, зокрема й КК, оскільки це порушує вимогу офіційного характеру їх стилю (В. О. Левчук) [169, с. 247].

Використання розмовних термінів спричинить засмічення законодавства не притаманними юриспруденції конструкціями, що призведе до неможливості однозначного тлумачення правових положень (К. В. Юртаєва, Р. Р. Романів) [290, с. 226].

З метою вдосконалення правил слововживання та використання українських термінів на державному рівні встановлено національний стандарт ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять», відповідно до якого у фаховій мові термін має бути прозорим, тобто його буквальне значення можна встановити зі значень термінологічних елементів, які входять до його складу, не добираючи його визначення. Тобто в законах не може бути використано діалектизми, побутову термінологію, жаргонізми тощо (Ю. Пономаренко та О. Євдокімова) [153, с. 214].

Отже, більшість учених заперечують доцільність використання в КК України терміна «вор у законі», оскільки це русизм і жаргонізм. Найпоширеніші аргументи наводять такі: 1) наявність законодавчої заборони засудженим використовувати жаргонні слова (ч. 4 ст. 117 КВК України); 2) цей термін відображає систему цінностей кримінальних правопорушників і сприяє популяризації як «вора в законі», так і злочинського жаргону; 3) такий крок законодавця свідчить про легітимізацію злочинної субкультури; 4) використання не україномовних термінів суперечить чинному законодавству, а впровадження в офіційний юридичний обіг злочинного жаргону є фактично впровадженням в офіційну правову мову елементів злочинної субкультури; 5) буквальне тлумачення нівелює значення слова «закон»; 6) створений прецедент для подальшого внесення в КК України інших жаргонів зі злочинного середовища.

Водночас на користь використання розмовних термінів висловився ЄСПЛ. У справі «Ашларба проти Грузії» зазначено, що, вводячи 20 грудня 2005 р. два нові злочини, а саме членство в «злочинському світі» та перебування в статусі «злочинця у законі», грузинський законодавчий орган криміналізував поняття та дії, пов'язані зі злочинною («злочинською») субкультурою, точне значення яких уже добре відоме широкому загалу. Цікаво, що грузинський законодавчий орган вирішив зберегти розмовну мову в правовому визначенні цих злочинів; на думку Суду, це, мабуть, здійснено для того, щоб сутність нещодавно криміналізованих злочинів було легше зрозуміти широким колом громадськості [294].

5. Проблеми доведення статусу «вора в законі».

Учені слушно акцентують на проблемах доказування статусу «вора в законі». «Вор у законі» – це неформальний найвищий статус у злочинній ієрархії, він не врегульований жодними актами та не підтверджений документально [186, с. 122-123]. На його підтвердження особа не отримує посвідчення, не роблять записи в реєстрі тощо [129]. Жодних документальних підтверджень перебування особи в цьому статусі немає [275].

«Вора в законі» фактично визнано спеціальним суб'єктом злочину. Однак, на відміну від більшості суб'єктів, його неформальний статус нічим не врегульований, зокрема він не підтверджується жодним офіційним документом. Це, звісно, суттєво ускладнить доказування відповідних кримінальних правопорушень. Однак чи завжди статус спеціального суб'єкта можна підтвердити документально? У більшості випадків – так (наприклад, якщо це працівник правоохоронного органу, то має бути наказ про його зарахування до певного органу, призначення на посаду, а також відповідне посвідчення). Однак у певних випадках ознаки спеціального суб'єкта не можуть мати документального підтвердження. Наприклад, спеціальним суб'єктом злочину, передбаченого ст. 135 КК України, може бути особа, яка поставила потерпілого в небезпечне для життя становище. В іншому випадку спеціальним суб'єктом злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, може бути особа, з якою потерпіла перебуває (перебувала) у близьких відносинах. Статус ні першого, ні другого спеціального суб'єкта нічим не підтверджується [50, с. 33-34].

А тому слушним є твердження, що підтвердити чи довести статус «вора в законі» буде проблематично, все ґрунтуватиметься на показаннях, і жодним документом неправдиві показання спростувати буде неможливо [129]. Хоча, з другого боку, у матеріалах справи засудженого може міститися інформація про наявність такого статусу. Є також «зłodійські прогони», у яких «вори в законі» від свого імені можуть надавати певні розпорядження засудженим. Це своєрідні розпорядження «вора в законі».

У судових рішеннях, винесених в адміністративному судочинстві, підставою заборони в'їзду іноземців стали сповіщення Національного центрального бюро Інтерполу рф, у якому зазначено, що Особа-1 є «зłodієм у законі» [242].

В. О. Левчук вважає, що факт наявності статусу «вора в законі» рекомендують підтверджувати *публікаціями в пресі* відповідного змісту, якщо немає рішення суду, яким спростовується недостовірність такої інформації [169, с. 249].

Невипадково Д. В. Чурилов пропонує доповнити КПК України ст. 99-1, яка передбачала б можливості встановлення та використання доказів із медіапростору, інтернету, Інтерполу та Європолу щодо осіб, які є членами національних і міжнародних злочинних організацій, мають статус «вора в законі» у злочинній субкультурі у зв'язку з їхньою діяльністю, пов'язаною з плануванням і вчиненням правопорушень, що забезпечить можливість суду надати правову оцінку діям відповідних осіб у складі злочинної організації та окремих злочинних дій «ворів у законі» [285, с. 18].

Для встановлення статусу «вора в законі» правоохоронці можуть безпосередньо звертатися до «ворів у законі». Таку позицію вчені обґрунтовують тим, що за «воровськими законами» особа, яка має такий статус, повинна завжди правдиво відповідати на питання, чи є «зłodієм у законі» [153, с. 215; 191, с. 168-169]. Однак не все так просто й однозначно. Має рацію М. Г. Тома в тому, що складнощі ідентифікації «зłodіїв у законі» пов'язані з тим, що не всі з них чітко й безапеляційно дотримуються традицій, поширених у злочинному середовищі [256, с. 86]. С. О. Павленко ще до прийняття закону, що криміналізував дії «ворів у законі», зазначав, що нині поняття «зłodій у законі» трансформовано і не зобов'язує «власника» суворо дотримуватися таких зłodійських елементів, як «зłodійський» і «тюремний» закон. З огляду на зазначене, можна припустити, що прийняття цього закону може змусити кримінальних авторитетів уникати або ігнорувати запитання правоохоронних органів щодо приналежності до категорії «зłodіїв у законі», свідченням чого є

випадок, який трапився на «сходці» кримінальних авторитетів, де було прийнято рішення, що «менту соврать не запаadlo». Тобто ти не повинен брехати своїм однодумцям. А от запитання правоохоронців можна ігнорувати з метою уникнення відповідальності [219, с. 77]. Коли в Грузії прийнято закон, спрямований на протидію «ворам у законі», то кримінальні авторитети на «сходці» прийняли рішення про те, що під час спілкування з правоохоронцями «вор в законі» має право заперечити наявність у нього відповідного статусу.

Має рацію і М. Пластун, зазначаючи: «будь-який слідчий-практик вам скаже, що такого терміна у воровському законі, як «злочин в законі», немає! І коли слідчий буде вести допит підозрюваного та ставити йому пряме запитання про його статус – він ніколи не отримає прямої відповіді як основи для кваліфікації за новостворюваною статтею 255-1 КК України» [224]. Про малоперспективність використання показань «ворів у законі» зазначають П. Фріс та І. Фріс. На їхню думку, можна прогнозувати використання особою, щодо якої проводять слідчі дії, правил ст. 63 Конституції України, і на цьому буде поставлена крапка. Показання свідків як джерело доказів у цьому питанні теж не будуть вагомими, оскільки процедура отримання цього статусу не публічна, а особи, які її здійснюють, самі перебувають у цьому статусі й ніколи не підтвердять проведення такої процедури з низки причин, зокрема що такі дії міститимуть ознаки складу злочину, передбаченого ст. 255-1 КК «Встановлення або поширення злочинного впливу» [275].

Якщо проведення такої процедури й буде в якийсь спосіб зафіксовано, то ніхто з її учасників не визнає власного статусу «вора в законі» з причин, зазначених вище, а також тому, що таке визнання фактично буде співпрацею з правоохоронними органами, що суттєво позначиться на їх авторитеті в злочинному середовищі. Показання свідків теж не будуть вагомими, адже їх можуть давати лише «з чийхось слів». Водночас ніхто не наважиться свідчити проти «вора в законі». Тож слід бути об'єктивними в питаннях отримання таких показань та їх доказового значення [275].

На переконання П. Фріса та І. Фріса, це зможе призвести виключно до отримання таких доказів шляхом вчинення протиправних дій. А якщо такі свідчення й буде отримано на досудовому слідстві, то з імовірністю 100 % особи, які їх дали, відмовляться від них у залі судового засідання [275].

Свідки навряд чи підтвердять факт «коронування певної особи», оскільки це означатиме фактично з'явлення із зізнанням в участі у злочинному зібранні (сходці) (кримінальна відповідальність настає за ст. 255-2 КК України), а також у встановленні чи поширенні злочинного впливу (кримінальна відповідальність настає за ст. 255-1 КК України). Однак свідки можуть надавати свідчення щодо наявності в певної особи інших ознак «вора в законі», вчинення ним кримінальних правопорушень.

Доказовою базою участі особи в злочинному світі можуть бути використані *свідчення свідків і потерпілих, а також свідчення самого обвинуваченого (підозрюваного)* в тому, що ця особа визнає злочинський світ, поділяє його мету, публічно висловлює підтримку злочинського світу та його понять. Крім цього, доказовою базою участі особи в злочинному світі можуть бути певні дії цієї особи для здійснення злочинських завдань, що може полягати у виконанні будь-якого доручення «злочинця в законі». Це може охоплювати в себе як вчинення злочину, так і здійснення інших неправомірних і правомірних дій (наприклад, добровільна передача грошей для завдань для злочинського світу). Доказовою базою наявності в особи статусу «злочинця в законі» можуть бути показання свідків, потерпілих чи будь-яких інших осіб, які вкажуть на авторитет цієї особи в злочинному світі, а також на те, що його завданням підпорядковується коло певних осіб. Доказове підтвердження того, що особа має статус «злочинця в законі», може мати те, що особа дає доручення будь-якій особі або групі осіб, яке в разі його здійснення буде слугувати досягненню завдань злочинського світу. Доказом для пред'явлення звинувачення «злочинцю в законі» може бути злочинський розбір, організація розбору або участь у зборах (сходці) «злочинців у законі». Це може бути підтверджено показаннями свідків, потерпілих, підозрюваних або обвинувачуваних, а також різними *аудіо- або відеозаписами* [231].

Важливу роль у доказуванні статусу «вора в законі» відіграють результати проведення *оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій*, унаслідок проведення яких здобувають необхідні докази на підтвердження не лише такого статусу, а й кримінально протиправної діяльності цих суб'єктів. Водночас гласну інформацію суд може взяти до уваги як повноцінні докази.

Як докази може бути використано результати судової експертизи. Вивчення практики засвідчує, про те, що для доказування факту перебування особи в статусі «вора в законі» використовують *судову лінгвістичну (семантико-текстуальну) експертизу* [272].

З огляду на проблеми притягнення до кримінальної відповідальності «ворів у законі» як спеціальних суб'єктів злочину, потребують уваги альтернативні варіанти кримінально-правової оцінки діянь цих представників злочинного світу.

1. Формування спеціального усіченого складу злочину – дій, вчинених з метою набуття або використання статусу «вора в законі». На думку О. О. Кваші, В. О. Гацелюка, С. В. Перемота, у контексті криміналізації діяльності «злочинців у законі» (безпосередньо цього статусу) є перспективним шлях формування спеціального усіченого складу злочину, наприклад, «дії, вчинені з метою набуття або використання статусу «злочинців у законі»». Це дасть змогу притягати до відповідальності осіб за доволі широке коло діянь, які є невід'ємною складовою життя зі статусом «злочинців у законі» [145, с. 373].

2. Урахування статусу «вор у законі» як обставини, що обтяжує покарання. О. О. Кваша, В. О. Гацелюк, С. В. Перемот схвалюють необхідність обов'язкового врахування цього статусу як обтяжуючої обставини, але за умови, що така особа – «злочинців у законі», – вчинить суспільно небезпечне діяння, передбачене КК, тобто буде підстава для притягнення його до відповідальності. А статус «злочинців в законі» повинен обтяжувати цю відповідальність [144, с. 111; 145, с. 372].

3. Уведення кваліфікуючої ознаки чи обставини, що обтяжує покарання – вчинення злочину професійним злочинцем. О. І. Гуров пропонував визначити в Загальній частині КК ознаки професійного злочинця. На його думку, професійним

злочинцем можна визнавати особу в суді, з огляду на його стійкі навички та систематичність вчинення злочинів. Закріплення в Загальній частині КК поняття «професійний злочинець» може сприяти посиленню відповідальності найбільш злісних злочинців у тому випадку, коли в кримінально-правові норми ввести кваліфікуючу ознаку – вчинення злочину професійним злочинцем. Розвинувши цю думку, Н. К. Макаренко обґрунтовувала доцільність доповнення кваліфікуючою ознакою: «...вчинене професійно...» відповідні частини ст. 115, 185, 186, 187, 188, 189, 190 КК України [180, с. 339].

Однак С. О. Прутяний вважає, що введення поняття професійного злочинця в Загальну частину КК не є правильним. На його думку, не всі злочини мають ознаки професійної злочинної діяльності, і тому факт вчинення злочину злочинцем-професіоналом не визначає підвищений ступінь суспільної небезпечності діяння. Цей злочин може бути взагалі не пов'язаний з професійною злочинною діяльністю особи. Законодавець відмовився від категорії осіб – особливо небезпечні рецидивісти, і не є правильним повертатися до цього, проте вже з іншою назвою. Водночас слушною є думка про доцільність передбачення як обставини, що обтяжує покарання, спеціалізацію особи на вчиненні злочину, яку слід розуміти як стійкість злочинної діяльності та наявність певних навичок для її здійснення [238, с. 126].

4. Повернення до закону про кримінальну відповідальність інституту особливо небезпечного рецидивіста. Близьким до категорії «професійний злочинець» є категорія «особливо небезпечний рецидивіст». В. С. Батиргарєєва та А. М. Бабенко зазначали, що, з огляду на потужний вплив тюремного населення на законослухняне суспільство загалом та на окремі території зокрема, не можна не згадати про ідею повернення до закону про кримінальну відповідальність інституту особливо небезпечного рецидивіста. Повернення до КК України поняття особливо небезпечного рецидивіста є серйозним кроком на шляху до забезпечення надійного захисту правослукняного суспільства від суспільно небезпечних осіб. Лише невідворотність покарання і тривала ізоляція здатні убезпечити соціум від нової кримінальної загрози з їх боку й обмежити вплив,

який вони чинять на нестійких членів суспільства в разі перебування на свободі [6, с. 176-177, 180].

5. Визнання кримінального професіоналізму різновидом повторності.

О. І. Кириленко пропонує ввести категорію «кримінальний професіоналізм» як різновид повторності злочинів. Підставою визнання особи професійним злочинцем має бути визначена кількість вчинених умисно тотожних чи однорідних злочинів, залежно від ступеня їх тяжкості [147, с. 165]. Однак є й інший погляд, згідно з яким для регулювання кримінальної відповідальності професійних злочинців цілком достатньо наведених у КК України інститутів сукупності та рецидиву злочинів [278, с. 445].

Отже, учені пропонують альтернативні напрями в контексті криміналізації дій «вора в законі» як спеціального суб'єкта злочину, однак кожен з них потребує детального аналізу в межах окремого дослідження з огляду на наявність як переваг, так і недоліків.

Висновки до розділу 3

1. Уведення кваліфікуючої ознаки злочину, передбаченого ч. 1, 2 ст. 255 КК України (ідеться про створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами, участь у злочинній організації), – вчинення службовою особою з використанням службового становища – не єдиний і не оптимальний спосіб урахування участі службових осіб у діяльності організованих злочинних об'єднань. Найкращим варіантом розв'язання цієї проблеми видається той, який застосовують у проєкті нового КК України (визнання зазначеної участі ознакою складу злочину, яка підвищує тяжкість злочину на один чи два ступені), однак він може бути реалізований лише в умовах комплексного реформування кримінального законодавства.

Службову особу визнають спеціальним суб'єктом лише в разі створення злочинної організації, керівництва нею чи її структурними частинами, а також

участі в ній. У зв'язку з цим видається необґрунтованою позиція законодавця, який не визнає вчинення нею аналогічних кримінально протиправних дій щодо злочинної спільноти кваліфікованим чи особливо кваліфікованим складом злочину, передбаченого ст. 255 КК України.

2. Вадами дефініцій «особа, яка здійснює злочинний вплив», «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», «злочинний вплив», які ускладнюють застосування ст. 255 КК України на практиці, є їх розпливчатість, неконкретність, невідповідність принципам правової визначеності, ясності й недвозначності правової норми.

Підстави кримінальної відповідальності таких різних за ступенем небезпечності суб'єктів, як, з одного боку, особа, яка здійснює злочинний вплив, а з другого – особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі», мають бути встановлені в різних частинах ст. 255 КК України. Крім цього, з диспозиції ч. 5 ст. 255 КК України слід виключити вказівку на частину другу статті.

Конструкція «будь-які дії особи», використовувана у визначенні злочинного впливу, потребує уточнення, оскільки є загроза визнання відповідних положень КК України неконституційними. До внесення відповідних змін її слід тлумачити обмежено, тобто виключно як сприяння, спонукання, координування або здійснення іншого впливу на злочинну діяльність, організація або безпосереднє здійснення розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності. Водночас у дефініції злочинного впливу слово «дії» варто замінити на «діяння».

Нині немає законодавчого визначення терміна «злочинна діяльність», що використаний у дефініції злочинного впливу, а вчені мають різне концептуальне бачення його змісту. Тому це питання потребує окремого ґрунтовного дослідження та невідкладного вирішення, оскільки така прогалина суттєво ускладнює застосування ст. 255 КК України.

У термінах «авторитет», «інші особисті якості чи можливості» як складових законодавчої дефініції злочинного впливу немає потреби, оскільки

будь-яка особа вчиняє будь-яке діяння якщо не завдяки своєму авторитету, то завдяки іншим особистим якостям чи можливостям. Отож це зайві складові предмета доказування, які не мають кримінально-правового значення.

Диференціювати злочинний вплив залежно від тяжкості злочину складно, з одного боку, з огляду на те, що злочини поділяють на три групи (нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі), а з другого – у межах злочинної діяльності категорії злочинів можуть змішуватися. Тому конструювання окремих санкцій для таких випадків видається недоречним. За таких обставин тяжкість злочинів, що входять до злочинного впливу, слід урахувувати під час призначення покарання в межах відносно визначених санкцій ст. 255 КК України.

3. У теорії кримінального права увагу зосереджено на таких вадах конструкції особливо кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч. 5 ст. 255 КК України: 1) визнання особи, яка здійснює злочинний вплив, одночасно суб'єктом як основного, так і особливо кваліфікованого складів злочинів, передбачених ч. 1, 4, 5 ст. 255 КК України; 2) помилковість використання сполучника «у тому числі»; 3) недоцільність використання слова «статус» в терміні «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу»; 4) наявність тавтології у визначенні особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі», а також порушення вимог формальної логіки в цій дефініції.

Проблему поєднання поведінки різних за ступенем суспільної небезпечності суб'єктів у межах одного складу злочину (ч. 5 ст. 255 КК України), а також визнання особи, яка здійснює злочинний вплив, одночасно суб'єктом як основного, так і особливо кваліфікованого складів злочинів можна розв'язати одним із таких способів: 1) виключення словосполучення «особою, яка здійснює злочинний вплив» із диспозиції ч. 5 ст. 255 КК України; 2) застосування до розглядуваної частини кримінального закону правил не буквального, а обмежувального тлумачення; 3) удосконалення дефініцій понять «злочинний вплив» та «суб'єкт злочинного впливу». Перший та третій способи потребують

внесення змін до КК України. Тому до моменту їх реалізації слід застосувати обмежене тлумачення положень ч. 5 ст. 255 КК України.

Щодо інших проблем перспективним вбачається удосконалення дефініції «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу».

До осіб, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, входять «вори в законі». Щодо інших представників злочинного світу погляди вчених неоднозначні. Натомість буквальне тлумачення положень ч. 5 ст. 255 КК України, засвідчує, що категорія осіб, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, може не обмежуватися лише «ворами в законі». З огляду на зазначене, логічнішою видається позиція, відповідно до якої за певних обставин до суб'єктів підвищеного злочинного впливу можна віднести інших суб'єктів, зокрема «положенців», «смотрящих». Приналежність особи до суб'єкта злочинного впливу чи суб'єкта підвищеного злочинного впливу слід визначати не за наявністю неформального статусу в злочинному світі («вор у законі», «положенець», «смотрящий» тощо), а за наявністю в її діях кримінально-правових ознак особи, яка здійснює злочинний вплив чи перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. «Положенець» чи «смотрящий» залежно від обставин справи в одному випадку може бути суб'єктом злочинного впливу, а, в другому – особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу.

У законодавчому закріпленні «вора в законі» як спеціального суб'єкта злочину нагальної потреби не було, оскільки і без такого кроку законодавця були підстави притягнення їх до кримінальної відповідальності за вчинення як основного, так і кваліфікованого складів злочинів, передбачених ст. 255, 255-1 КК України. Однак визнання «вора в законі» спеціальним суб'єктом злочину надало можливість посилення кримінальної відповідальності за допомогою суворішої санкції ч. 5 ст. 255 КК України (позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна). Крім того, нині «вор у законі» чітко усвідомлює, що його можуть притягнути до кримінальної відповідальності,

оскільки в ст. 255 та 255-1 КК України безпосередньо зазначено, що йдеться саме про особу, яка перебуває в статусі «вора в законі».

Відсутність у КК України чи будь-якому іншому нормативно-правовому акті дефініції поняття «вор у законі» є суттєвою вадою чинних підстав кримінальної відповідальності цих суб'єктів. Така правова невизначеність не дає змоги ефективно застосувати нові кримінально-правові та кримінальні процесуальні норми на практиці, зокрема через неоднозначне тлумачення терміна «вор у законі», а також створює підґрунтя для оскарження відповідних судових рішень в ЄСПЛ. Тому, якщо зазначений термін не буде виключено із КК України, то обов'язково необхідно надати відповідну законодавчу дефініцію.

Ускладненість підстав притягнення до кримінальної відповідальності «ворів у законі» частково обумовлена тим, що їх на законодавчому рівні віднесено до осіб, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Це суттєво ускладнює підстави притягнення їх до кримінальної відповідальності через необхідність доведення кримінально-правових ознак як «вора в законі», так і суб'єкта підвищеного злочинного впливу.

Аргументами на користь недоцільності використання в КК України терміна «вор у законі», який належить до русизмів і жаргонізмів, є: 1) наявність законодавчої заборони засудженим використовувати жаргонні слова (ч. 4 ст. 117 КВК України); 2) цей термін відображає систему цінностей кримінальних правопорушників і сприяє популяризації як «вора в законі», так і злочинського жаргону; 3) такий крок законодавця засвідчує легітимізацію злочинної субкультури; 4) використання не українськомовних термінів суперечить чинному законодавству, а впровадження в офіційний юридичний обіг злочинного жаргону є фактично впровадженням в офіційну правову мову елементів злочинної субкультури; 5) буквальне тлумачення нівелює значення слова «закон»; 6) створено прецедент для подальшого внесення в КК України інших жаргонів зі злочинного середовища.

Доведення статусу «вора в законі» пов'язане з такими проблемами: 1) неможливістю документального підтвердження перебування особи в цьому

статусі; 2) відмовою особи, яка перебуває в статусі «вора в законі», свідчити проти себе, а також відмовою свідчити проти неї осіб, які здійснювали відповідну «коронацію»; 3) високою ймовірністю відмови осіб, які свідчили проти «вора в законі», від своїх показань у залі судового засідання.

РОЗДІЛ 4

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ЗА СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВО ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ АБО ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ, А ТАКОЖ УЧАСТЬ У НИЙ

4.1. Звільнення від кримінальної відповідальності за участь у злочинній організації

Стаття 255 КК України не обмежується лише кримінально-правовими заборонами на створення злочинної спільноти або злочинної організації, керівництво цими об'єднаннями й участь у них, а містить також заохочувальну кримінально-правову норму для учасників злочинної організації до позитивної посткримінальної поведінки. Ідеться про спеціальний вид звільнення їх від кримінальної відповідальності, підстави якого визначено в ч. 6 ст. 255 КК України.

Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, як і загальні види звільнення від кримінальної відповідальності, за змістом вирізняється трьома аспектами: їх здійснює суд від імені держави; застосовують до особи, яка вчинила злочин; полягають у незастосуванні чи відмові від офіційного осуду, кримінального покарання та судимості. Їх особливості полягають у тому, що вони передбачені для вичерпного переліку злочинів, містяться лише в нормах Особливої частини КК й охоплюють умови застосування, пов'язані з позитивною посткримінальною поведінкою особи [82, с. 10-11].

Більшість учених, які досліджували проблематику спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань (передусім А. А. Вознюк [96; 100, с. 28-32], Ю. В. Баулін [7], В. П. Ковальчук [149], Ю. В. Луценко [170; 171; 172], І. С. Шапкін [286]), оцінюють таку кримінально-правову норму загалом позитивно, хоча й відмічали проблемні питання їх застосування ще в першій редакції ст. 255 КК України.

Нині, відповідно до ч. 6 ст. 255 КК України, учасник злочинної організації звільняється від кримінальної відповідальності за таких *умов*:

- 1) він не був організатором чи керівником злочинної організації;
- 2) вчинив злочин, передбачений ч. 2 або 3 ст. 255 КК України (брав участь у злочинній організації, зокрема як службова особою з використанням службового становища);
- 3) до повідомлення йому про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомив про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяв її викриттю.

Щодо *першої умови* організатором є особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації (ч. 3 ст. 27 КК України). Попри це, в окремих статтях КК України йдеться про керівника як самотійного співучасника (наприклад, у ч. 5 ст. 110-2, ч. 6 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 4 ст. 258-5). Однак аналіз положень ч. 3 ст. 27 КК України засвідчує, що всі керівні функції здійснює організатор. Тому керівник – це той самий організатор. Зазначене свідчить про помилку законодавця, що потребує розв'язання шляхом виключення цього терміна з КК України. Таку пропозицію неодноразово висловлювали вчені щодо першої редакції досліджуваної заохочувальної норми (тобто ч. 2 ст. 255 КК України в редакції 2001 р.) [54, с. 78-81; 72, с. 79; 116, с. 61, 147; 118, с. 143].

Ця умова, очевидно, обумовлена тим, що організатора злочину вважають найбільш небезпечним серед співучасників [46, с. 54-55]. Хоча визнають, що про підвищений ступінь суспільної небезпечності будь-якого співучасника, не обов'язково організатора, можуть свідчити лідерство, ініціативність та інтенсивність дій. Це вагомий аргумент на користь підтвердження гіпотези про те, що організатор не завжди найнебезпечніший з-поміж інших співучасників в

організованій групі чи злочинній організації [96, с. 149]. Тому й не дивно, що науковці порушували питання про доцільність звільнення від кримінальної відповідальності організаторів злочинних організацій за певних обставин [74, с. 105-109; 127, с. 88-91; 283, с. 10]. Однак такі пропозиції є недостатньо необґрунтованими з огляду на наявність низки як кримінально-правових, так і кримінальних процесуальних норм, які можуть заохочувати таких суб'єктів організованої злочинної діяльності до позитивної посткримінальної поведінки, зокрема укладення з ними угоди про примирення чи визнання винуватості, призначення узгодженого покарання, звільнення від відбування покарання з випробуванням тощо.

Щодо *другої умови* звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 6 ст. 255 КК України слід зазначити, що вона безпосередньо пов'язана з першою. Заборона на звільнення від кримінальної відповідальності організаторів означає, що не може бути звільнена особа від кримінальної відповідальності за створення злочинної організації та керівництво нею чи її структурними частинами. Таке звільнення можливе лише за участь у злочинній організації, зокрема й участь, яку бере службова особа, використовуючи своє службове становище. Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 6 ст. 255 КК України не можна застосовувати й до організаторів злочинної спільноти.

Із цього приводу С. Г. Киренко слушно зауважує, що організатор або керівник злочинної організації в принципі не можуть вчинити злочин, передбачений ч. 2 ст. 255 КК України, оскільки там ідеться про участь у злочинній організації, а їхні дії підпадають під ознаки злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК України. Отже, організатора або керівника злочинної організації не можна звільнити від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого частиною другою цієї статті, тому що такі особи, згідно з положеннями закону, в принципі не можуть його вчинити. Отже, чинна редакція ч. 6 ст. 255 КК України є некоректною, її доцільніше викласти в такій редакції: «Звільняється від кримінальної відповідальності особа за вчинення злочину, передбаченого частиною другою цієї статті, крім організатора або керівника

злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною третьою цієї статті, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її викриттю» [146, с. 63].

Третя умова вимагає того, щоб до повідомлення учаснику злочинної організації про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 чи 3 ст. 255 КК України, він добровільно повідомив про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяв її викриттю.

Зазначена умова охоплює три обов'язкові складники: 1) добровільне повідомлення про створення злочинної організації або участь у ній; 2) активне сприяння розкриттю злочинної організації; 3) вчинення такого повідомлення та сприяння до повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 чи 3 ст. 255 КК України.

Добровільність передбачає те, що повідомлення вчинено з власної волі (за власною ініціативою чи за ініціативою інших осіб), з будь-яких мотивів, у будь-який спосіб, незалежно від того, чи відомо про злочинну організацію органам влади і чи знає про таку їх поінформованість винний, за усвідомлення реальної можливості не повідомляти названу інформацію та брати участь в організованому злочинному об'єднанні ще протягом певного часу. Якщо ж повідомлення вчинене під впливом примусу, то воно не може бути умовою звільнення від кримінальної відповідальності [96, с. 155].

З огляду на буквальне тлумачення першого складника, повідомлення повинно стосуватися лише створення злочинної організації та участі в ній. У зв'язку з цим виникає запитання: про чию участь ідеться – особи, щодо якої порушують питання про звільнення від кримінальної відповідальності, чи будь-яких інших учасників цього злочинного об'єднання. Видається, що таке законодавче формулювання має певні недоліки, оскільки суттєво звужує вимоги щодо змісту повідомлення. Особа повинна повідомляти все, що їй відомо про створення злочинної організації та її діяльність, тобто і про організаторів, і про злочини, вчинені в складі злочинної організації.

Апеляційний суд м. Києва у своїй ухвалі від 23 січня 2017 р. (справа № 11 кп /796/749/2017) слушно зазначив, що орган досудового розслідування та суд, який має розглядати клопотання про застосування до особи звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255 КК України (у першій редакції), не повинен обмежуватися лише посиланнями на роль та участь тільки особи, стосовно якої порушено питання про звільнення від кримінальної відповідальності з nereабілітуючої підстави, а й досить детально описувати конкретні обставини кримінального провадження, роль та дії інших організаторів, керівників та учасників вчинення кримінальних правопорушень [268].

Не можна оминати увагою термін «активне сприяння розкриттю злочинної організації». Його некоректність очевидна. Про яке розкриття йдеться? Як можна розкрити злочинну організацію? Розкрити можна лише злочини, вчинені її учасниками, зокрема її створення, керівництво нею чи участь у ній. Злочинну організацію можна виявити, однак не розкрити. Крім цього, термін «розкриття злочину» в чинному КПК України використано зрідка. Здебільшого йдеться про «досудове розслідування кримінального правопорушення». Учені неодноразово акцентували увагу на перевагах використання терміна «розслідування», на противагу «розкриттю», у підставах звільнення від кримінальної відповідальності [85, с. 148-149; 131, с. 157]. Однак чомусь у змінах до ст. 255 КК України редакції від 4 червня 2020 р. ці пропозиції не враховано.

У контексті цього слід зосередити увагу на напрацюваннях авторів проєкту КК України. Відповідно до п. 58 ч. 2 ст. 1.4.1, сприяння розкриттю або розслідуванню кримінального правопорушення – дії особи, спрямовані на надання добровільної допомоги органу досудового розслідування, прокурору в усебічному, повному й неупередженому встановленні всіх обставин кримінального правопорушення шляхом повідомлення всієї відомої такій особі інформації про обставини його вчинення та повного сприяння отриманню доказів у кримінальному провадженні [152]. Водночас у висновку національних експертів на цей проєкт зазначено, що термін «розкриття» є вужчим, порівняно з

«розслідуванням». Раніше розкриття злочинів стосувалося переважно роботи оперативних підрозділів. Нині розслідування кримінального правопорушення охоплює значно триваліший (порівняно з його розкриттям) період, упродовж якого особа може сприяти правоохоронцям і суду. Наприклад, злочин може бути розкрито, однак існуватиме потреба участі особи в подальших слідчих (розшукових) діях, тобто в діях після розкриття злочину. Тому за певних обставин вона може відмовитися від них, посилаючись на те, що злочин розкрито. Так краще зазначати про розслідування кримінального правопорушення або про розкриття та розслідування кримінального правопорушення [39]. Саме такий підхід обстоюють учені, пропонуючи вдосконалення підстав спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченого ч. 6 ст. 260 КК України [176, с. 391].

Видається доцільнішим відмовитися від терміна «розкриття» цілком, замінивши його на точний та визначений – «розслідування».

Щодо моменту вчинення зазначених вище позитивних постримінальних дій слід зауважити, що, попри різні міркування з цього приводу вчених [96, с. 156; 132, с. 16-17; 185, с. 362-363; 226, с. 167] цей момент (до повідомлення про підозру у вчиненні злочину) визначено досить вдало з огляду на те, що йдеться не про пом'якшення покарання чи звільнення від його відбування, а саме про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування якого не має наслідком винесення обвинувального вироку та засудження особи за вчинення злочину, передбаченого ч. 2, 3 ст. 255 КК України. Після повідомлення про підозру настає етап притягнення до кримінальної відповідальності, який визнають самостійною стадією кримінальної відповідальності [67, с. 235; 76, с. 144-147; 104, с. 163]. Отже, зазначене повідомлення здійснюють до притягнення до кримінальної відповідальності.

Слід також зауважити, що йдеться про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ст. 255 КК України, а не іншими статтями, що містять підстави кримінальної відповідальності за злочини, вчинені учасниками злочинної

організації (наприклад, вчинене ними шахрайство, незаконна організація та проведення азартних ігор, незаконне видобування бурштину тощо).

Отже, частину умов спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 6 ст. 255 КК України сформульовано некоректно, а тому вони потребують удосконалення.

Серед перспективних напрямів такого вдосконалення слід виокремити такі: 1) виключення з ч. 6 ст. 255 та інших статей КК України згадки про керівника як окремого співучасника поруч з організатором; 2) уточнення умов звільнення від кримінальної відповідальності, що стосується сприяння шляхом заміни терміна «розкриття» на «розслідування»; 3) розширення меж добровільного повідомлення про створення злочинної організації або участь у ній [202, с. 217].

Застосування ч. 6 ст. 255 КК України на практиці відбувається вкрай рідко з огляду на те, що дії учасників злочинних організацій переважно кваліфікують за сукупністю кримінальних правопорушень, а застосування зазначеної заохочувальної норми не звільняє від кримінальної відповідальності за інші делікти. Тому, якщо учасника злочинної організації звільнено від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ч. 2 або 3 ст. 255 КК України, то залишаються підстави притягнення його до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, у вчиненні яких він брав участь у складі злочинної організації. Тобто заохочувальна норма, передбачена ч. 6 ст. 255 КК України, не поширюється на інші злочини, вчинені в складі злочинної організації. Не випадково В. П. Ковальчук зауважував, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації в Україні фактично не діє, за винятком профілактичного значення [150, с. 216].

На практиці поодинокими є випадки, коли дії учасника злочинної організації кваліфікують виключно за ст. 255 КК України. У певних ситуаціях звільнення за інші злочини учасників злочинної організації відбувається разом зі звільненням від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 1 ст. 49 КК України) [269].

Трапляються і судові рішення, у яких кримінальні правопорушення, вчинені учасниками злочинних організацій, на які не поширюється спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності, виділяють в окреме провадження. *Наприклад, в ухвалі Шевченківського районного суду м. Львова від 20 липня 2016 р. (справа № 466/6381/16-к) 18.07.2016 прокурором у кримінальному провадженні матеріали досудового розслідування щодо Особи-9 за фактом вчинення ним кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 28, ч. 2 ст. 364-1; ч. 4 ст. 28, ч. 2 ст. 366 КК України, виділені в окреме провадження у зв'язку з тим, що з підозрюваним досягнуто згоди на укладення угоди про визнання винуватості. Натомість за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК України, його звільнено від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255 КК України [274].*

Лише кримінально-правових підстав для звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 6 ст. 255 КК України недостатньо. Необхідним також є дотримання **умов, передбачених КПК України.**

З огляду на вимоги ч. 3 ст. 285 КПК України, підозрюваному чи обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, має бути роз'яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності та право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. У разі якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачено звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судові провадження проводять у повному обсязі в загальному порядку [166].

Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 6 ст. 255 КК України, як і будь-який інший вид звільнення, здійснює лише суд своєю ухвалою шляхом закриття кримінального провадження.

Для звільнення від кримінальної відповідальності прокурор, відповідно до ст. 286 КПК України, повинен скласти клопотання та без проведення досудового розслідування в повному обсязі надіслати його до суду. Підготовці клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності передуює встановлення на стадії

досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності й отримання згоди на це підозрюваного. Перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний також ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності.

Клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого може бути подане стороною кримінального провадження під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом.

У судовій практиці наявні місце випадки заперечення підозрюваним у судовому засіданні щодо задоволення клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності. *Наприклад, в ухвалі Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 10 липня 2018 р. у справі № 335/15132/17 підозрюваний Особа-5 заперечував щодо задоволення клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки вважав, що його дії не місять складу злочину, а тому немає підстав для звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 255 КК України [270].*

Звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних організацій на підставі ч. 6 ст. 255 КК України – це лише одна норма в системі заохочувальних кримінально-правових норм, що застосовують у протидії організованій злочинності.

Наприклад, Ю. В. Біла пропонує спеціальний вид призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, обґрунтовуючи необхідність до ст. 69 КК України включити частину третю такого змісту:

«3. Учаснику групового злочину, крім організатора, суд може призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, або не призначати додаткового покарання, що передбачено в санкції статті (частини статті) за умови його активного сприяння розкриттю та розслідуванню злочинів, вчинених групою, укладання та виконання договору про примирення» [10, с. 187-188].

Дослідження зарубіжного досвіду засвідчує, що в інших країнах застосовують різні заохочувальні кримінально-правові норми до учасників злочинних організацій. *Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності* для суб'єктів зазначених деліктів є переважно в країнах пострадянського простору (наприклад, у ч. 3 ст. 318, ч. 3 ст. 319 КК Вірменії, ст. 262 КК Казахстану [260], ст. 187 КК Таджикистану [262], ст. 304 КК Туркменістану [264], ст. 362 КК Чехії [334]).

Натомість у більшості випадків ідеться про спеціальні види *звільнення від покарання* (наприклад, ч. 4 ст. 278 КК Австрії [296], ч. 4 ст. 278 КК Ліхтенштейну [332], ч. 4 ст. 394 КК Македонії [157], ст. 259 КК Польщі [317], ч. 5, 6 ст. 365, ч. 5 ст. 366 КК Сербії [319], ст. 134 КК Тунісу [335], ч. 2 ст. 321 КК Угорщини [293], ч. 3 ст. 328 КК Хорватії [316], ст. 450-2 КК Франції [300]) або *пом'якшення покарання* для учасників організованих злочинних об'єднань (наприклад, ч. 2 ст. 360 КК Андорри [326], ч. 4 ст. 570 quáter КК Іспанії [304], ч. 3 ст. 294 КК Словенії [315], ч. 4 ст. 260 ter. КК Швейцарії [330]).

У законодавстві деяких країн застосовано диференційований підхід до кримінально-правового заохочення учасників організованих злочинних об'єднань до позитивної посткримінальної поведінки. Наприклад, у ч. 1 ст. 187с КК Греції встановлено підстави для звільнення від покарання учасників злочинної організації, у ч. 2 цієї статті – підстави пом'якшення покарання та призупинення його виконання, у ч. 3 цієї статті – підстави тимчасового утримання від кримінального переслідування, а в ч. 4 цієї статті – підстави призупинення депортації [342]. Відповідно до ч. 7 ст. 129 КК Німеччини, суд може на власний розсуд пом'якшити вирок або не призначати покарання за наявності певних умов [333]. Схожі заохочувальні норми містяться в ч. 4, 5 ст. 367 КК Румунії [308], ст. 221 КК Туреччини [336], ч. 3, 4 ст. 401а КК Чорногорії [318].

Не випадково в проєкті КК України відмовляються від спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності та пропонують спеціальний вид звільнення від покарання – «непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи». Відповідно до ч. 2 ст. 3.4.2 проєкту КК України, не

призначають покарання особі, яка вчинила злочин, передбачений п. 3 ст. 5.1.4, п. 3 ст. 5.1.5, п. 3 ст. 5.1.8, п. 3 і 4 ст. 5.1.9, п. 2 і 4 ст. 5.2.7 цього Кодексу, якщо вона:

- 1) щиро покалася;
- 2) добровільно припинила зв'язок з організованою групою, злочинною організацією, незаконним збройним формуванням чи терористичною групою або сприяння їй;
- 3) добровільно повідомила прокурору чи органу правопорядку всю відому їй інформацію про діяльність такої групи, організації чи формування, її власну участь у ній (ньому) чи сприяння їй (йому) та
- 4) сприяла розкриттю злочину.

Слід знову ж таки акцентувати на використанні терміна «розкриття», про що вже йшлося вище, а також непослідовність розробників проєкту КК України, які в одному випадку (ч. 2 ст. 3.4.2) у визначенні умови позитивної посткримінальної поведінки використовують термін «розкриття», а в другому (п. 58 ч. 2 ст. 1.4.1, ст. 3.4.2) – «розкриття та розслідування» [152].

У контексті комплексного реформування кримінального законодавства такі пропозиції видаються раціональними, однак вони потребують узгодження з іншими заохочувальними нормами, що можуть бути застосовані до учасників злочинних організацій, зокрема з кримінальним процесуальним інститутом угод.

4.2. Покарання за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній

Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255 КК України, завершується винесенням обвинувального вироку та призначенням покарання. Тому в системі заходів протидії учасникам злочинних організацій та злочинних спільнот важливе місце посідає покарання цих суб'єктів. Слушною є думка, що нині реальна чи потенційна можливість

застосування покарання залишається одним із найважливіших засобів протидії створенню злочинних об'єднань та участі в них [97, с. 337], хоча цивілізований світ пропонує нову модель ставлення до злочинців, яка полягає, зокрема, в обмеженні застосування кримінальних покарань [266, с. 474].

Покарання, відповідно до ч. 1 ст. 50 КК України, є заходом примусу, що застосовують від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [163].

З покаранням пов'язана караність кримінальних правопорушень – така їхня властивість, яка полягає у встановленні в кримінальному законі покарання як потенційного кримінально-правового засобу встановлення за їх вчинення. У цьому сенсі караність є кримінально-правовим засобом – потенційним покаранням, визначеним у кримінальному законі [225, с. 297]. Тобто йдеться про санкції кримінально-правових норм.

Санкції ст. 255 КК України. Для зручності аналізу санкції ст. 255 КК України доцільно подати у вигляді таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Санкції ст. 255 КК України
(в редакції Закону України від 4 червня 2020 р.)

Частина статті		Покарання			Вид злочину
		Основне		Додаткове	
		Вид	Строк		
1	Створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами	позбавлення волі	від 7 до 12 років	з конфіскацією майна	особливо тяжкий
2	Участь у злочинній організації	позбавлення волі	від 5 до 12 років	з конфіскацією майна	особливо тяжкий
3	Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища	позбавлення волі	від 8 до 13 років	з конфіскацією майна	особливо тяжкий
4	Створення злочинної спільноти, тобто об'єднання двох чи більше	позбавлення	від 10 до 15 років	з конфіскацією	особливо тяжкий

	злочинних організацій, керівництво такою спільнотою	волі		майна	
5	Дії, передбачені частинами першою, другою або четвертою цієї статті, вчинені особою, яка здійснює злочинний вплив або є особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі в статусі «вора в законі»	позбавлення волі	від 12 до 15 років	з конфіскацією майна	особливо тяжкий

Аналіз санкцій ст. 255 КК України дає підстави стверджувати, що найсуворіше карають кримінально протиправні дії зі створення злочинної організації та участі в ній, вчинені особою, яка здійснює злочинний вплив або є особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі» (позбавлення волі на строк від 12-ти до 15-ти років з конфіскацією майна), незалежно від того, вчиняє їх злочинна організація чи злочинна спільнота.

Менш суворе покарання встановлене за створення злочинної спільноти та керівництво нею (позбавлення волі на строк від 10-ти до 15-ти років з конфіскацією майна). Далі за ступенем суспільної небезпечності йде кваліфікований склад злочину, передбаченого ч. 1 та 2 ст. 255 КК України, тобто створення злочинної організації, керівництво нею та участь у ній, вчинені службовою особою з використанням службового становища (карається позбавленням волі на строк від 8-ми до 13-ти років з конфіскацією майна).

За створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами суворіше покарання (позбавлення волі на строк від 7-ми до 12-ти років з конфіскацією майна.), ніж за участь у ній (позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна). Хоча слід зауважити, що тут *порушено правила конструювання відповідних складів злочинів за ступенем суспільної небезпечності*.

Із цього приводу О. О. Кваша слушно зауважує, що порушено логіку побудови статті. У кожній наступній частині статті, починаючи з третьої, міститься більш кваліфікований склад злочину, у санкціях – більш суворе покарання. Натомість друга частина містить санкцію найбільш м'яку, порівняно

з частиною першою та наступними. За логікою ж структурування більшості статей КК України в частині першій має бути передбачено відповідальність за менш небезпечне діяння (у контексті предмета нашого дослідження – це участь у злочинній організації), а в другій і наступних – за більш небезпечні діяння, ніж передбачені в частині першій [141, с. 396].

А. А. Вознюк дійшов висновку, що в КК України є певні правила щодо побудови статей Особливої частини (перша частина статті передбачає кримінальну відповідальність за найменш небезпечне діяння, а кожна наступна – за більш небезпечні діяння), які доцільно взяти за основу під час конструювання санкцій ст. 255 КК України. У зв'язку із цим у перших частинах відповідних статей слід встановити кримінальну відповідальність за участь у злочинному об'єднанні або сприяння йому, а в других – відповідальність за його створення та керівництво ним [97, с. 253].

За результатами аналізу санкцій кримінально-правової норми, передбаченої ст. 255 КК України, науковці окреслили їхні особливості. По-перше, санкції всіх частин статті є безальтернативними й містять лише один вид покарання – позбавлення волі на певний строк. По-друге, санкції кожної частини ст. 255 КК України є відносно визначеними, оскільки мають верхню та нижню межі покарання. Це надає можливість суду індивідуалізувати покарання шляхом вибору конкретного його розміру. По-третє, усі зазначені санкції є кумулятивними, оскільки передбачають можливість одночасного застосування, крім основного, ще й додаткового покарання – конфіскації майна. По-четверте, зазначене додаткове покарання є обов'язковим [103, с. 201-202].

Нині в судовій практиці застосовують як чинну, так і першу редакцію ст. 255 КК України, оскільки кримінальні провадження щодо учасників злочинних організацій є не лише складними та багатоепізодними, а й довготривалими. Вироки здебільшого виносять за фактами, які відбулися щонайменше декілька років до цього. Тому слід порівняти санкції ст. 255 КК України до і після змін, внесених Законом України від 4 червня 2020 р. (табл. 2).

Санкція ст. 255 КК України
(у першій редакції КК України від 5 квітня 2001 р.)

Частина статті		Покарання			Вид злочину
		Основне		Додаткове	
		Вид	Строк		
1	Створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією або участь у ній, або участь у злочинах, учинюваних такою організацією, а також організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів й умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп	позбавлення волі	від 5-ти до 12 років		особливо тяжкий

Порівняння редакцій санкцій ст. 255 КК України дає підстави стверджувати, що після змін, внесених Законом України від 4 червня 2020 р., санкцію істотно посилено, зокрема шляхом підвищення мінімальної та максимальної меж позбавлення волі на певний строк за окремі суспільно небезпечні діяння, що охоплені складом злочину, передбаченого цією статтею. Крім того, нові санкції містять обов'язкове додаткове покарання – конфіскацію майна, якої в першій редакції цієї статті не було [103, с. 202], хоча науковці неодноразово пропонували його додати [10, с. 180-181; 87, с. 67; 144, с. 364; 184, с. 16; 221, с. 66-67; 286, с. 192]. Таке покарання, як конфіскація майна, підриває економічні засади організованої злочинності, послаблює можливості її негативного впливу на державу та суспільство, а також перетворює її злочинну діяльність на не вигідний вид протиправного бізнесу [72, с. 649].

Важливо зауважити, що мінімальна та максимальна межі позбавлення волі за найпоширеніше на практиці кримінально протиправне діяння, за яке

найчастіше притягують до кримінальної відповідальності учасників злочинних організацій, – участь у них, залишилася незмінною (5 і 12 років відповідно) [103, с. 202].

З огляду на практику призначення покарання для учасників злочинних організацій, істотне значення має нижня межа позбавлення волі в цих санкціях, оскільки для таких суб'єктів доволі часто покарання призначають у мінімальних межах, а в певних випадках – нижче від найнижчої межі¹⁶. Нижня межа санкції ч. 1 ст. 255 КК України відрізняється від нижньої межі санкції ч. 4 ст. 255 КК України на три роки. Водночас як мінімальні межі санкцій ч. 1 ст. 255 КК України (7 років позбавлення волі) та ч. 4 ст. 255 КК України (10 років позбавлення волі) фактично не дозволяють застосувати звільнення від покарання з випробуванням, якщо, звісно, не буде призначено покарання із застосуванням ч. 1 ст. 69 КК України або ч. 5 ст. 65 КК України [46, с. 52].

Пропозиції щодо караності учасників злочинних організацій. Пошук найефективніших заходів кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 255 КК України, здійснювали різні вчені.

А. А. Вознюк ще до внесення змін Законом України від 4 червня 2020 р. сформулював і конкретні пропозиції щодо санкцій ст. 255 КК України, узгоджені із санкціями однорідних складів злочинів, передбачених ст. 257, 258-3, 260 КК України. Він запропонував: 1) максимальну межу позбавлення волі за створення та керівництво злочинною організацією залишити на рівні 12-ти років; 2) мінімальну межу позбавлення волі за її створення та керівництво нею визначити на рівні 6-ти років у ст. 255 КК України; 3) покарання у виді

¹⁶ Дослідження судової практики призначення покарання учасникам злочинних організацій, які були засуджені протягом 2007–2016 рр. ще за старою редакцією ст. 255 КК України, свідчить про те, що призначення покарання для 41,3 % осіб відбувалося із застосуванням ч. 1 ст. 69 КК України, а 45,6 % засуджених одержало позбавлення волі в мінімальній межі санкції (строком на 5 років). Тобто 86,9 % учасникам злочинної організації позбавлення волі призначено в максимально можливій мінімальній межі санкції та нижче такої межі. Отже, лише 13,1 % засуджених за вчинення злочинів, передбачених ст. 255 КК України, одержали покарання не в максимально можливій його мінімальній межі, закріпленій у санкції цієї статті. У результаті засудження учасників злочинних організацій за сукупністю злочинів у 57,8 % випадків строк позбавлення волі також не перевищує 5 років, тобто відповідає мінімальним межам санкції [72, с. 747, 907-908].

позбавлення волі за участь у злочинній організації та сприяння їй встановити на строк від 4-х до 8-ми років; 4) конфіскацію майна визнати необов'язковим додатковим покаранням у ст. 255 КК України [98, с. 22]. Частково зазначені пропозиції враховано в новій редакції ст. 255 КК України.

У контексті комплексного реформування кримінального законодавства О. О. Дудоров і Р. О. Мовчан слушно привертають увагу до необхідності застосування диференційованого підходу до караності в проєкті КК України злочинного лідерства, участі в злочинному зібранні, створення злочинної організації або участі в ній чи її діяльності, створення збройного формування або участі в ньому [122, с. 161]. Помилковим видається встановлення єдиної санкції ст. 7.1.9 проєкту КК України. Злочином п'ятого ступеня (каратиметься ув'язненням на строк від 6-ти до 8-ми років за відсутності ознак, що змінюють ступінь тяжкості) не слід, наприклад, визнавати і злочинне лідерство, й участь у злочинній організації. Традиційно ці діяння розмежовують за ступенем суспільної небезпечності. Тож і покарання за них має бути різним.

Нині система санкцій за кримінально протиправні діяння щодо створення злочинної організації та злочинної спільноти, керівництво ними й участь у злочинній організації, зокрема за обставин, що обтяжують покарання, загалом відповідає потребам практики протидії організованих злочинності. За такі діяння встановлено достатньо суворі строки позбавлення волі, що дозволяють призначити покарання, яке відповідало б суспільній небезпечності злочину, передбаченого ст. 255 КК України, в певній його формі. Важливою є і конфіскація майна осіб, які вчинили зазначені делікти. Звісно, не можна не зважати на відсутність у чинному КК України, на відміну від його проєкту, чітких правил конструювання санкцій. Тому види й розміри покарань у ст. 255 КК України як і в інших статтях Особливої частини закону про кримінальну відповідальність сконструйовані довільно.

Слід зазначити, що в кримінальному законодавстві інших країн, крім позбавлення волі та конфіскації майна за створення організованих злочинних об'єднань та участь у них, встановлено й інші покарання. Передусім це штраф

(ст. 187 КК Греції [342], ст. 132 а КК Данії [331], ст. 255 Пенітенціарного кодексу Естонії [314], ст. 294 КК Китаю [343], ст. 164 КК Мексики [306], ст. 129 КК Німеччини [333], ст. 317 КК Перу [305], ст. 1 а розділу 17 КК Фінляндії [329], ст. 450-1 КК Франції [300]).

В окремих випадках до учасників організованих злочинних об'єднань застосовують позбавлення певних прав (заборона користуватися певними правами) ст. 317 КК Перу [305], ст. 367 КК Румунії [308], 450-1 КК Франції [300]). Наприклад, відповідно до ст. 450-3 КК Франції, особи, винні у вчиненні правопорушення, передбаченого статтею 450-1, також підлягають таким додатковим покаранням:

1. Заборона користуватися політичними, цивільними та сімейними правами за правилами, передбаченими в ст. 131-26.

2. Заборона, відповідно до правил, передбачених у ст. 131-27, виконувати державні функції або займатися професійною чи соціальною діяльністю, під час виконання або з приводу виконання якої було вчинено правопорушення, або займатися комерційною чи промисловою діяльністю, керувати, адмініструвати, управляти чи контролювати в будь-якому вигляді прямо чи опосередковано, за власний рахунок чи за рахунок інших, торгівельним чи промисловим підприємством чи комерційною компанією. Ці заборони може бути накладено сукупно.

3. Заборона на проживання відповідно до правил, передбачених у ст. 131-31.

До цих осіб може бути також застосовано інші додаткові покарання, визначені за вчинення злочинів і проступків, які мали на меті вчинити учасники злочинної організації або щодо яких вчинено змову [300].

Водночас головна проблема караності учасників злочинних організацій, як видається, не в санкціях ст. 255 КК України, а в системі покарань, правилах їх призначення та застосуванні звільнення від відбування покарання з випробуванням. Тому слід зважати на особливості призначення покарання за вчинення цих деліктів.

Призначення покарання за ст. 255 КК України. Учені (І. М. Будік [11, с. 199-202; 103, с. 205], А. А. Вознюк [72, с. 747, 907-908; 87, с. 65-67; 88, с. 20-30], О. О. Кваша [144, с. 364], І. С. Шапкін [286, с. 158-161] та ін.) неодноразово привертали увагу до проблем призначення та застосування покарання до учасників злочинних організацій. Частина сформульованих ними висновків актуальна й нині. Однак слід зважати на сучасну практику призначення покарання для цих суб'єктів.

Аналіз результатів призначення покарань за ст. 255 КК України слід провести на підставі відомостей Державної судової адміністрації України, розміщених у звіті № 6 «Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2022 р.» (додаток А.8) [248].

Відповідно до наявних даних, у 2022 р. загальна кількість осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили за ст. 255 КК України, становила 13. З них 11 осіб (84,6 %) засуджено, а щодо 2 (15,4 %) кримінальні провадження закрито, зокрема щодо 1 (7,7 %) – у зв'язку зі смертю, щодо 1 (7,7 %) – з інших підстав. Серед засуджених 3 особи – за ч. 1 ст. 255 КК України, 8 осіб – за ч. 2 ст. 255 КК України. Жодного учасника злочинної організації чи злочинної спільноти не виправдано за цей період (додаток А.8).

Найбільше засуджених за ч. 2 ст. 255 КК України (участь у злочинній організації) – 8 осіб, що становить 72,7 % від усіх засуджених, а найменше – за ч. 1 ст. 255 КК України (створення злочинної організації чи керівництво нею) – 3 особи, що становить 27,3 % від усіх засуджених (додаток А.8).

Покарання у виді реального *позбавлення волі* призначено лише 4 особам, що становить 36,4 % від усіх засуджених. Серед них 1 особі (25 %) – строком понад 2 роки до 3 років включно, для 2 осіб (50 %) – понад 3 роки до 5 років включно, для 1 особи (25 %) – понад 5 років до 10 років включно. Такі мізерні строки ув'язнення для більшості засуджених, очевидно, обумовлені призначенням покарання із застосуванням ст. 69 КК України (додаток А.8).

Додаткове покарання у виді *конфіскації майна* призначено 3 особам, що становить 27,3 % від усіх засуджених. Якщо враховувати, що за ч. 2 ст. 255 КК України в новій редакції засуджено 8 учасників злочинної організації, то постає питання: чому 87,5 % засудженим не призначено конфіскації майна, адже в зазначеній нормі це покарання визнають обов'язковим (додаток А.8).

З *випробуванням* звільнено 7 осіб, тобто 63,6 % від усіх засуджених. Тому більше половини учасників злочинної організації реально не відбувало призначене покарання (додаток А.8).

Чотирьом засудженим призначено покарання із застосуванням *ст. 69 КК України* (36,4 % від усіх засуджених і 100% від засуджених, яким призначено реальне покарання у виді позбавлення волі) (додаток А.8).

Усім засудженим (11 осіб, 100 %) покарання призначено за *сукупністю злочинів*. Одному засудженому – за сукупністю вироків. Тобто в діяннях одного засудженого були і сукупність злочинів, і сукупність вироків (додаток А.8).

А. А. Вознюк та І. М. Будік за результатами аналізу вироків, винесених упродовж 2008–2022 рр., у яких засуджено 81 учасника злочинних організації за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, дійшли схожих висновків, зокрема встановили, що 51,4 % засуджених призначено більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (із застосуванням ст. 69 КК України) [103, с. 205].

Аналіз результатів призначення позбавлення волі на певний строк засвідчив, що 92,7 % учасників злочинних організацій, що вчиняють злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, покарання призначається або в мінімально можливих межах санкції ст. 255 КК України, або навіть нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції цієї статті (санкції частини цієї статті) [103, с. 205].

Ми поділяємо позицію А. А. Вознюка, що такий стан здійснення правосуддя можна оцінювати по-різному. З огляду на результати вивчення наукової літератури, емпіричних досліджень, можна припустити, що покарання учасників злочинних об'єднань, засуджених в Україні, є занадто «м'яким». В

окремих випадках призначені судами строки позбавлення волі явно не відповідають характеру та ступеню тяжкості вчинених злочинів. Це не узгоджується з неодноразово доведеною гіпотезою (яка фактично перетворилася на аксіому) про те, що групова й організована злочинність становить істотну загрозу для суспільства в межах світового правопорядку [72, с. 753].

Розв'язати окреслені проблеми, виявлені під час аналізу результатів призначення покарання учасникам злочинних об'єднань, можна шляхом удосконалення спеціальних правил призначення покарання, які обмежуватимуть суддівський розсуд у необґрунтованому застосуванні занадто м'яких розмірів покарань до однієї з найбільш небезпечних категорій злочинців [88, с. 25; 103, с. 205].

З огляду на зазначене, О. О. Кваша навіть пропонувала встановити в ч. 4 ст. 68 КК України спеціальні правила призначення покарання для учасників організованих злочинних об'єднань: організатору (керівнику) організованої групи чи злочинної організації розмір покарання не може бути меншим, ніж три чверті максимального строку найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті Особливої частини КК України [144, с. 241].

Безумовно, має рацію і О. О. Книженко в тому, що якщо злочин учинено організованою групою чи злочинною організацією, то звільнення особи від відбування покарання з випробуванням припустиме лише до тих співучасників, ступінь участі яких був незначним і які виконували другорядні ролі, а також щодо осіб, які активно сприяли викриттю організованої групи або злочинної організації, розкриттю вчиненого такою групою, організацією чи її учасником злочину, притягненню винних до відповідальності, відшкодуванню завданих збитків, усуненню заподіяної шкоди чи в іншій формі сприяла боротьбі з організованою злочинністю [148, с. 6].

Водночас проблему однозначно не слід розв'язувати шляхом посилення санкцій, адже влучно зауважив О. П. Горох, що спроби законодавця обмежити можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням через інші правові інструменти, зокрема через внесення змін до санкцій кримінально-

правових норм, що визначають підстави кримінальної відповідальності за «наркотичні» злочини, обумовлювали збільшення кількості випадків застосування ст. 69 КК України. Цей законодавчий досвід наочно демонструє, що невиважені законодавчі обмеження потім коригуються «живою» судовою практикою [114, с. 187-188]. Тим паче, що санкції, встановлені в ст. 255 КК України, відповідають міжнародним вимогам, адже в Рамковому рішенні Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. за активну участь у злочинній організації рекомендовано, щоб максимальне покарання становило позбавлення волі на строк щонайменше від двох до п'яти років [309].

Відбування покарання учасниками злочинних організацій. Проблеми караності учасників злочинних організацій не вичерпуються проблематикою призначення покарання та звільнення від його відбування. Ідеться про відбування покарання особами, яких засуджено до реального відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Адже саме в місцях позбавлення волі окремі учасники злочинних організацій мають чи не найсильніший злочинний вплив [212, с. 30].

У контексті зазначеного слушною є думка, що лише підстав кримінальної відповідальності за встановлення та поширення злочинного впливу недостатньо. Потрібен відповідний механізм кримінально-виконавчого впливу на кримінальних авторитетів. У кримінально-виконавчих установах їх слід тримати окремо від інших засуджених, можливо навіть в окремих установах чи принаймні будівлях. Тому постала необхідність реформування кримінально-виконавчого законодавства [71, с. 273].

Переведення засуджених з однієї установи виконання покарання в іншу, як це відбувається на практиці, не завжди розв'язує проблему припинення подальшого поширення злочинного впливу цими суб'єктами.

Для подолання цього явища необхідно передусім здійснити кардинальну реформу всієї кримінально-виконавчої системи. Адже персонал місць позбавлення волі продовжує отримувати вкрай мізерні зарплати, що в сукупності з браком належного громадського контролю спричиняє високий

рівень корупції. Недофінансування виправних установ призводить до того, що іноді керівники останніх звертаються до злочинців у законі з проханням допомогти, наприклад, із ремонтом, обіцяючи лояльність зі свого боку [133]. Завдяки корупції в установах виконання покарань «злочинці в законі» можуть дозволити собі будь-які послуги у сфері харчування та відпочинку [168].

Щоб ізолювати «злочинців у законі», пропонують застосувати спеціальну техніку. В Україні можуть з'явитися спеціальні в'язниці, де ізолюватимуть «злочинців у законі». З огляду на те, що в злочинній ієрархії вони мають високе становище, можуть мати вплив на адміністрацію, залякуючи, наприклад, персонал або адміністрацію установи, а також впливають на інших людей, які відбувають там покарання, «злочинців у законі» так важливо ізолювати, щоби виключити цей вплив, а для цього потрібні спеціальні можливості, техніка. Слід створити спеціальні умови, спеціальний режим, за якого вони просто не зможуть цього робити [13].

Можливо, з огляду на неефективність санкцій, а також тривалий шлях до застосування передбачених у них покарань, компетентні органи державної влади почали накладати санкції на кримінальних авторитетів та інших учасників злочинних організацій.

Санкції РНБО. Забезпечити можливість притягнення до справедливої міри покарання учасника злочинної організації надзвичайно складно, адже комплексне реформування кримінального законодавства – не лише непростий, а й довготривалий процес. Водночас навіть за ідеальних кримінально-правових норм не слід ігнорувати обмежені можливості документування організованої злочинної діяльності правоохоронцями, сучасні можливості організованого криміналітету в умовах високого рівня корупції в судових і правоохоронних органах. За таких обставин частково можна зрозуміти логіку влади в застосуванні санкцій.

18 червня 2021 р. Рада національної безпеки і оборони України (далі РНБО) прийняла рішення «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». 24 червня 2021 р.

Президент України Володимир Зеленський підписав Указ, яким увів їх у дію. Це рішення РНБО застосовано, зокрема, до «ворів у законі», які є вихідцями, переважно з інших держав, рідше – з України, мають стійкі зв'язки зі злочинним середовищем в Україні. Однією з причин застосування санкцій до кримінальних авторитетів, імовірно, була необхідність оперативного реагування на сучасні загрози з боку організованої злочинності, які посилюлися у зв'язку з ліквідацією УБОЗу, допущенням певних прорахунків у реформуванні органів і підрозділів Національної поліції, вадами реформування кримінального процесуального законодавства, які суттєво перешкоджають ефективній роботі правоохоронних органів. Ситуація ускладнилася і внаслідок подій на сході України. Саме тому з метою недопущення використання кримінальних авторитетів для дестабілізації криміногенної обстановки в державі задіяно ще один інструмент протидії організованій злочинності у формі персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів [94, с. 19-20].

Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції» від 14 серпня 2014 р. можуть застосовувати такі спеціальні економічні й інші обмежувальні заходи (санкції): блокування активів, стягнення активів у дохід держави, обмеження торговельних операцій, запобігання виведенню капіталів за межі України, анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів, обмеження або припинення надання електронних комунікаційних послуг і використання електронних комунікаційних мереж, відмова в наданні та скасування віз резидентам іноземних держав, застосування інших заборон в'їзду на територію України, заборона діяльності на території України, відмова в наданні або скасування дозволу на імміграцію, дії посвідок на постійне чи тимчасове проживання в Україні, примусове повернення або примусове видворення за межі України тощо [235].

Водночас слід зауважити, що зазначені санкції мають адміністративно-правовий характер, а підстави їх застосування потребують удосконалення [94, с. 19-20]. Крім того, виявлено осіб, яких помилково зарахували до «злочинців у

законі». Висловлено також припущення, що із санкційних списків вилучали дійсних «ворів у законі» за гроші, а натомість вносили туди інших осіб [136].

Загалом, проблеми караності учасників злочинної організації та злочинної спільноти полягають у такому:

1) посилення санкцій ст. 255 КК України нівелюється застосуванням правил призначення покарання із застосуванням ст. 69 та 75 КК України, а також браком правил призначення покарання в межах санкції статті, зокрема залежно від обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, унаслідок чого учасники досліджуваних організованих злочинних об'єднань або не відбувають покарання у виді реального позбавлення волі, або отримують покарання в мінімальних межах санкції статті чи навіть більш м'яке покарання, ніж передбачене такою санкцією;

2) незрозумілим залишається непризначення конфіскації майна, яка визначена в новій редакції ст. 255 КК України як обов'язкова;

3) проблема потребує розв'язання і в кримінально-виконавчому аспекті, оскільки сучасна система відбування покарання для кримінальних авторитетів є неефективною.

Висновки до розділу 4

1. Звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинної організації на підставі ч. 6 ст. 255 КК України можливе за таких умов: 1) він не був організатором чи керівником злочинної організації; 2) вчинив злочин, передбачений ч. 2 або 3 ст. 255 КК України (брав участь у злочинній організації, зокрема як службова особа з використанням службового становища); 3) до повідомлення йому про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомив про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяв її розкриттю.

Частина зазначених умов сформульовано некоректно, а тому потребують удосконалення. Перспективними напрямками такого вдосконалення можуть стати:

1) виключення з ч. 6 ст. 255 та інших статей КК України згадки про керівника як окремого співучасника поруч з організатором; 2) уточнення умови звільнення від кримінальної відповідальності, що стосується сприяння шляхом заміни терміна «розкриття» на «розслідування»; 3) розширення меж добровільного повідомлення про створення злочинної організації або участь у ній.

Слід зосередити увагу на відмові авторів проєкту КК України від спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності та запровадження натомість спеціального виду звільнення від покарання – «непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи». Водночас ці положення проєкту потребують узгодження з іншими заохочувальними нормами, що можуть застосовувати до учасників злочинних організацій, зокрема з кримінальним процесуальним інститутом угод.

2. Проблеми караності учасників злочинної організації та злочинної спільноти полягають у такому:

1) посилення санкцій ст. 255 КК України нівелюється застосуванням ст. 69 та 75 КК України, а також відсутністю чітких правил призначення покарання в межах санкції статті, зокрема залежно від обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, унаслідок чого учасники організованих злочинних об'єднань або не відбувають покарання у виді реального позбавлення волі, або отримують покарання в мінімальних межах санкції статті чи навіть більш м'яке покарання, ніж передбачене такою санкцією;

2) незрозумілим залишається непризначення конфіскації майна, яку визначено в новій редакції ст. 255 КК України як обов'язкове покарання;

3) одних покарань недостатньо для ефективної системи протидії організованій злочинності – необхідна відповідна система відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, а тому постала потреба в реформуванні кримінально-виконавчої системи (наприклад, створення спеціальних установ виконання покарань з особливими умовами та режимом для «ворів у законі»).

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано вирішення актуального наукового завдання в галузі кримінального права України, а саме комплексне розв'язання теоретичних і прикладних проблем кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній шляхом розроблення напрямів удосконалення вітчизняного кримінального законодавства та практики його застосування. До ключових результатів дослідження належать, зокрема, такі положення.

1. Стан доктринального опрацювання проблем кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній не відповідає потребам правозастосування. Це зумовлено браком комплексних досліджень проблем, які виникли в правоохоронних органах і судах унаслідок внесення змін до ст. 255 КК України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4 червня 2020 р., що полягали передусім у запровадженні злочинної спільноти як самостійної форми співучасті, криміналізації створення такого злочинного об'єднання та керівництва ним, а також доповнення цієї статті обставинами, що впливають на кваліфікацію – вчинення відповідних дій службовою особою з використанням службового становища й особою, яка здійснює злочинний вплив, або є особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі» тощо. Складнощі спричинені також відсутністю чітких правил кваліфікації дій учасників злочинних організацій та злочинних спільнот, а також вадами конструювання заборонної та заохочувальної кримінально-правових норм, передбачених ст. 255 КК України.

2. У дефініції кримінального правопорушення, вчиненого злочинною організацією (ч. 4 ст. 28 КК України), наявні помилки, що полягають у використанні займенника «він» замість «воно» та визначенні мети створення злочинної організації як забезпечення функціонування злочинної організації (не

може існувати злочинна організація, яку створюють виключно для забезпечення власного функціонування, необхідний зв'язок з кримінально протиправною діяльністю). Їх слід усунути шляхом внесення змін до закону про кримінальну відповідальність.

Виокремлення інших ознак злочинної організації, крім обов'язкових, що визначені в ч. 4 ст. 28 КК України (стійкість, ієрархічність, мінімальний кількісний склад учасників – п'ять і більше, організація за попередньою змовою членів або структурних частин для спільної діяльності, мета організації за попередньою змовою – безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації тощо), є недоцільним, оскільки додаткові ознаки на кшталт спеціалізації, плану діяльності, правил поведінки тощо характеризують обов'язкові ознаки злочинної організації, а їх виокремлення може ускладнити правозастосовну діяльність, оскільки розширить предмет доказування, а отже, збільшить обсяг навантаження на правоохоронні та судові органи. Проблему різної інтерпретації кримінально-правових ознак злочинної організації та інших злочинних об'єднань, обумовлену відсутністю їх законодавчого закріплення в КК України чи іншому законі, слід розв'язувати в законодавчій площині або принаймні на рівні правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

3. Злочинна спільнота – це постійне чи тимчасове організоване злочинне об'єднання, утворене з двох і більше злочинних організацій для реалізації мети чи виконання завдань, пов'язаних із кримінально протиправною діяльністю корисливого чи корисливо-насильницького спрямування або встановленням і поширенням злочинного впливу.

Попри те, що злочинна спільнота не визначена в ст. 28 КК України, вона є самостійною формою співучасті, яка характеризується двома ознаками: 1) складається з двох чи більше злочинних організацій; 2) ці організації об'єдналися в нове організоване злочинне об'єднання. Визначення злочинної спільноти потребує уточнення, оскільки досліджувану форму співучасті можуть

утворювати не лише злочинні організації, а й інші злочинні об'єднання, передусім організовані групи.

Перевагами введення злочинної спільноти у сферу кримінально-правового регулювання є створення терміну, який більш повно та точно характеризує певні організовані злочинні об'єднання, що функціонують у злочинному світі, а також можливість призначення суворішого покарання за створення злочинної спільноти та керівництво нею з огляду на суворіші санкції ч. 4 ст. 255 КК України. Натомість головними недоліками цієї законодавчої новації є складнощі доказування нової форми співучасті, запізніле реагування на факти кримінально-протиправної діяльності організованих злочинних об'єднань і надмірне навантаження на правоохоронців. Тому положення про цю форму співучасті слід виключити з КК України.

4. З огляду на сучасну структуру закону про кримінальну відповідальність родовим об'єктом створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі в ній є суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони громадської безпеки. Основний безпосередній об'єкт цього злочину пов'язаний із загрозою громадській безпеці з боку злочинних організацій та злочинних спільнот. Злочин, передбачений ст. 255 КК України, має безпосередній додатковий об'єкт, пов'язаний з кримінально протиправною діяльністю злочинної організації та злочинної спільноти, тобто такий, що залежить передусім від спеціалізації цих організованих злочинних об'єднань.

Створення організованих злочинних об'єднань і керівництво ними є найбільш небезпечними діями серед форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України, які залежать від мети зазначених організованих злочинних об'єднань, їх структури, інших індивідуальних особливостей та обстановки функціонування.

Особа, яка створила злочинну організацію, здебільшого залишається її керівником до засудження, заміщення іншим керівником або смерті, й, окрім організаційних і керівних функцій, вона переважно вчиняє злочини, що охоплені

метою об'єднання, а тому її дії потребують додаткової кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень.

Керівництво злочинною організацією чи злочинною спільнотою — це передусім керівництво їх кримінально протиправною діяльністю загалом. Воно не охоплює керівництво окремими кримінальними правопорушеннями, які вчиняють їх учасники, і потребує додаткової кваліфікації за відповідною частиною статті, що містить підстави кримінальної відповідальності за ці делікти.

У керівництві злочинною організацією та злочинною спільнотою є відмінність, яка стосується структурних частин: керівництво структурною частиною злочинної організації визнають самостійним діянням, воно не охоплено керівництвом злочинною організацією, а керівництво структурною частиною злочинної спільноти охоплено керівництвом нею.

З метою усунення розбіжностей в однорідних кримінально-правових заборонах положення щодо керівництва структурними частинами організованих злочинних об'єднань в КК України та його проєкті потребують уніфікації.

Особливість участі в злочинній організації полягає в тому, що вона характеризує рядових учасників цього злочинного об'єднання та має різні варіанти вияву залежно від його спеціалізації, ієрархічної структури, встановлених правил поведінки, способів, знарядь і засобів вчинення кримінально протиправних діянь.

З огляду на відсутність у ст. 255 КК України такої форми об'єктивної сторони злочину, як участь у злочинній спільноті, дії осіб, які вступили до неї та беруть у ній участь, слід визнавати участю в злочинній організації та кваліфікувати за ч. 2, 3 або 5 цієї статті. Водночас оптимальним варіантом розв'язання проблеми є внесення відповідних змін до КК України.

5. Злочин, передбачений ч. 1, 2 та 4 ст. 255 КК України, вчиняє загальний суб'єкт. Злочини, передбачені іншими частинами цієї статті, вчиняє виключно спеціальний суб'єкт — службова особа (ч. 3) та особа, яка здійснює злочинний вплив, або є особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі» (ч. 5).

Аргументи вчених щодо зниження віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України, заслуговують на увагу, однак їх реалізація потребує створення для неповнолітніх ефективнішої системи покарання та його відбування, оскільки саме в місцях позбавлення волі відбувається становлення майбутніх кримінальних авторитетів, саме там найбільше дотримуються злочинних традицій та правил, отримують необхідні навички та знання для подальшого створення і забезпечення функціонування організованих злочинних об'єднань.

Злочин, передбачений ст. 255 КК України, можуть вчиняти лише з прямим умислом: суб'єкт усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності) і бажає його вчинити. В основному складі злочину (ч. 1, 2, 4 ст. 255 КК України) усвідомлення (інтелектуальна ознака) має охоплювати вчинене діяння (створення, керівництво, участь) і вид злочинного об'єднання (злочинна організація чи злочинна спільнота), у кваліфікованому складі – належність до категорії службових осіб та використання службового становища, в особливо кваліфікованому – належність до категорії осіб, які здійснюють злочинний вплив або є особами, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі». Суб'єкт злочину, визначений в ст. 255 КК України, передбачає, що його дії створюють загрозу громадській безпеці та він бажає їх вчинити, а тому він усвідомлює суспільно небезпечний характер власних дій. Вольова ознака полягає в бажанні створювати злочинну організацію або злочинну спільноту, керувати ними, брати участь у злочинній організації. Мотив, мета й емоційний стан не впливають на кваліфікацію, однак можуть бути враховані під час призначення покарання. Злочинна організація та злочинна спільнота мають на меті здебільшого вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Мотиви дій їх учасників різні, однак серед них переважає корисливий мотив.

6. Уведення кваліфікуючої ознаки злочину, передбаченого ч. 1, 2 ст. 255 КК України, – створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами, участь у злочинній організації, вчиненні службовою особою з використанням службового становища – не єдиний і не оптимальний спосіб урахування участі службових осіб у діяльності організованих злочинних об'єднань. Найкращим варіантом розв'язання цієї проблеми видається той, що застосовано в проєкті нового КК України (визнання зазначеної участі ознакою складу злочину, яка підвищує тяжкість злочину на один чи два ступені), однак його може бути реалізовано лише в умовах комплексного реформування кримінального законодавства.

Службова особа визнається спеціальним суб'єктом лише під час створення злочинної організації, керівництва нею чи її структурними частинами, а також участі в ній. У зв'язку з цим видається необґрунтованою позиція законодавця, який не визнає вчинення нею аналогічних кримінально протиправних дій щодо злочинної спільноти кваліфікованим чи особливо кваліфікованим складом злочину, передбаченого ст. 255 КК України.

7. Вадами дефініцій «особа, яка здійснює злочинний вплив», «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», «злочинний вплив» є їх розпливчатість, неконкретність, невідповідність принципам правової визначеності, ясності й недвозначності правової норми, що частково ускладнює застосування ст. 255 КК України на практиці. Важливими напрямками вдосконалення законодавства, спрямованими на розв'язання зазначених проблем, можуть бути такі: 1) виключення з диспозиції ч. 5 ст. 255 КК України вказівки на частину другу цієї статті; 2) уточнення конструкції «будь-які дії особи», використаної у визначенні злочинного впливу, оскільки є загроза визнання відповідних положень КК України неконституційними; 3) заміни в дефініції злочинного впливу слова «дії» на «діяння»; 4) доповнення закону про кримінальну відповідальність визначенням терміна «злочинна діяльність»; 5) виключенням із законодавчої дефініції злочинного впливу термінів «авторитет», «інші особисті якості чи можливості», оскільки це зайві складові

предмета доказування, які не мають кримінально-правового значення. Тяжкість злочинів, що належать до злочинного впливу, необхідно враховувати під час призначення покарання в межах відносно визначених санкцій ст. 255 КК України.

8. Конструкція особливо кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч. 5 ст. 255 КК України, має недоліки обумовлені такими обставинами: 1) встановленням у межах одного складу злочину (ч. 5 ст. 255 КК України) поведінки різних за ступенем суспільної небезпечності суб'єктів – особи, яка здійснює злочинний вплив, й особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу; 2) визнанням особи, яка здійснює злочинний вплив, одночасно суб'єктом як основного, так й особливо кваліфікованого складів злочинів, передбачених ч. 1, 4, 5 ст. 255 КК України; 3) помилковістю використання сполучника «у тому числі»; 4) недоцільністю використання слова «статус» у терміносполуці особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу»; 5) наявністю тавтології у визначенні особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі «вора в законі», а також порушенням вимог формальної логіки в цій дефініції.

Більшість зазначених проблем можна усунути шляхом удосконалення дефініції «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу». Водночас проблему поєднання поведінки різних за ступенем суспільної небезпечності суб'єктів у межах одного складу злочину (ч. 5 ст. 255 КК України), а також визнання особи, яка здійснює злочинний вплив, одночасно суб'єктом як основного, так й особливо кваліфікованого складів злочинів можна розв'язати одним із таких способів: 1) виключенням словосполучення «особою, яка здійснює злочинний вплив» з диспозиції ч. 5 ст. 255 КК України; 2) застосуванням до розглядуваної частини кримінального закону правил не буквального, а обмежувального тлумачення; 3) удосконаленням дефініцій – «злочинний вплив» і «суб'єкт злочинного впливу». Перший і третій способи потребують внесення змін до КК України. Тому до моменту їх реалізації слід застосувати обмежене тлумачення положень ч. 5 ст. 255 КК України.

Належність особи до суб'єкта злочинного впливу чи суб'єкта підвищеного злочинного впливу слід визначати не за наявністю неформального статусу в злочинному світі («вор у законі», «положенець», «смотрящий» та ін.), а за наявністю в її діях кримінально-правових ознак особи, яка здійснює злочинний вплив чи перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу.

Визнання «вора в законі» спеціальним суб'єктом злочину надало можливість посилення кримінальної відповідальності за допомогою суворішої санкції ч. 5 ст. 255 КК України (позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна), а також мало певний профілактичний ефект, оскільки нині «вор у законі» чітко усвідомлює, що його можуть притягнути до кримінальної відповідальності, оскільки в ст. 255 та 255-1 КК України безпосередньо зазначено, що йдеться саме про особу, яка перебуває в статусі «вора в законі».

Однак нагальної потреби законодавчого закріплення «вора в законі» як спеціального суб'єкта злочину не було, оскільки і без такого кроку законодавця були підстави притягнення їх до кримінальної відповідальності за вчинення як основного, так і кваліфікованого складів злочинів, передбачених ст. 255, 255-1 КК України.

Відсутність у КК України чи будь-якому іншому нормативно-правовому акті дефініції «вор у законі» є суттєвою вадою чинних підстав кримінальної відповідальності цих суб'єктів. Така правова невизначеність не надає можливості ефективно застосувати нові кримінально-правові та кримінальні процесуальні норми на практиці, зокрема через різнобічне тлумачення терміна «вор у законі», а також створює підґрунтя для оскарження відповідних судових рішень в ЄСПЛ. Тому, якщо зазначений термін не буде виключено з КК України, то обов'язково необхідно надати відповідну законодавчу дефініцію. Ускладненість підстав притягнення до кримінальної відповідальності «ворів у законі» частково обумовлена тим, що їх на законодавчому рівні віднесено до осіб, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Це обумовлює необхідність доведення кримінально-правових ознак як «вора в законі», так і суб'єкта

підвищеного злочинного впливу, що видається необґрунтованим через суттєве ускладнення підстави притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Аргументами на користь недоцільності використання в КК України терміна «вор у законі» є: 1) наявність законодавчої заборони засудженим використовувати жаргонні слова (ч. 4 ст. 117 КВК України); 2) цей термін відображає систему цінностей кримінальних правопорушників і сприяє популяризації як «вора в законі», так і злочинського жаргону; 3) такий крок законодавця свідчить про легітимізацію злочинної субкультури; 4) використання не україномовних термінів суперечить чинному законодавству, а впровадження в офіційний юридичний обіг злочинного жаргону є фактично впровадженням в офіційну правову мову елементів злочинної субкультури; 5) буквальне тлумачення нівелює безпосереднє значення слова «закон»; 6) створено прецедент для подальшого внесення в КК України інших жаргонів зі злочинного середовища.

9. Частину умов спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинної організації на підставі ч. 6 ст. 255 КК України сформульовано некоректно, а тому окремі положення цієї норми потребують удосконалення, зокрема шляхом: 1) виключення з ч. 6 ст. 255 та інших статей КК України згадки про керівника як окремого співучасника, поруч з організатором; 2) уточнення умови звільнення від кримінальної відповідальності, що стосується сприяння шляхом заміни терміна «розкриття» на «розслідування»; 3) розширення меж добровільного повідомлення про створення злочинної організації або участь у ній.

Перспективним напрямом розвитку системи заохочувальних норм, які можуть застосовувати до учасників злочинних організацій, є пропозиція авторів проекту КК України запровадити спеціальний вид звільнення від покарання – «непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи». Водночас ці положення проекту потребують узгодження з іншими заохочувальними нормами, що можуть бути застосовані до учасників злочинних організацій, зокрема з кримінальним процесуальним інститутом угод.

10. Проблеми караності учасників злочинної організації та злочинної спільноти полягають у тому, що посилення санкцій ст. 255 КК України нівелюється застосуванням ст. 69 та 75 КК України, а також відсутністю чітких правил призначення покарання в межах санкції статті, зокрема залежно від обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, унаслідок чого учасники організованих злочинних об'єднань або не відбувають покарання у виді реального позбавлення волі, або отримують покарання в мінімальних межах санкції статті чи навіть більш м'яке покарання, ніж передбачене такою санкцією. Водночас лише покарань недостатньо для ефективної системи протидії організованим злочинностям – необхідна відповідна система відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, а тому постала потреба в реформуванні кримінально-виконавчої системи (наприклад, створення спеціальних установ виконання покарань з особливими умовами та режимом для «ворів у законі»).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айдинян А. В. Фактична помилка у кримінальному праві: основні теоретичні та практичні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2016. 321 с.
2. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Топчія ; наук. ред. В. І. Антипов. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 896 с.
3. Албул С. В. Кримінально-правові засоби протидії злочинному впливу: світовий досвід та вітчизняні реалії. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави* : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 26 берез. 2020 р.). Одеса, 2020. С. 194–196.
4. Альошин Д. П. Кримінальна відповідальність за розкрадання, вчинені у співучасті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 220 с.
5. Ахтирська Н. Екстрадиція «вора в законі». *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 320–327. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.55>.
6. Батиргарєєва В., Бабенко А. Вплив установ виконання покарань і попереднього ув'язнення на криміногенну ситуацію в Україні. *Право України*. 2020. № 2. С. 164–183. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2020-02-164>.
7. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 296 с.
8. Бахуринська О. Окремі питання вдосконалення законодавства у сфері протидії організованим злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 305–309. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.51>.
9. Бахуринська О. Поняття «злочинна спільнота»: проблеми правового та кримінологічного визначення. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 190–195. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.1.34>.
10. Біла Ю. В. Кримінальна відповідальність за групові злочини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2009. 232 с.

11. Будік І. М. Призначення покарання учасникам злочинних організацій за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2022. С. 199–202.
12. Бусол О., Гуцалюк М. Феномен «корупція надмірності» й умовно надмірний легальний дохід як чинник посилення корупційних ризиків. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 50–57. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201152.50>.
13. В Україні створять в'язниці для «злочинців у законі». ГЛАВКОМ. 23 верес. 2021 р. URL: <https://glavcom.ua/country/society/v-ukrajini-stvoryat-vyaznici-dlya-zlodijiv-u-zakoni-785262.html>.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
15. Вереша Р. В. Суб'єктивні елементи підстави кримінальної відповідальності : підручник. Київ : Атіка, 2006. 740 с.
16. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 224 с.
17. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 18 квіт. 2022 р. у справі № 127/22885/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103984748>.
18. Вирок Голосіївський районного суду м. Києва від 5 квіт. 2023 р. у справі № 757/33188/22-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110017588>.
19. Вирок Голосіївського районного суду міста Києва від 19 трав. 2021 р. у справі № 757/20369/21-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97081898>.

20. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 26 жовт. 2021 р. у справі № 753/20152/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100573621>.

21. Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 9 берез. 2023 р. у справі № 201/2626/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109467692>.

22. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 1 трав. 2023 р. у справі № 953/4109/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110623433>.

23. Вирок колегії суддів Київського районного суду міста Одеси від 23 лют. 2021 р. у справі № 947/15030/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95085393>.

24. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 11 жовт. 2022 р. у справі № 756/5226/20 *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107859280>.

25. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 20 жовт. 2021 р. у справі № 756/32662/18-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100494423>.

26. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 5 жовт. 2022 р. у справі № 756/5627/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106648812>.

27. Вирок Печерського районного суду м. Києва від 24 верес. 2018 р. у справі № 757/54516/17-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78831374/>.

28. Вирок Печерського районного суду міста Києва від 29 берез. 2019 р. у справі № 757/52213/18-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81073338>.

29. Вирок Печерського районного суду м. Києва від 27 верес. 2022 р. у справі № 761/13484/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106880444>.

30. Вирок Подільського районного суду м. Києва від 11 серп. 2021 р. Справа № 758/14070/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/98923808>.

31. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 26 лип. 2021 р. у справі № 522/12299/21. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/98549772>.

32. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 8 лип. 2022 р. у справі № 522/6439/22. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/105149396>.

33. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 26 лип. 2021 р. у справі № 522/12299/21. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/98549772>.

34. Вирок Ренійського районного суду Одеської області від 25 січ. 2021 р. у справі № 510/961/17. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/94375600>.

35. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 18 жовт. 2018 р. у справі № 759/2920/18. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/77229168>.

36. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 7 лют. 2018 р. Справа № 1-кп\760\ 634\18. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/72122060>.

37. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 24 берез. 2021 р. у справі № 523/15232/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/95793223>.

38. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 27 груд. 2022 р. у справі № 727/8643/22. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/108183326>.

39. Висновок на проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30 січ. 2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf>.

40. Вознюк А. А., Жук І. В. Загальна характеристика ознак об'єктивної сторони порушення законів та звичаїв війни. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 4 (22). С. 5–19. <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2022.4.01>.

41. Вознюк А. А., Жук І. В. Порушення законів і звичаїв війни: безпосередні об'єкти, предмети та потерпілі від злочину. Загальні положення «*jus in bello*». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 4 (100). С. 57–74. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.100.57-74>.

42. Вознюк А. Злодійська спільнота як національна форма організованої злочинності в Україні. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези V Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 25 лют. 2022 р.). Хмельницький, 2022. С. 82–84.

43. Вознюк А. Протидія організованих злочинності в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 176–194. doi: 10.34015/2523-4552.2020.1.18.

44. Вознюк А. А. Актуальні питання кваліфікації злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258-3, 260 Кримінального кодексу України, учинених службовою особою з використанням влади або службового становища. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2016 р.) : у 2 ч. Київ, 2016. Ч. 1. С. 105–108.

45. Вознюк А. А. Актуальні питання кримінальної відповідальності за злочини, вчинені у зв'язку з агресією проти України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2022. С. 32–38.

46. Вознюк А. А. Актуальні питання кримінальної відповідальності учасників злочинної організації та злочинної спільноти. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті

проф. П. П. Михайленка (Київ, 18 листоп. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2021. С. 51–56.

47. Вознюк А. А. Банди, терористичні об'єднання, не передбачені законом воєнізовані або збройні формування – спеціальні види злочинних об'єднань чи самостійні форми співучасті? *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя ХНУВС (Харків, 18 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 51–53.

48. Вознюк А. А. Визначення поняття «форма співучасті» та її види в теорії кримінального права. *Науковий вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 46–56.

49. Вознюк А. А. Воєнний та надзвичайний стан як обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 308–317. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/69>.

50. Вознюк А. А. Встановлення або поширення злочинного впливу: актуальні питання кримінальної відповідальності. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 3 (17). С. 21–39. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.3.03.

51. Вознюк А. А. Вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину як мета злочинної організації. *Юридична наука*. 2013. № 4. С. 60–66.

52. Вознюк А. А. До питання про зміст поняття «кримінально-правова природа». *Держава і право*. 2011. Вип. 52. С. 405–410.

53. Вознюк А. А. Додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 21–32.

54. Вознюк А. А. Додаткові види співучасників у теорії українського кримінального права. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 78–81.

55. Вознюк А. А. Зарубіжний досвід диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь в них. *Верховенство права*. 2017. № 5. С. 107–113.

56. Вознюк А. А. Звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого: проблеми теорії та практики. *Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 10 листоп. 2022 р.) / [редкол.: С. С. Чернявський, Є. Ю. Бараш, В. В. Корольчук]. Київ, 2022. С. 40–46.

57. Вознюк А. А. Злочинна спільнота як форма співучасті. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 5 листоп. 2021 р.) / упор.: Г. Я. Савчин, У. О. Цмоць. Львів, 2021. С. 37–42.

58. Вознюк А. А. Злочинне лідерство в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 04 листоп. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 42–46.

59. Вознюк А. А. Змова як обов'язкова кримінально-правова ознака злочинних об'єднань. *Держава і право*. 2014. Вип. 66. С. 227–237. (Серія «Юридичні і політичні науки»).

60. Вознюк А. А. Ієрархічність як кримінально-правова ознака злочинної організації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2 (2). С. 84–91.

61. Вознюк А. А. Інститут співучасті в кримінальному правопорушенні в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу в правову систему України*: матеріали Міжнар. наук. конф. (Харків, 7 квіт. 2021 р.) / [редкол.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко, І. А. Вишневська]. Харків: Право, 2021. С. 107–111.

62. Вознюк А. А. Кількісно-якісний склад учасників організованої групи. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : тези доп. наук.-теорет. конф. (Київ, 20 берез. 2014 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 231–234.

63. Вознюк А. А. Количественно-качественный состав участников преступлений, совершенных организованными преступными объединениями по УК Украины. *Legea și Viața*. 2014. № 5/2 (269). С. 44–48.

64. Вознюк А. А. Командна відповідальність: проблеми притягнення до кримінальної відповідальності та перспективи удосконалення кримінального законодавства України. *Ретроспектива військової агресії РФ в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі* : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу 22–23 черв. 2023 р. Київ, 2023. С. 64–72.

65. Вознюк А. А. Конструкції одиничних складів злочинів, передбачених ст.ст. 255, 257, 258-3, 260 КК України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4 (12). С. 35–44. URL: <http://www.chasopysnapu.gov.gov.ua/chasopys/ua/pdf/12-2016/voznuk.pdf>.

66. Вознюк А. А. Концептуальні вади кримінально-правових інструментів протидії діяльності кримінальних авторитетів. *Шляхи реформування кримінальної поліції: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали Міжнар. круглого столу (Київ, 18 лют. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2022. С. 54–56.

67. Вознюк А. А. Концептуальні засади звільнення від кримінальної відповідальності. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права* : II Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 31 січ. 2009 р.). Київ, 2009. С. 235–236.

68. Вознюк А. А. Корупційний зв'язок як кримінально-правова ознака організованого злочинного об'єднання. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 19 квіт. 2013 р.). Харків, 2013. С. 76–80.

69. Вознюк А. А. Корупційний зв'язок як факультативна кримінально-правова ознака злочинних об'єднань. *Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 31 трав. 2013 р.). Львів, 2013. С. 74–77.

70. Вознюк А. А. Корупційні кримінальні правопорушення: концептуальні проблеми в контексті реформування кримінального законодавства України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (20). С. 21–32. DOI: <https://doi.org/10.33270/04202002.21>.

71. Вознюк А. А. Криміналізація злочинного впливу – новий інструмент кримінально-правової протидії діяльності кримінальних авторитетів в Україні. *Закарпатські правові читання* : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 27–28 трав. 2021 р.). Ужгород, 2021. С. 267–273.

72. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ : Маслаков, 2018. 928 с.

73. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність службових осіб за створення злочинних об'єднань та участь у них. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 78–93.

74. Вознюк А. А. Кримінально-правова доцільність звільнення від кримінальної відповідальності організаторів та керівників злочинних об'єднань. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 1 (145). С. 105–109.

75. Вознюк А. А. Кримінально-правова характеристика структурної частини злочинної організації. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2 (28). С. 159–166.

76. Вознюк А. А. Кримінально-правовий нарис проблемних питань ч. 3 ст. 2 Кримінального кодексу України. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 8. С. 144–147.

77. Вознюк А. А. Кримінально-правові інструменти забезпечення безпекового середовища України під час війни. *Нова архітектура безпекового середовища України* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 23 груд. 2022 р.). Харків, 2022. С. 52–56.

78. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань у визначенні ступеня їх суспільної небезпеки. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф. (Київ, 21 листоп. 2014 р.). Київ, 2014. С. 63–64.

79. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: поняття, зміст і наукова класифікація. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2013. № 1 (52). С. 114–118.

80. Вознюк А. А. Мінімальний кількісний склад учасників злочину, вчиненого злочинною організацією: актуальні питання теорії та практики. *Проблеми службово-бойової діяльності органів внутрішніх справ України* : матеріали наук.-практ. семінару (Сімферополь, 14 берез. 2014 р.). Сімферополь, 2014. С. 56–59.

81. Вознюк А. А. Ознака озброєності банди у контексті вдосконалення кримінальної відповідальності за бандитизм. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 4. С. 27–35.

82. Вознюк А. А. Ознаки спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. *Сучасна юридична наукова думка* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Тернопіль, 9 груд. 2008 р.) : у 2 ч. Тернопіль, 2008. Ч. 2. С. 9–12.

83. Вознюк А. А. Особливості кваліфікації злочинів під час трансформації співучасті. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 51–59.

84. Вознюк А. А. Осудність як ознака суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 2 (60). С. 100–105.

85. Вознюк А. А. Перспективи вдосконалення активного сприяння розкриттю злочину як умови звільнення від кримінальної відповідальності та обставини, яка пом'якшує покарання. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 30 жовт. 2009 р.) : у 2 ч. Запоріжжя, 2009. Ч. 2. С. 146–149.

86. Вознюк А. А. Планування злочинів як обов'язкова кримінально-правова ознака організованої групи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 5 (84). С. 158–165.

87. Вознюк А. А. Покарання за злочини, пов'язані зі створенням організованих груп і злочинних організацій та участю в них. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування* : матеріали підсумк. наук.-теорет. конф. наук. т-ва курсантів (Київ, 19 берез. 2015 р.) : у 2 ч. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. Ч. 1. С. 65–67.

88. Вознюк А. А. Призначення покарання, узгодженого сторонами угоди, учасникам злочинних об'єднань (ст. 255, 257, 258³, 260 КК України). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 20–30.

89. Вознюк А. А. Проблеми кваліфікації дій учасників днр/лнр під час міжнародного збройного конфлікту в Україні. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 9 груд. 2022 р.). Одеса, 2022. С. 46–47.

90. Вознюк А. А. Проблеми кримінально-правового визначення мети злочинної організації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3 (88). С. 195–202.

91. Вознюк А. А. Проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні та інші злочини, вчинені представниками держави-агресора, в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2022. С. 23–27.

92. Вознюк А. А. Реальні причини топ-корупції в Україні та нереальні способи протидії їй. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2019. Ч. 1. С. 44–47.

93. Вознюк А. А. Розподіл функцій і ролей за окремими формами співучасті в злочині. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1 (3). С. 94–100.

94. Вознюк А. А. Санкції щодо кримінальних авторитетів: проблеми теорії та практики. *30 років розбудови Української державності та кримінальна юстиція як її базовий компонент: чого досягнуто і що втрачене?* : матеріали VII Львів. форуму кримінальної юстиції (Львів, 16–17 верес. 2021 р.) / упоряд. І. Б. Газдайка-Василишин. Львів, 2022. С. 19–27.

95. Вознюк А. А. Системний аналіз положень кримінального законодавства стосовно використання терміна «зброя». *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 11 квіт. 2013 р.). Житомир, 2013. С. 161–164.

96. Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 236 с.

97. Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 652 с.

98. Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 38 с.

99. Вознюк А. А. Трансформація співучасті: поняття та форми. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 68–71.

100. Вознюк А. А. Участь у стійкому злочинному об'єднанні як передумова спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності учасників стійких злочинних об'єднань. *Іменем Закону*. 2008. № 4 (8). С. 28–32.

101. Вознюк А. А. Якісний склад учасників організованих злочинних об'єднань: актуальні питання теорії та практики. *Сучасні тенденції розбудови*

правової держави в Україні та світі : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 10 квіт. 2014 р.). Житомир, 2014. С. 259–260.

102. Вознюк А. А., Арешонков В. В. Озброєність банди: кримінально-правові та криміналістичні проблеми. *Криміналістичний вісник*. 2013. № 1 (19). С. 15–22.

103. Вознюк А. А., Будік І. М. Реалізація кримінальної відповідальності учасників злочинних організацій за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 74. Ч. 2. С. 199–207. (Серія «Право»). DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.68>.

104. Вознюк А. А., Дудоров О. О. Стадії кримінальної відповідальності. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 2, ч. 2. С. 164–172.

105. Вознюк А. А., Кузьмічова-Кисленко Є. В. Проблеми встановлення потерпілого від порушення правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 210–218.

106. Вознюк А. А., Письменський Є. О. Кримінально-правовий механізм передачі засудженого для обміну як військовополоненого: актуальні проблеми та способи їх розв’язання. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 111–120.

107. Вознюк А. А., Письменський Є. О. Передача засудженого для обміну як військовополоненого: кримінально-правові аспекти звільнення від відбування покарання. *Київський часопис права*. 2022. № 3. С. 112–120.

108. Вознюк А., Дудоров О. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою: аналіз законодавчих новел. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2021: Альманах наукових праць / за ред. Є.Л. Стрельцова, О.В. Козаченка, О.М. Мусиченко*. Миколаїв : МПНУ ОЮА, 2021. С. 21–31.

109. Гацелюк В. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень. Київ : ВАІТЕ, 2021. 228 с.

110. Гнатів І. М. Принцип «non bis in idem» у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2013. 228 с.
111. Гнетнев М. К. Кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 234 с.
112. Головкін Б. М. Про корупцію в приватному секторі. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 347–355. DOI: 10.36695/2219-5521.4.2020.62.
113. Городенська К. Що замість книжного у(в) тому(тім) числі? *Культура слова*. 2010. № 72. С. 169–170.
114. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ. 2019. 697 с.
115. Громко В. Я. Вчинення злочину службовою особою як обставина, що обтяжує відповідальність за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2015. 224 с.
116. Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 200 с.
117. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 21 с.
118. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 198 с.
119. Демидова Л. М. Про кримінальну відповідальність за участь у злочинній організації. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2002. Вип. 6. С. 175–178.
120. Доценко О. С. Окремі питання нормативно-правового забезпечення протидії організованій злочинності в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 1. С. 33–37. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.1.7>.

121. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 2. С. 99–115.

122. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова протидія діяльності організованих злочинних об'єднань: аналіз законодавчих новел, визначення перспектив. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 152–167. DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2022.2.15>.

123. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Відповідальність за пособництво державі-агресору: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2. С. 95–117.

124. Дудоров О., Мовчан Р., Каменський Д. Кримінальна відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги: проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 21–37. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-21-37.

125. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

126. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2022 р. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushehnyia-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

127. Єрмак О. А. Умови звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації (порівняльно-правовий аспект). *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 9. С. 88–91.

128. Єфремов С. Організовані злочинні угруповання в теорії вітчизняного кримінального права. *Вісник прокуратури*. 2002. № 5 (17). С. 37–42.

129. Жаргон у законі – що може змінитись у ККУ? URL: <https://artius.ua/novini/zhargon-u-zakoni-shho-mozhe-zminitis-u-kku.html>.

130. Жаровська Г. П. Транснаціональна організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, протидія : монографія. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2018. 568 с.

131. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 210 с.

132. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.

133. Задорожний Б. Засудження злодія в законі, як і відбуття покарання, не приведе до втрати ним статусу. *Закон і бізнес*. 21–27 груд. 2019 р. URL: <https://zib.com.ua/ua/140622.html>.

134. Закон Грузії об організованій преступності и рэкрете. Контрольный текст по состоянию на 18 апр. 2018 г. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/27814?publication=1>.

135. Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями за січень–грудень 2022 року. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizaciyami-2>.

136. Злодії у законі, які потрапили в санкційний список РНБО, виправдані. Сталася помилка. URL: <https://dailylviv.com/news/polityka/zlodiyyi-u-zakoni-yaki-potrapiyly-v-sanktsiinyi-spysook-rnbo-vypravdani-stalasya-pomylka-94582>.

137. Калужна О., Шуневич К. Механізми відповідальності за військові злочини, вчинені внаслідок вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року: види, хроніка перших кроків, проблеми. *Доступ до правосуддя у Східній Європі*. 2022. № 3 (15). С. 178–193. DOI: 10.33327/AJEE-18-5.2-p000324.

138. Каменський Д. В. Відповідальність за економічні злочини у Сполучених Штатах Америки та Україні: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Дакор, 2020. 1128 с.

139. Каменський Д., Вознюк А. Відповідальність за ухилення від накладених санкційних обмежень в європейському та американському

кримінальному праві: сучасний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 14–22. DOI:10.31733/2078-3566-2022-3-14-22.

140. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / [А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран та ін.; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе, В. В. Чернея, А. А. Вознюка]. Київ : Норма права, 2023. 322 с.

141. Кваша О. О. Вдосконалення законодавства у сфері протидії організованим формам злочинності: ілюзії та реальність. *Правова держава*. 2021. Вип. 32. С. 394–403. DOI: 10.33663/0869-2491-2021-32-394-403.

142. Кваша О. О. Відповідальність за злочинну організаторську діяльність за новим Кримінальним кодексом України. *Правова держава*. 2002. Вип. 13. С. 328.

143. Кваша О. О. Злочинна спільнота: критичний погляд на новелу Кримінального кодексу України. *Українська модель кримінальної юстиції: блукаючи задзеркаллям: VI (XIX) Львівський форум кримінальної юстиції : матеріали наук.-практ. конф. (Львів, 17–18 верес. 2020 р.)*. Львів, 2020. С. 45–48.

144. Кваша О. О. Співучасть у злочині: сутність, структура та відповідальність : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 467 с.

145. Кваша О. О., Гацелюк В. О., Перемот С. В. Проблеми внесення поняття злочинів в законі до Кримінального кодексу України. *Правова держава*. 2015. № 26. С. 366–376.

146. Киренко С. Г. Проблеми кримінально-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю. *Dictum factum*. 2020. № 2. С. 59–65.

147. Кириленко О. І. Про поняття кримінального професіоналізму як різновиду повторності. *Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства)*. Львів : ЛІВС, 2003. С. 164–166.

148. Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 20 с.

149. Ковальчук В. П. Кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 224 с.
150. Ковальчук В. П. Правові підстави звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2006. Вип. 2. С. 216.
151. Кондратов Д. Ю. До питання про ієрархічність як ознаку злочинної організації. *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя ХНУВС (Харків, 18 квіт. 2019 р.). Харків : ХНУВС, 2019. С. 103–105.
152. Контрольний текст проекту нового КК України (станом на 22 трав. 2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/05/22/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-22-05-2023.pdf>.
153. Копйова І. А., Ципищук К. В. Щодо доцільності введення категорії «вор/злочин в законі» в кримінальне законодавство України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2. С. 209–219.
154. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. Вид. 3-тє, доповн. та переробл. Київ : Атіка, 2007. 592 с.
155. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. Київ : Атіка : Академія : Ельга-Н, 2001. 656 с.
156. Крамаренко Ю. М., Скок О. С., Шевченко Т. В., Хашев В. Г. Сучасні питання протидії організованим злочинностям в Україні та закордоном : монографія. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 216 с.
157. Кривичен законик. Службен весник на Република Македонија. URL: <https://pretsedatel.mk/wp-content/uploads/2020/03/Krivicen-zakonik.pdf>.
158. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255¹, 255², 255³, 256 Кримінального кодексу України): наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, С. С. Чернявський. Київ : Норма права, 2021. 130 с.

159. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / [В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]. 6-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2020. 776 с.
160. Кримінальне право. Особлива частина : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Елтон-2, 2012. Т. 2. 780 с.
161. Кримінальне право. Особлива частина : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ : Дакор, 2013. 786 с.
162. Кримінальний кодекс Республіки Вірменія від 5 трав. 2021 р. URL: <https://www.arlis.am/documentView.aspx?docid=153080>.
163. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
164. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / [О. М. Алієва, А. П. Бабій, Л. К. Гаврильченко та ін.] ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Харків : Одісей, 2008. 800 с.
165. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 1040 с.
166. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
167. Кузнецов В. В., Сийплові М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 70. С. 381–388. (Серія «Право»).
168. Лашенко О. «Злодії в законі» в Україні: за часів СРСР, у «буремні 90-і» та зараз. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30933710.html>.
169. Левчук В. О. «Вор в законі»: відоме поняття та нові кримінально-правові проблеми. *Нове українське право*. 2021. № 4. С. 245–251. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.4.36>.
170. Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України. Харків : Право, 2015. 200 с.

171. Луценко Ю. В. Кримінальні та кримінальні процесуальні аспекти звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, підслідні органам безпеки. *Наше право*. 2018. № 2. С. 96–104.

172. Луценко Ю. В. Порівняльно-правовий аналіз звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, які посягають на інтереси держави, у зарубіжному кримінальному законодавстві. *Наше право*. 2015. № 1. С. 60–67.

173. Луценко Ю. В. Протидія злочинності в сучасних умовах. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 1 (7). С. 79–84. DOI: 10.32518/2617-4162-2020-1-79-84.

174. Луценко Ю. В., Денисенко М. М. Протидія злочинності в умовах воєнного стану: теоретико-правові проблеми. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 3 (44). С. 70–75.

175. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В., Денисенко М. М. Правове регулювання кібербезпеки людини на міжнародному рівні: порівняльно-правове дослідження. *Наше право*. 2022. № 3. С. 34–40.

176. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Актуальні проблеми удосконалення окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 388–391. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/93>.

177. Луценко Ю. В. Актуальні питання протидії організованій злочинності в контексті міграційної політики держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 6 (47). С. 132–136. DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2022.27>.

178. Луценко Ю. В., Арешонков В. В. Вплив організованої злочинності на світову безпекову політику, що викликана пандемією Covid-19. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 1. С. 78–86. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2022.01.08>.

179. Макаренко А. С. Суддівський розсуд при призначенні покарання в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2012. 20 с.

180. Макаренко Н. К. Запобігання професійній злочинності в Україні : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 455 с.

181. Макаренко Н. К. Професійна злочинність в Україні в роки незалежності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 172–183.

182. Малюк В. В. Основні доктринальні підходи до визначення дефініції «злочинні спільноти». *Актуальні проблеми кримінального права : матеріали XI Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка* (Київ, 20 листоп. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2020. С. 306–308.

183. Малюк В. В. Характеристика осіб-носіїв оперативно значущої поведінки, які вчиняють кримінальні правопорушення у складі злочинних спільнот. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 2. С. 96–101. doi: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.18>.

184. Марчук Є. К. Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 1998. 22 с.

185. Митрофанов І. І. Актуальні проблеми регулювання відповідальності у кримінальному праві : монографія. Одеса : Фенікс, 2017. 450 с.

186. Міневич О. І. Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2021. 237 с.

187. Мовчан Р. О. Аналіз законодавчих змін, направлених на підвищення ефективності кримінально-правової протидії кіберзлочинності в умовах дії воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 494–498. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/118>.

188. Мовчан Р. О. Аналіз кримінально-правової новели про несанкціоноване поширення військово значущої інформації (ст. 114-2 Кримінального кодексу України). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 326–330. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/77>.

189. Мовчан Р. О., Бурда П. О. Кримінально-правова протидія несанкціонованому поширенню військово значущої інформації за проектом Кримінального кодексу України. *Правова держава*. 2023. № 2. С. 54–62.

190. Музичук О. М. Криміналітет як форма організації злочинної спільноти. Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації : зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Т. А. Денисової (Харків, 16 квіт. 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 32–33.

191. Мусиченко О. М. Зрозумілість сучасного кримінального закону : монографія. Миколаїв : Іліон, 2021. 308 с.

192. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 279–282.

193. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [П. П. Андрушко, Т. М. Арсенюк, О. Ф. Бантишев та ін.] ; за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. Київ : Дакор, 2008. 1427 с.

194. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, В. І. Антипов та ін.] ; відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., переробл. та доповн. Київ : А.С.К., 2006. 848 с.

195. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 ч. / [П. П. Андрушко, Т. М. Арсенюк, О. Г. Атаманюк та ін.] ; за заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. Київ : Форум, 2001. Ч. 2. 942 с.

196. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ, 2012. 1313 с.

197. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : Дакор, 2018. 1360 с.

198. Нікітін А. О. «Злодій у законі» у кримінальному законодавстві: зарубіжний досвід та процес запровадження в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 167–170.

199. Нікітін А. О. Злочинний вплив та доцільність його збереження у новому Кримінальному кодексі України. *Наукові записки НаУКМА*. 2021. Т. 7. С. 44–51. (Серія «Юридичні науки»). DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2021.7.44-51>.

200. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан та ін. ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.

201. Новицький Г. В. Злочинна організація як форма співучасті. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.) / [редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін.]. Харків, 2003. С. 139–143.

202. Околіт О. В. Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі частини 6 статті 255 Кримінального кодексу України: актуальні питання правозастосування. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 212–220. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.30>.

203. Околіт О. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації та злочинної спільноти, а також керівництво ними. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 78. Ч. 2. С. 220–227. (Серія «Право»). DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.35>.

204. Околіт О. В. «Суб'єкт злочинного впливу», «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», «вор в законі»: співвідношення понять. *Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової* : зб. матеріалів (Запоріжжя, 10 берез. 2022 р.). Запоріжжя, 2022. С. 277–279.

205. Околіт О. В. Актуальні питання кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2021. С. 428–431.

206. Околіт О. В. Злочинна спільнота як форма співучасті. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 3 (17). С. 85–99. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.3.06.

207. Околіт О. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації або участь у ній чи її діяльності у проєкті нового Кримінального

кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2022. С. 261–264.

208. Околіт О. В. Кримінальна відповідальність за участь у злочинній організації: актуальні питання теорії та практики. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2022. С. 182–187.

209. Околіт О. В. Кримінально-правові ознаки злочинної спільноти. *30 років розбудови Української державності та кримінальна юстиція як її базовий компонент: чого досягнуто і що втрачене?*: матеріали VII Львів. форуму кримінальної юстиції (Львів, 16–17 верес. 2021 р.) / упоряд. І. Б. Газдайка-Василишин. Львів, 2022. С. 141–147.

210. Околіт О. В. Особливо кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *European Political and Law Discourse*. 2022. № 9 (2). С. 48–53. DOI: 10.46340/eppd.2022.9.2.6

211. Околіт О. В. Підстави кримінальної відповідальності «ворів в законі»: актуальні проблеми теорії та практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 85–99. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/121>.

212. Околіт О. В. Про караність учасників злочинної організації та злочинної спільноти. *Ретроспектива військової агресії РФ в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22–23 черв. 2023 р.) : у 2 ч. Київ : Алерта, 2023. Ч. 2. С. 27–33.

213. Околіт О. В. Службова особа як суб'єкт злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Шляхи реформування кримінальної поліції: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 лют. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2022. С. 233–236.

214. Околіт О. В. Суб'єкт злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 4 (18). С. 86–99. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.4.07.

215. Околіт О. В. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези V Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 25 лют. 2022 р.). Хмельницький, 2022. С. 285–286.

216. Орловська Н. А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2001. 20 с.

217. Орловський Р. С. Інститут співучасті в кримінальному праві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2019. 512 с.

218. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики : монографія. Київ : Людмила, 2022. 624 с.

219. Павленко С. О. Шляхи удосконалення правового регулювання протидії особам, віднесеним до категорії злочинців у законі в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 6 (3). С. 73–79. (Серія «Юридичні науки»).

220. Панов М. І. Захист прав та інтересів потерпілого – конститутивна функція кримінального права та процесу. *Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні* : матеріали круглого столу (Харків, 25 квіт. 2013 р.). Харків, 2013. С. 5–8.

221. Пироженко О. С. Питання доцільності встановлення кримінального покарання у виді конфіскації майна за окремі види злочинів. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22 трав. 2015 р.) Харків, 2015. С. 66–67.

222. Письменський Є. О., Мовчан Р. О. Новели кримінального законодавства України про колабораційну діяльність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 356–360.

223. Письменський Є. О., Мовчан Р. О. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 8–16.

224. Пластун М. Україна кримінальна, або чому не допоможе законодавче закріплення статусу «злочин в законі». *Ліга. Блоги*. 10 груд. 2019 р. URL: <https://blog.liga.net/user/mplastun/article/35281>.

225. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.

226. Пономаренко Ю. А. Питання звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255 КК України. *Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України* : Міжнар. наук.-практ. семінар (Харків, 1–2 жовт. 2002 р.). Харків, 2003. С. 167.

227. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 4 червня 2020 р. № 671-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#n7>.

228. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : висновок Головного науково-експертного управління від 16 груд. 2019 р. на проєкт Закону України від 2 груд. 2019 р. № 2513. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2513&skl=10.

229. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : зауваження Головного юридичного управління від 16 січ. 2020 р. до проєкту Закону України від 2 груд. 2019 р. № 2513. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2513&skl=10.

230. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : проєкт Закону України від 2 груд. 2019 р. № 2513. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2513&skl=10.

231. Про доповнення Кримінального кодексу України положеннями про відповідальність «злочинців в законі» та осіб, що належать до злочинського миру : пояснювальна записка до проєкту Закону України від 22 трав. 2012 р. № 10506. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43502.

232. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

233. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2022 р.). *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

234. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text>.

235. Про санкції : Закон України від 14 серп. 2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>.

236. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для «злочинців в законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями) : проєкт закону від 2 груд. 2014 р. № 1188. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52627.

237. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для «злочинців в законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями) : проєкт Закону від 10 лют. 2015 р. № 1188 (доопр.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52627.

238. Прутяний С. О. Кримінологічна характеристика та попередження професійної злочинності в Україні : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 200 с.

239. Прутяний С. О. Кримінологічна характеристика та попередження професійної злочинності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 20 с.

240. Речицький В. В. Критичний аналіз окремих елементів проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою». URL: <http://khpg.org/index.php?id=1594840634>.

241. Речицький В. Критичний аналіз ст. 255 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за злочини, вчинені «злочинною спільнотою» (станом на 22 лип. 2020 р.). *Інформаційний портал «Права людини в Україні»*. URL: <https://khpg.org/1595421303>.

242. Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 21 квіт. 2021 р. у справі № 640/13668/20. URL: <https://cutt.ly/sQhvoIy>.

243. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика : монографія. Київ : Людмила, 2022. 1092 с.

244. Семикін М. В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 19 с.

245. Судова статистика. № 1-к. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. 2020 р. *Судова влада України* : [сайт]. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020.

246. Судова статистика. № 1-к. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. 2021 р. *Судова влада України* : [сайт]. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21.

247. Судова статистика. № 1-к. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. 2022 р. *Судова влада України* : [сайт]. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022.

248. Судова статистика. № 6. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2022 р. *Судова влада України* : [сайт]. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022.

249. Таран Н. Г. Суб'єкт злочину у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 226 с.

250. Терех У. В. Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 366–369. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/81>.

251. Тертишник В. М. Істина «поза розумним сумнівом»: проблеми та колізії доказового права true “pose reasonable doubts”: problems and conflicting evidence. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 116–120.

252. Тихий В. П. Коментар до ст. 255, 256, 257 розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» Кримінального кодексу України. *Юридичний журнал*. 2004. № 6. С. 33–42.

253. Ткаченко С. В. Новелі законодавства та судова практика щодо притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 255-1 КК України, у сукупності з іншими злочинам. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 3. С. 143–152. DOI: <https://doi.org/10.32782/3922110>.

254. Ткаченко І. М. Потерпілий у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві: актуальні питання теорії та практики. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 185–193. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.28>.

255. Ткаченко І. М. Сучасні концепції потерпілого від кримінального правопорушення в теорії кримінального права. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 4 (18). С. 73–85. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.4.06.

256. Тома М. Г. Професійна злочинність: «злодії в законі», їхній вплив на криміногенну ситуацію в країні. *Право і суспільство*. 2020. № 2 Ч. 3. С. 81–87. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.13>.

257. Туркевич І. К. Оцінка окремих положень Кримінального кодексу України з позиції кримінолога. *Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.). Київ–Харків : Юрінком Інтер, 2002. С. 228–231.

258. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики от 30 дек. 1999 г. по состоянию на 30.05.2023 г. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353#pos=6;-145.

259. Уголовный кодекс Грузии от 22 июля 1999 г. № 2287-вс по состоянию на 9 февр. 2023 г. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=247>.

260. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК по состоянию на 20 мая 2023 г. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&pos=6844;-34#pos=6844;-34.

261. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апр. 2002 г. № 985-XV по состоянию на 6 июля 2023 г. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923.

262. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 г. № 575 по состоянию на 23 дек. 2021 г. URL: <http://ncz.tj/content/уголовный-кодекс-республики-таджикистан>.

263. Уголовный кодекс Республики Узбекистан от 22 сент. 1994 г. № 2012-XII по состоянию на 15 июня 2023 г. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30421110#pos=2974;-59.

264. Уголовный кодекс Туркменистана от 17 апр. 2022 г. № 456-VI. URL: <https://minjust.gov.tm/ru/hukuk/merkezi/hukuk/204>.

265. Українець В. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 221 с.

266. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
267. Устінова А. Законопроект про «злодіїв в законі» як спосіб закривати роти. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/01/28/7238526/>
268. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 23 січ. 2017 р. Справа № 11 кп /796/749/2017. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/64370118>.
269. Ухвала Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 16 листоп. 2017 р. Справа № 202/6697/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70287606>.
270. Ухвала Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 10 лип. 2018 р. Справа № 335/15132/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75435764>.
271. Ухвала слідчого судді Новозаводського районного суду м. Чернігова про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою від 2 квіт. 2021 р. у справі № 751/2435/21 (провадження № 1-кк/751/710/21). URL: <https://cutt.ly/HQg3Qyp>.
272. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва про продовження строку досудового розслідування від 1 лип. 2021 р. у справі № 757/33700/21-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98349697>.
273. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду міста Києва про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою від 21 трав. 2021 р. у справі № 757/26747/21-к. URL: <https://cutt.ly/UQg948z>.
274. Ухвала Шевченківського районного суду м. Львова від 20 лип. 2016 р. Справа № 466/6381/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/59068839>.
275. Фріс П., Фріс І. Про боротьбу зі злочинними спільнотами (нотатки на полях закону). *Юридичний вісник України*. 17–30 лип. 2020 р. № 28–29. URL: <https://yvu.com.ua/pro-borotbu-zi-zlochynnymy-spilnotamy-notatky-na-polyah-zakonu/>.
276. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ : Юрисконсульт, 2000. 1048 с.

277. Хавронюк М. Про «санкції» як спеціальні обмежувальні заходи: регламентація і ризики застосування. *Центр політико-правових реформ*. 2 берез. 2021 р. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/pro-sanktsiyi-yak-spetsialni-obmezhuvalni-zahody-reglamentatsiya-i-ryzyky-zastosuvannya/>.

278. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 552 с.

279. Цехан Д. М. Класифікація та особливості формування злочинних угруповань у місцях позбавлення волі. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. № 2 (94). С. 334–345. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.94.334-345>.

280. Чаплинський К. О. Поняття і класифікація організаторів злочинної діяльності та їх місце в структурі кримінального формування. *Держава і право*. 2002. Вип. 17. С. 406–411.

281. Черней В. В., Вознюк А. А. Проект нового Кримінального кодексу України: окремі пропозиції щодо удосконалення. *Реформування кримінального законодавства крізь призму історичного надбання* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 берез. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 7–13.

282. Чорней С. В. Осудність як ознака суб'єкта злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 20 с.

283. Чорний Р. Л. Бандитизм за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 27 с.

284. Чорний Р. Л. Бандитизм за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 236 с.

285. Чурилов Д. В. Досудове розслідування правопорушень, які вчиняються суб'єктами підвищеного злочинного впливу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 381 с.

286. Шапкін І. С. Кримінальна відповідальність за створення стійких злочинних об'єднань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 247 с.

287. Шевченко Т. В. До питання про встановлення або поширення злочинного впливу за статтею 255-1 КК України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 302–306. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.54>.

288. Шульженко А. В. Проблеми доказування об'єктивної сторони у злочинах порушення законів і звичаїв війни. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. № 2 (98). С. 62–69. DOI: 10.33766/2524-0323.98.261-270.

289. Щотижневий аналіз подій 15–22 червня 2020 року. *Центр політико-правових реформ* : [сайт]. URL: <https://pravo.org.ua/analytical-materials/15-22-2020/>.

290. Юртаєва К. В., Романів Р. Р. Компаративно-критичний аналіз положень КК України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2. С. 220–232.

291. Яцкевич Р. В. Правові моделі нейтралізації злочинної діяльності «ворів в законі» в установах виконання покарань. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 трав. 2020 р.) : у 3 т. / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса, 2020. Т. 3. С. 383–385.

292. Ященко А. М. Примирення з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 20 с.

293. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről. A jogszabály mai napon (2023.07.15.) hatályos állapota. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv>.

294. Ashlarba v. Georgia. Judgement of the European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-145572%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-145572%22]}).

295. Batyrgareieva V. S., Babenko A. M., Kaija S. Corruption in medical sphere of Ukraine: current situation and ways of prevention. *Wiadomości Lekarskie*. 2019. T. LXXII. № 9. Cz. II. P. 1814–1821. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.36740/WLek201909220>.

296. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Strafgesetzbuch (StGB). BGBl. I Nr. 40/2023. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296>.

297. Caroline M. Pelser. Preparations to commit a crime: The Dutch approach to inchoate offences. URL: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi8ndrJ4tjUAhUJSJoKHTv4DLoQFggrMAE&url>.
298. Case of Ashlarba v. Georgia (Application no. 45554/08). Strasbourg, 15 July 2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-145572%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-145572%22]}).
299. Case of Kokkinakis v. Greece. (Application no. 14307/88). Strasbourg, 25 May 1993. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57827%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57827%22]}).
300. Code pénal. Version en vigueur au 15 juillet 2023. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719
301. Codice Penale of Italy. R.D. 19 ottobre 1930, n. 1398. Aggiornato al 31/03/2023. URL: <https://www.brocardi.it/codice-penale/>.
302. Código Orgánico Integral Penal. Ley 0 Registro Oficial Suplemento 180 de 10-feb.-2014. Última modificación: 16.03.2021. URL: <https://biblioteca.defensoria.gob.ec/bitstream/37000/3427/1/C%c3%b3digo%20Org%c3%a1nico%20Integral%20Penal.pdf>.
303. Código Penal Brasileiro. DECRETO-LEI No 2.848, DE 7 DE DEZEMBRO DE 1940. Redação dada pela Lei nº 14.532, de 2023 URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/decreto-lei/Del2848compilado.htm.
304. Código Penal de España (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, de 1995): Última actualización publicada el 28/04/2023. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444>.
305. Código Penal de Peru. URL: <https://lpderecho.pe/codigo-penal-peruano-actualizado/>.
306. Código Penal Federal de México. Actualizado 2022. URL: <https://www.conceptosjuridicos.com/mx/codigo-penal/>.
307. Código Penal N° 9155. Redacción dada por: Ley N° 19.996 de 03/11/2021. URL: <https://www.impo.com.uy/bases/codigo-penal/9155-1933>.
308. Codul Penal din 17 iulie 2009 Nr. 286. 13-07-2023. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/109855>.

309. Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24 October 2008 on the fight against organised crime. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008F0841>.

310. Criminal Code of Canada (R.S.C., 1985, c. C-46). June 1, 2009. Act current to 2022-01-12 and last amended on 2023-06-20. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/>.

311. Dipoppa G. How Criminal Organizations Expand to Strong States: Migrant Exploitation and Political Brokerage in Northern Italy. *APSA Preprints*. 2021. DOI: 10.33774/apsa-2021-kq3b6.

312. Holovkin B. M., Tavolzhanskyi O. V., Lysodyed O. V. Corruption as a cybersecurity threat in conditions of the new world's order. *Linguistics and Culture Review*. 2021. Vol. 5, № (S3). P. 499–512. DOI: <https://doi.org/10.21744/lingcure.v5nS3.1538>.

313. Kamensky D., Dudorov O., Savchenko A., Movchan R., Danylevska Y. Criminal liability for humanitarian aid embezzlement during war: The case of Ukraine: Responsabilidad penal por malversación de ayuda humanitaria durante la guerra: el caso de Ucrania. *Cuestiones Políticas*. 2023. № 41(77). P. 760–776. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.50>.

314. Karistusseadustik. Vastu võetud 06.06.2001. Redaktsiooni jõustumise kp: 01.04.2023. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/129122011190?leiaKehtiv>.

315. Kazenski zakonik (KZ-1). URL: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>.

316. Kazneni zakon pročišćeni tekst zakona NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22. na snazi od 01.01.2023. URL: <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>.

317. Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. 2023-05-17. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>.

318. Krivični Zakonik Crne Gore. 31.3.2021. URL: <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/krivicni-zakonik-crne-gore.html>.

319. Krivični Zakonik. Republike Srpske. Sl. glasnik RS", br. 64/2017, 104/2018 – odluka US, 15/2021 i 89/2021. URL: <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/krivicni-zakon-republike-srpske.html>.

320. Kvasha O., Zahynei Z., Shapoval M., Kurylo O., Nikitenko V. Corruptive abuses of senior public officials in the banking sphere as a determinant of the Ukrainian economy criminalization. *Banks and Bank Systems*. 2019. Vol. 14(2). P. 89–105. DOI:10.21511/bbs.14(2).2019.08.

321. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741). Suvestinė redakcija nuo 2023-07-06. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/asr>.

322. Lov om straff (straffeloven). Sist endret LOV-2022-06-22-83 fra 01.01.2023. URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28>.

323. Lutsenko Y., Motyl V., Tarasiuk A., Areshonkov V., Diakin Y., Kamensky D. Globalization of White-Collar Crime: Far and Beyond National Jurisdictions. *Political Questions*. 2023. № 41 (76). P. 64–75. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4176.03>.

324. Movchan R., Dudorov O., Kamensky D., Vozniuk A., Babanina V. Criminal liability for illegal mining: analysis of legislative novelties. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2022. № 5. P. 116–121. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2022-5/116>.

325. Movchan R., Vozniuk A., Kamensky D., Koval I., Golovko O. Criminal and legal protection of land resources in Ukraine and Latin America: comparative legal analysis. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11 (51). P. 328–336. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.51.03.33>.

326. Nouveau Code Pénal (Loi organique n°9/2005 du 21 février 2005). URL: <https://www.warnathgroup.com/wp-content/uploads/2015/03/Andorra-Penal-Code-French.pdf>.

327. Okolit O. Disadvantages of the legal definition of criminal influence. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 2. C. 93–98.

328. Penal Law 5737-1977. URL: <https://www.oecd.org/investment/anti-bribery/anti-briberyconvention/43289694.pdf>.
329. Rikoslaki. 19.12.1889/39. Beaktats t.o.m. FörfS 886/2021 (publicerad den 3.03.2023). URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>.
330. Schweizerisches Strafgesetzbuch. Vom 21. Dezember 1937 (Stand am 1 Juli 2023). URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/de.
331. Straffeloven. LBK nr 1360 af 28/09/2022. URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2022/1360>.
332. Strafgesetzbuch (StGB) vom 24. Juni 1987. Fassung vom 13.07.2023. URL: <https://www.gesetze.li/konso/1988.37>.
333. Strafgesetzbuch. 15 Mai, 1871. zuletzt geändert durch Gesetz vom 4.12.2022. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>.
334. Trestní zákoník je v České republice. Česká republika, 8 ledna 2009. Aktuální znění 01.07.2023. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>.
335. Tunisie: Code pénal, 9 July 1913. URL: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b5590.html>.
336. Türk Ceza Kanunu. Numarası 5237. Kabul Tarihi: 26/9/2004. Değişik: 28/3/2023-7445/18 md. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>.
337. United Nations Convention Against Transnational Organized Crime and the protocols thereto. URL: <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>.
338. Varese F., Lonsky J., Podvysotskiy Y. The resilience of the Russian mafia: an empirical study. *The British Journal of Criminology*. 2021. Vol. 61(1). P. 143–166. DOI: <https://doi.org/10.1093/bjc/azaa053>.
339. Vozniuk A. Criminal and Legal Counteraction to the Activities of Criminal Authorities: The Ukrainian Model. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2022. Vol. 27, No. 1. PP. 9-19. DOI: 10.33270/0122271.9.

340. Vozniuk A., Dudorov O., Tytko A., Movchan R. Implementation of UN and EU recommendations on criminalization of organized crimes. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9, Issue 28, April. P. 234–240. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2020.28.04.26>.

341. Vozniuk A., Kamensky D., Dudorov O., Movchan R., Andrushko A. Unconstitutionality of criminal liability for filing inaccurate information in Ukraine: critical legal analyses. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, № 69. P. 133–145. DOI: [doi:10.46398/cuestpol.3969.07](https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.07).

342. Κύρωση του Ποινικού Κώδικα. ΝΟΜΟΣ 4619/2019. Με τις τελευταίες αλλαγές από το Νόμο 5039/2023. URL: <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/529099/nomos-4619-2019>.

343. 中华人民共和国刑法（2023年最新版）URL: <http://www.chnlawyer.net/law/subs/xingfa.html>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Статистичні дані щодо кримінальних правопорушень, учинених злочинним організаціями та злочинними спільнотами

Додаток А.1

Зареєстровані злочини, передбачені ст. 255 КК України, та результати їх досудового розслідування 2020–2022 рр. [232; 233]

Найменування показника		2020	2021	2022
Обліковано кримінальних правопорушень		92	173	137
Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру		42	76	75
Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлено до суду	з обвинувальним актом	11	35	19
	з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності	0	0	1
	загалом	11	35	20
Кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито	за п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України	12	23	14
	за п. 10, абзацом 14 ч. 1 ст. 284 КПК України	0	0	0
	загалом	12	23	14

Упродовж 2020–2022 рр. обліковано 402 злочини, передбачені ст. 255 КК України. У 193 (48 %) злочинах особам вручено повідомлення про підозру. Провадження щодо 66 (16,4 %) злочинів направлено до суду, зокрема – 65 з обвинувальним актом, щодо 49 (12,2 %) злочинів провадження закрито за п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України.

**Розгляд матеріалів кримінального провадження щодо злочинів,
передбачених ст. 255 КК України**

Найменування показника			2020 [245]	2021 [246]	2022 [247]
Кількість проваджень, що знаходилися на розгляді	загалом		46	82	105
	надійшло у звітному періоді		24	46	45
Кількість розглянутих проваджень	загалом		9	21	22
	з постановленням вироку	загалом	4	9	12
		із затвердженням угоди про визнання винуватості	4	6	5
	відмовлено в затвердженні угоди та повернуто прокурору для продовження досудового розслідування		2	2	2
	повернуто прокурору		1	2	2
	із закриттям провадження у справі		1	1	2
	направлено для визначення підсудності		1	7	4
Кількість осіб у справах із закінченим провадженням	засуджених		6	12	18
	виправданих			3	6
	щодо яких кримінальне провадження закрито		1	1	3
	відмовлено в затвердженні угоди та повернуто прокурору для продовження досудового розслідування		3	3	1
	повернуто прокурору		4	10	21

Упродовж 2020–2022 рр. розглянуто 52 провадження щодо злочинів, передбачених ст. 255 КК України, серед яких 25 (48,1 %) – з постановленням вироку, 11 (21,2 %) повернуто прокурору, зокрема з відмовою в затвердженні угоди, 4 (7,7 %) із закриттям провадження у справі, 12 (23 %) направлено для визначення підсудності.

**Зареєстровані злочини, передбачені ст. 255 КК України, і результати їх
досудового розслідування (2022 р.) [126]**

Найменування показника		Кількість кримінальних правопорушень	%
Обліковано кримінальних правопорушень		137	
Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру		75	54,7
Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлено до суду	з обвинувальним актом	19	13,9
	з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності	1	0,7
	загалом	20	14,6
Кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито	за п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України	14	10,2
	за п. 10, абзацом 14 ч. 1 ст. 284 КПК України	0	0
	загалом	14	10,2

Упродовж 2022 р. обліковано 137 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 255 КК України. З них показник кримінальних правопорушень, у яких особам вручено *повідомлення про підозру*, становить 54,7 %.

З-поміж облікованих кримінальних правопорушень лише 14,6 % становлять кримінальні правопорушення, за якими провадження *направлено до суду* (13,9 % – провадження з обвинувальним актом, 0,7 % – провадження з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності) та 10,2 % – кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито за п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України (відсутність події кримінального правопорушення; відсутність у діянні складу кримінального правопорушення; набрав чинності закон, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, учинене особою; є вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлено ухвалу суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням; існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, яке розслідували з дотриманням вимог стосовно підслідності).

Провадження з обвинувальним актом становлять 25,3 % від кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру.

Відомості щодо закінчених проваджень про кримінальні правопорушення, учинені організованими групами та злочинними організаціями (2022 р.) [135]

Кримінальні провадження про кримінальні правопорушення, вчинені злочинними організаціями	Кількість кримінальних правопорушень
Закінчено кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, вчинені злочинними організаціями	40
<i>Загалом злочинів</i>	409
умисне вбивство, ст. 115 КК України	2
крадіжка, ст. 185 КК України	7
вимагання, ст. 189 КК України	3
привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, ст. 191 КК України	3
легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, ст. 209 КК України	3
ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), ст. 212 КК України	2
створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній, ст. 255 КК України	53
злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення, ст. 306–327 КК України	194
хабарництво та отримання неправомірної вигоди, ст. 368–370 КК України	17
інші	125
<i>Загалом кримінальних проступків</i>	10

2022 р. закінчено 40 кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, вчинені злочинними організаціями. Серед деліктів цих злочинних організацій 409 злочинів і 10 кримінальних проступків. Поміж злочинів майже половину (47,4 %) становлять злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення, ст. 306–327 КК України.

Кримінальні проступки становили 2,4 % від усіх облікованих 2022 р. кримінальних правопорушень, вчинених учасниками злочинних організацій.

Характеристика злочинних організацій [135]

Кількість злочинних організацій, щодо яких розслідувано кримінальні провадження			40
з них	за участю неповнолітніх		3
	з корумпованими зв'язками		4
	з міжрегіональними зв'язками		14
	з транснаціональними зв'язками		3
	сформовані на етнічній основі		9
	Сфери діяльності	бюджетна	2
		фінансово-кредитна система (без банків)	1
		переробна промисловість	1
		інші види економічної діяльності	5
		полікримінальна	38

Серед облікованих 2022 р. 40 злочинних організацій, щодо яких розслідувано кримінальні провадження, 3 (7,5 %) функціонувало за участю неповнолітніх, 4 (10 %) мали корупційні, 14 (35 %) – міжрегіональні та 3 (7,5 %) – транснаціональні зв'язки, а 9 (22,5 %) – були сформовані на етнічній основі.

У більшості випадків (95 %) цим злочинним організаціям притаманна полікримінальна діяльність.

Кількість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в складі злочинної організації [135]

Показники кількісного складу	Кількість осіб	%
3 особи	8	20
від 4-х до 10-ти осіб	27	67,5
від 11-ти до 20-ти осіб	5	12,5
понад 20 осіб	0	0
загалом	40	

Щодо кількості осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в складі злочинної організації, за даними Офісу Генерального прокурора 2022 р., у 67,5 % випадків їх було від 4-х до 10-ти осіб, у 20 % випадків – 3 особи, у 12,5 % випадків – від 11-ти до 20-ти осіб.

Тривалість дії злочинної організації [135]

Період функціонування	Кількість злочинних організацій	%
до одного року	17	47,2
до двох років	16	44,4
від 3-х до 6-ти років	2	5,6
понад 6 років	1	2,8
загалом	36	

За даними Офісу Генерального прокурора 2022 р., найбільше злочинних організацій функціонувало до одного року (47,2 %) або до двох років (44,4 %). Значно менше проміжок часу становив від 3-х до 6-ти років (5,6 %) та понад 6 років (2,8 %).

**Інформація про осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили
2022 р. за ст. 255 КК України [248]**

Найменування показника			Стаття 255 КК України			
			ч. 1	ч. 2	ч. 5	Загалом
Кількість осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили (загалом)			3	9	1	13
з них:	засуджено осіб		3	8		11
	виправдано осіб					
	неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру					
	матеріали кримінального провадження щодо яких закрито			1	1	2
Закрито кримінальних проваджень (загалом)						
З них:	у зв'язку зі зміною обстановки					
	у зв'язку з передачею особи на поруки					
	у зв'язку зі смертю				1	1
	з інших підстав			1		1
Призначено покарання (загалом)						
з них застосовано:	позбавлення волі на певний строк	загалом	3	1		4
		понад 2 роки до 3 років включно		1		1
		понад 3 роки до 5 років включно	2			2
		понад 5 років до 10 років включно	1			1
	конфіскація майна		2	1		3
Кількість засуджених осіб, яких звільнено від покарання	загалом					
	з випробуванням			7		7
	унаслідок акта амністії					
Кількість осіб, яким призначено покарання за сукупністю злочинів			3	8		11
Кількість осіб, яким призначено покарання за сукупністю вироків				1		
Кількість осіб, яким призначено покарання із застосуванням ст. 69 КК України			1	3		4

2022 р. загальна кількість осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили за ст. 255 КК України, становила 13.

З них 11 осіб (84,6 %) засуджено, а щодо 2 (15,4 %) кримінальні провадження закрито, зокрема щодо 1 (7,7 %) – у зв'язку зі смертю та щодо 1 (7,7 %) – з інших підстав.

Найбільше засуджених за ч. 2 ст. 255 КК України – 8, що становить 72,7 % від усіх засуджених (ідеться про участь у злочинній організації), а найменше – за ч. 1 ст. 255 КК України – 3, що становить 27,3 % від усіх засуджених (ідеться про створення злочинної організації чи керівництво нею).

Покарання у виді позбавлення волі призначено лише 4 особам, що становить 36,4 % від усіх засуджених. Серед засуджених до позбавлення волі 1 (25 %) призначено понад 2 роки до 3 років включно, для 2 (50 %) – понад 3 роки до 5 років включно, для 1 (25 %) – понад 5 років до 10 років включно.

Додаткове покарання у виді конфіскації майна призначено 3 засудженим, що становить 27,3 % від усіх засуджених.

З випробуванням звільнено 7 осіб, тобто 63,6 % від усіх засуджених.

Чотирьом засудженим призначено покарання із застосуванням ст. 69 КК України (36,4 %).

Додаток Б

Рішення суду про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 255 КК України

Ухвала	Кваліфікація дій порушника	Умови звільнення	Прийняте рішення
Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 14 грудня 2015 р. Справа № 755/217 51/15-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/54278339	Дії Особи-8, Особи-9, Особи-10, Особи-11 кваліфіковано за ч. 1 ст. 255 КК України – участь у злочинній організації	Не було встановлено жодного факту вчинення Особою-8, Особою-9, Особою-10, Особою-11 в складі злочинної організації тяжких та особливо тяжких злочинів. Вони відмовилися від виконання злочинних планів діяльності цієї злочинної організації, до оголошення їм про підозру добровільно з'явилися до органів СБУ, заявили про свій зв'язок з Особою-12 та про спільні наміри вчиняти тяжкі та особливо тяжкі злочини проти власності, щиро розкаялися та активно сприяли розкриттю цього злочину	Суд задовольнив клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255 КК України
Ухвала Шевченківського районного суду м. Львова від 20 липня 2016 р. Справа № 466/638 1/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/59068839	Дії Особи-9 кваліфіковано за ч. 1 ст. 255 КК України як участь у злочинній організації, а також за ч. 4 ст. 28, ч. 2 ст. 364-1, ч. 4 ст. 28, ч. 2 ст. 366 КК України	Особа-9 добровільно заявив органу досудового розслідування про участь у злочинній організації та активно сприяв її розкриттю шляхом надання правдивих викривальних показань про участь у злочинах, вчинених ним у складі злочинної організації, та його співучасників з числа її членів	Суд задовольнив клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255 КК України

<p>Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 12 грудня 2016 р. Справа № 760/20244/16- к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/63491153</p>	<p>Дії Особи-6 кваліфіковано за ч. 1 ст. 255 КК України, оскільки він своїми умисними діями брав участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією</p>	<p>Особа-6 до набуття статусу підозрюваного добровільно заявив про існування злочинної організації, участь у злочинах, вчинюваних такою організацією, та активно сприяв її розкриттю шляхом надання правдивих викривальних показань про участь у злочинах, вчинених ним у складі злочинної організації, та співучасників з числа її членів, вчинене ним діяння втратило характер суспільно небезпечного</p>	<p>Суд задовольнив клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255 КК України</p>
<p>Ухвала Індустріального районного суду м. Дніпропет- ровська від 16 листопада 2017 р. Справа № 202/6697/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/70287606</p>	<p>Дії Особи-7 кваліфіковано за ч. 1 ст. 255, ч. 1 ст. 366 КК України як складання службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, а також участь у злочинній організації з метою вчинення тяжкого й особливо тяжкого злочину</p>	<p>Особа-7 інформує слідство про обставини, пов'язані з організованою злочинною діяльністю, – про місце знаходження, склад учасників, керівництво, методи діяльності, прийоми конспірації, зв'язки, власну роль у ній, брав активну участь у викритті цієї злочинної організації, співпрацює зі слідством. Саме завдяки фактам, зазначеним у заяві Особи-7 про викриття членів злочинної організації, повідомлено про підозру громадянам Особі-8, Особі-9, Особі-10, Особі-11</p>	<p>Суд задовольнив клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255, ст. 49 КК України</p>
<p>Ухвала Індустріального районного суду м. Дніпропет- ровська від 12 грудня 2017 р Справа № 202/7554/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/70951372</p>	<p>Дії Особи-7 кваліфіковано за ч. 1 ст. 255, ч. 1 ст. 366 КК України як складання службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних</p>	<p>Особа-7 не є керівником або організатором зазначеної злочинної організації, а лише її рядовим учасником, добровільно написав заяву, досліджену в судовому засіданні, відповідно до якої інформує слідство про обставини, пов'язані з організованою злочинною діяльністю, – про місце перебування, склад учасників, керівництво, методи</p>	<p>Суд задовольнив клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255, ст. 49 КК України</p>

	документів завідомо неправдивих відомостей, а також участь у злочинній організації з метою вчинення тяжкого й особливо тяжкого злочину	діяльності, прийоми конспірації, зв'язки, власну роль у ній, брав активну участь у викритті цієї злочинної організації, співпрацює зі слідством до теперішнього часу, суд дійшов висновку про звільнення ОСОБА_7 від кримінальної відповідальності за дії, передбачені ч. 1 ст. 255 КК України, і закриття щодо нього провадження у справі	
Ухвала Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 10 липня 2018 р. Справа № 335/15132/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/75435764	Дії Особи-5 кваліфіковано за ч. 1 ст. 255 КК України як участь у злочинній організації з метою вчинення особливо тяжкого злочину, участь у злочинах, вчинюваних такою організацією	Особа-5 добровільно заявив про участь у складі злочинної організації, створеної Особою-8 і Особою-9, й активно сприяв її розкриттю. Крім того, під час проведення процесуальних дій викрив злочинну діяльність організаторів та інших учасників злочинної організації	Суд відмовив у задоволенні клопотання про звільнення через відсутність згоди підозрюваного
Ухвала Шевченківського районного суду м. Львова від 06 листопада 2020 р. Справа № 466/8417/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92695838	Дії Особи-5 кваліфіковано за ч. 1 ст. 255; ч. 4 ст. 28, ч. 2 ст. 366 КК України	Підозрюваний Особа-5 добровільно заявив про участь у злочинній організації та активно сприяв її розкриттю шляхом надання правдивих викривальних показань про участь у злочинах, вчинених ним у складі злочинної організації, та співучасників з числа її членів	Суд задовольнив клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255, ст. 49 КК України
Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 17 січня 2023 р. Справа № 757/2022/23-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108432506	Дії Особи-3 кваліфіковано за ч. 2 ст. 255 КК України як участь у злочинній організації	Особа-3 активно сприяв розкриттю злочинної організації ПВК «Вагнер», а саме добровільно надав правдиві свідчення про діяльність злочинної організації ПВК «Вагнер», вступ до цієї організації та її діяльність, упізнав за фотознімками Особу-9 як керівника злочинної організації ПВК «Вагнер»	Суд задовольнив клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 6 ст. 255 КК України

		<p>та особу, яка вербувала засуджених осіб на вступ до цієї організації. Особа-3 визнає себе винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 255 КК України, з обставин, викладених у повідомленні про підозру, щиро розкаюється у вчиненому, надав згоду на звільнення від кримінальної відповідальності.</p> <p>За таких обставин Особа-3 до повідомлення про підозру у вчиненні злочину добровільно повідомив про участь у злочинній організації та активно сприяв її розкриттю</p>	
<p>Ухвала Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 02 лютого 2023 р. Справа № 201/1066/23.</p> <p>URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109085709</p>	<p>Дії Особи-4 кваліфіковано за ч. 2 ст. 255 КК України як участь у злочинній організації</p>	<p>За результатами отриманої заяви Особи-4 повідомлено про підозру за ч. 2 ст. 255 КК України.</p> <p>Надалі Особу-4 було допитано як підозрюваного у присутності його захисника про обставини його участі в злочинній організації. У процесі допиту Особа-4 надав достовірні, повні та викривальні показання про діяльність злочинної організації, склад її учасників, ієрархічність структури злочинної організації, яка полягала в її багаторівневості з визначенням керівників, диференціацією завдань і функцій її учасників, та її стійкості, що полягало в попередній зорганізованості її членів у спільне об'єднання для вчинення злочинів.</p> <p>Надані показання Особи-4, які підтверджено доказами, зібраними в межах досудового розслідування, активно сприяють повному та</p>	<p>Суд задовольнив клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 6 ст. 255 КК України</p>

		всебічному розкриттю злочинної організації, зокрема виявленню нових учасників такої організації, з розкриттям їх функцій та ролей. Ці обставини не були відомі органу досудового розслідування	
--	--	--	--

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Околіт О. В. Злочинна спільнота як форма співучасті. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 3 (17). С. 85–99. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.3.06
2. Околіт О. В. Суб'єкт злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 4 (18). С. 86–99. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.4.07
3. Околіт О. В. Особливо кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *European Political and Law Discourse*. 2022. № 9 (2). С. 48–53. DOI: 10.46340/eppd.2022.9.2.6 (Чеська Республіка)
4. Okolit O. Disadvantages of the legal definition of criminal influence. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 2. С. 93–98. (Республіка Словенія)
5. Околіт О. В. Підстави кримінальної відповідальності «ворів в законі»: актуальні проблеми теорії та практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 506–510. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/121>
6. Околіт О. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації та злочинної спільноти, а також керівництво ними. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 78. Ч. 2. С. 220–227. (Серія «Право»). DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.35>
7. Околіт О. В. Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі частини 6 статті 255 Кримінального кодексу України: актуальні питання правозастосування. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 212–220. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.30>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Околіт О. В. Кримінально-правові ознаки злочинної спільноти. *30 років розбудови Української державності та кримінальна юстиція як її базовий компонент: чого досягнуто і що втрачене?:* матеріали VII Львів. форуму кримінальної юстиції (Львів, 16–17 вересн. 2021 р.) / упор. І. Б. Газдайка-Василишин. Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 141–147.

9. Околіт О. В. Актуальні питання кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 428–431.

10. Околіт О. В. Службова особа як суб'єкт злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Шляхи реформування кримінальної поліції: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 лют. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 233–236.

11. Околіт О. В. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези V Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 25 лют. 2022 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2022. С. 285–286.

12. Околіт О. В. «Суб'єкт злочинного впливу», «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», «вор в законі»: співвідношення понять. *Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової* : зб. матеріалів (Запоріжжя, 10 берез. 2022 р.). Запоріжжя, 2022. С. 277–279.

13. Околіт О. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації або участь у ній чи її діяльності у проєкті нового Кримінального

кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2022. С. 261–264.

14. Околіт О. В. Кримінальна відповідальність за участь у злочинній організації: актуальні питання теорії та практики. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 182–187.

15. Околіт О. В. Про караність учасників злочинної організації та злочинної спільноти. *Ретроспектива військової агресії РФ в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22–23 черв. 2023 р.) : у 2 ч. Київ : Алерта, 2023. Ч. 2. С. 27–33.

Акти впроваджень

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

АКТ

**про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження
Околіта Олександра Володимировича на тему «Кримінальна відповідальність
за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією,
а також участь у ній» в науково-дослідну роботу
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: провідного співробітника наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Таран Олени Вікторівни (голова комісії); заступника начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Калиновського Олександра Валерійовича; провідного наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, доктора юридичних наук, старшого дослідника Павленка Сергія Олексійовича склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Околіта Олександра Володимировича на тему «Кримінальна відповідальність за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній» впроваджені в науково-дослідну діяльність академії.

1. Наукові праці О. В. Околіта, присвячені актуальним питанням кримінальної відповідальності за створення злочинної спільноти та злочинної організації, а також участь в них.

2. Матеріали дисертаційного дослідження О. В. Околіта застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, методик правоохоронної діяльності, аналітичних оглядів, пропозицій щодо внесення змін у нормативно-правові акти.

Голова комісії:

Олена ТАРАН

Члени комісії:

Олександр КАЛИНОВСЬКИЙ

Сергій ПАВЛЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Станіслав ГУСАРЄВ

АКТ

**впровадження матеріалів дисертаційного дослідження
Околіта Олександра Володимировича на тему «Кримінальна
відповідальність за створення, керівництво злочинною спільнотою або
злочинною організацією, а також участь у ній»
в освітній процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: т.в.о. завідувача кафедри кримінального права, кандидата юридичних наук, доцента Л.О. Мостепанюк (голова комісії); професора кафедри кримінального права, доктора юридичних наук, професора В.В. Бабаніної; заступника начальника навчально-методичного відділу, кандидата юридичних наук Б.Ю. Бистрицького, склала цей акт про те, що результати дисертації Околіта Олександра Володимировича на тему «Кримінальна відповідальність за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній» впроваджені в освітній процес академії, зокрема:

1. Матеріали дисертації О. В. Околіта застосовуються в освітньому процесі для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, а також під час проведення занять з кримінального права та кримінології.

2. Результати дисертаційного дослідження О. В. Околіта відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для здобувачів вищої освіти, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

Околіт О. В. Злочинна спільнота як форма співучасті. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 3 (17). С. 85–99. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.3.06.

Околіт О. В. Суб'єкт злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 4 (18). С. 86–99. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.4.07

Околіт О. В. Особливо кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *European Political and Law Discourse*. 2022. № 9 (2). С. 48–53. DOI: 10.46340/eppd.2022.9.2.6 (Чехія)

Okolit O. Disadvantages of the legal definition of criminal influence. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 2. С. 93–98. (Словенія)

Околіт О. В. Підстави кримінальної відповідальності «ворів в законі»: актуальні проблеми теорії та практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 506–510. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/121>

Околіт О. В. Кримінально-правові ознаки злочинної спільноти. *30 років розбудови Української державності та кримінальна юстиція як її базовий компонент: чого досягнуто і що втрачене?*: матеріали VII Львівського форуму кримінальної юстиції (Львів, 16–17 верес. 2021 р.) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 141–147.

Околіт О. В. Актуальні питання кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст] : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 428–431.

Околіт О. В. Службова особа як суб'єкт злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Шляхи реформування кримінальної поліції: вітчизняний та зарубіжний досвід* [Текст] : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 лют. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 233–236.

Околіт О. В. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 255 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 25 лют. 2022 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2022. С. 285–286.

Околіт О. В. «Суб'єкт злочинного впливу», «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», «вор в законі»: співвідношення понять. *Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової* : матеріали наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 10 берез. 2022 р.). Запоріжжя : КПУ, 2022. С. 277–279.

Околіт О. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації або участь у ній чи її діяльності у проєкті нового Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.] / упоряд. А. А. Вознюк, О. М. Шармар, О. А. Федоренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 261–264.

Околіт О. В. Кримінальна відповідальність за участь у злочинній організації: актуальні питання теорії та практики. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 182–187.

3. Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення усіх видів занять.

Голова комісії:

Людмила МОСТЕПАНЮК

Члени комісії:

Вікторія БАБАНІНА

Богдан БИСТРИЦЬКИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник Голови Національної поліції України – начальник Головного слідчого управління, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, генерал поліції третього рангу

Максим ЦУЦКІРІДЗЕ

27 жовтня 2023 року

АКТ № 27588/24/4/3-2023/в

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів наукового дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови:

заступника начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальника управління організації роботи та методичного забезпечення полковника поліції Сергія Гайду

членів комісії:

начальника відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидата юридичних наук полковника поліції Владислава Бурлаки

заступника начальника відділу організаційно-аналітичної роботи Головного слідчого управління, кандидата юридичних наук, майора поліції Наталії Карпенко

комісія відповідно до доручення Національної поліції України № 34684/24/4/3-2022 від 20.12.2022 «Про впорядкування процедури видання актів впровадження наукових досліджень у діяльність органів досудового розслідування Національної поліції України», склала цей акт, щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного дослідження Околіта Олександра Володимировича на тему: «Кримінальна відповідальність за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а

також участь у ній» на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Вказані матеріали дисертаційного дослідження можуть застосовуватися у практичній діяльності слідчих підрозділів органів Національної поліції під час проведення занять в системі службової підготовки, а також при проведенні семінарів, нарад.

Отримані наукові результати мають як необхідний та методологічний рівень, так і практичну цінність, сприятимуть удосконаленню процесуальної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України.

Голова комісії:

Сергій ГАЙДУ

Члени комісії:

Владислав БУРЛАКА

Наталія КАРПЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮНачальник Департаменту
стратегічних розслідувань
Національної поліції України
кандидат юридичних наук**Андрій РУБЕЛЬ**

2023

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта Національної академії внутрішніх справ
Околіта Олександра Володимировича на тему «Кримінальна
відповідальність за створення, керівництво злочинною спільнотою або
злочинною організацією, а також участь у ній» в діяльність Департаменту
стратегічних розслідувань Національної поліції України**

Комісія у складі: начальника 1-го управління (боротьби з організованими групами та злочинними організаціями) Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України полковника поліції Фурмана Миколи Олександровича, начальника 5-го управління (супроводження особливо важливих справ) Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України підполковника поліції Марчишина Данка Юрійовича, начальника сектору Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Хуторянського Олександра Васильовича, склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Околіта Олександра Володимировича на тему: «Кримінальна відповідальність за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній» можуть застосовуватись у практичній діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України.

Начальник управління
ДСР НП України**Микола ФУРМАН**Начальник управління
ДСР НП України**Данко МАРЧИШИН**Начальник сектору
ДСР НП України,
кандидат юридичних наук, доцент**Олександр ХУТОРЯНСЬКИЙ**